De Lantaarn voor 1792

Pieter van Woensel

bron
Pieter van Woensel, *De Lantaarn voor 1792* (onder pseudoniem Amurath-Effendi, Hekim-Bachi).
In 't Nieuwe Licht, Amsterdam z.j. [1792] (2de druk)

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/woen003lant01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

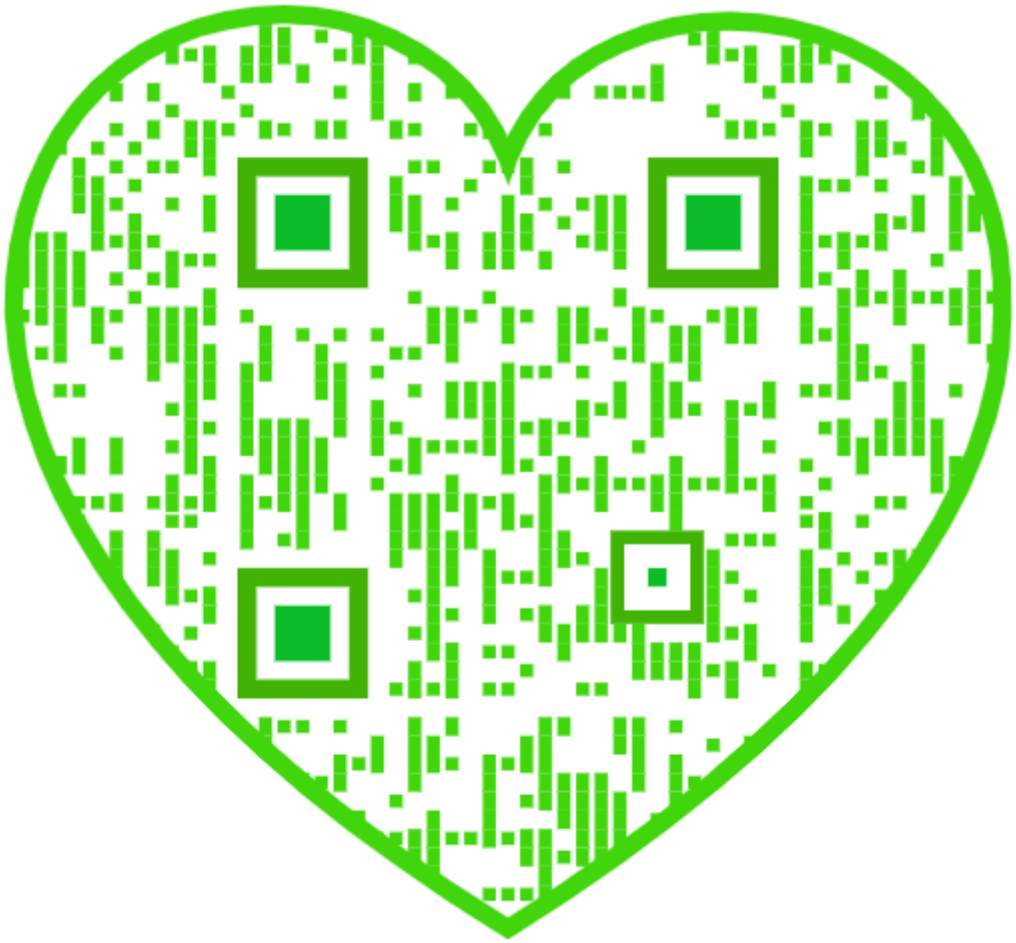

II

Pieter van Woensel, *De Lantaarn voor 1792*

Herinnering.

Bij wien ook de PAUS mij, als een vroom Katholijk, kwam verzekeren, dat dit *geleerd hakmoes* geheel zonder steelen of stronken was, ik zou - Zijne Heiligheid houde 't mij ten beste - aan zijne onfeilbaarheid gaan twijfelen: maar zegt mij iemand dat deeze Lantaarn niet meer lichts geeft, als die van de Kalverstraat, waarin men, bij betrokkene lucht, over steenhopen of kalktobbens hals en beenen kan breeken; of, met daarlaatinge van alle *Lantaarnsche* leenspreuken, dat dit opstel vol is van mist, mistastingen, misgissingen, miswijzingen, misreekeningen, misredeneeringen, de belijdenis die ik 'er ongevergd van achter op deeze Lantaarn plaats, overtuige den Lezer, dat de auteur hem geene knollen voor citroenen zoekt in de hand te stoppen. Hij verzoekt 't publiek echter noch eens te willen proeven, eer 't misschien ook eenige citroenen tot knollen veroordeelt, en vindt 't 'er zommige van wat bitter op de tong, 't verschoone dit uit hoofde van zijn smaak, die, behalven door eene partij *quasi* - sentimenteel liflaf, voortaan alleen door sterkprikkelende middelen, wordt leevendig gehouden.

Dit is het Jaar na de geboorte des Heeren,	1792
Na de Scheppinge der Waereld	5741
Na de Zundvloed	4085

Zonne-Cirkel, (zie over dit een ander de bladzyden achter December.)	9
't Gulden Getal	7
d'Epacta	6

De Zondags - letter is AG.

E k l i p s e n .

In dit Jaar zullen zich twee Eclipsen vertoonen aan de Zon, waarvan eene hier zal gezien worden.

De *eerste* zal zyn, den 22 Maart, en zig vertoonen op Bristol, leggende op 39 graden 55 min. Noorder - breedte, en 312 graden 20 min. lengte, het begin aldaar te zien namiddags ten 2 uuren 10 min., het midden ten 3 uuren 14 min., en het einde ten 4 uuren 11 min., zullende 4 en een half duim over de Zuidzyde verduisteren.

De tweede zal zyn der 16 September, het begin by ons te zien 's morgens ten 7 uuren 9 min., het midden ten 7 uuren 50 min., en het einde ten 8 uuren 34 min., zullende 2 en een zesde duim over de Zuidzyde verduisteren.

Byzondere Tyden en Dagen der Roomsche Kerk.

Vleeschtyd 8 weeken.
Septuagesima den 5 Febr.
Vasten avond den 21 dito.
Paasschen den 8 April.
Hemelv. Christi den 17 May.
Pinxter den 27 dito.
Advent den 2 December.

Quatertempers.

Eerste den 29 Febr. 2, 3 Maart
Tweede den 30 Mai, 1, 2 Juny.
Derde den 19, 21, 22 Sept.
Vierde den 19, 21, 22 Dec.

January of Louwmaand 31 Dagen.

Eerste Quart. Zondag den 1 *'s morg. ten* 4 *uur* 56 *min*.
1 *ZON.* C.P. HOOFT † 1626. z. 9 Juni en 3 Nov.
2 *Ma.* Republiek van Zwitzerland * 1308.
3 *Din.* Ons Groot Gezantschap naar Vrankryk om hulp 1585.
4 *Woe.* Zeeslag by Goä tegen de Portugeesen 1638.
5 *Don.* Karel de Stoute, Heer der Nederl. by Nancy ǂ 1447.
6 *Vry. Drie Koningen*. Leidsche Akademle * 1575.
7 *Sat.* W. IV. Oppergouv. der W.I.C. 1750.
8 *ZON. Opentyd*. De Ruiters Zeesl. by Sicil. t. de Fr. 1676.

Volle Maan Maandag den 9, *'s morg. ten* 9 *uur* 52 *min*.
9 *Ma. Kopper-Maandag*. A. Flor. Paus 1521.
10 *Din.* Res. tot opdragt der Landvoogdy aan Leicester 1586.
11 *Woe.* De Nieuwe Kerk te Amsterdam verbrand 1645.
12 *Don.* Commissie der Nieuwe Psalmen begonnen 1773.
13 *Vry.* Admiraliteit te Harlingen verbrand 1771.
14 *Sat. St. Pontiaan*. Arsenaal van Vlissing. verbrand 1749.
15 *ZON. H. Naam Jesus*. Pruissen tot een Koningr. 1700.
16 *Ma.* XX Stellingen verboden te Leiden 1676.

Laatste Quart Dingsd. den 17, *'s morg. ten* 1 *uur* 51 *min*.
17 *Din. St. Anthonius*. Fransche Furie te Antwerpen 1583.
18 *Woe. St. Pieterstoel*. Eerste Herv. Kerk in Amst. 1567.
19 *Don.* Engel. leent ons 1 millioen guldens tot hulp 1577.
20 *Vry.* Eerste O.I.C. Schip naar 't Vaderl. 1624.
21 *Sat. St. Agniet*. Scaliger † 1609. Gomarus † 1641.
22 *ZON. S. Vincent*. Haarlem Staatsgezind. 1577.

Nieuwe Maan Maand. den 23, *'s avonds ten* 5 *uur* 59 *min*.
23 *Ma.* Pain en Vin onthoofd 1673. zie 28 Decemb.
24 *Din.* W.I. en andere Heeren ingedaagd door Alba 1568.
25 *Woe. St. Paulus Bek*. Sp. herv. den Oorl. teg ons 1578.
26 *Don.* Engelsche Manufactuuren in Holland verbod. 1665.
27 *Vry.* Doodvonnistegen Carel de I. van Engeland 1649.
28 *Sat.* Keizer CAREL de Groote † 814.
29 *ZON.* UNIE VAN UTRECHT 1579.

Eerste Quart. Maand. den 30, *'s avonds ten* 11 *uur* 13 *min*.
30 *Ma.* MUNSTERSCHE VREDE 1648.
31 *Din.* De Wisselbank van Amsterdam * 1609.

February of Sprokkel-maand 29 Dagen.

1 *Woe.* Oproer in Leeuw. 1580. Cartesius † 1650.
2 *Don. Maria Ligtmis*. W.III. Erfst. v. Holl. en Zeel. 1674.
3 *Vry.* St. Eustachius geroofd door de Engelschen 1781.
4 *Sat.* Schout by Nagt KRUL ↓ in een Zeegev. t. de Eng. 1781.
5 *ZON. Sept. St. Agatha*. Joost van den Vondel † 1679.
6 *Ma. St. Dorothea*. Brasil door de Nederl. verl. 1654.
7 *Din.* Groning. en Ommel. naauwer vereenigd 1595.

Volle Maan Woensd. den 8, *'s morg. ten* 3 *uur*. 49 *min*.
8 *Woe.* AMSTERDAM STAATSGEZIND 1578.
9 *Don. St. Apolonia*. Spanje verb. den Kooph. met ons 1599.
10 *Vry.* Vredes Tract. tusschen Eng. en Vrankryk 1763.
11 *Sat.* Vrede v. Keizer Car. V. met François I. 1526.
12 *ZON. Septuag*. Sondsche Tol Tract. met Denem. 1647.
13 *Ma.* Jodenroof der Engelschen op St. Eustachius 1781.
14 *Din.* Paul Wurtz Veldmaars. der Nederlanden 1668.

Laatste Quart. Woensd. den 15, *'s morg. ten* 11 *uur*. 17 *min*.
15 *Woe.* Lod. XV * 1710. W.G.F.v. Oranje * 1774.
16 *Don.* De XVII Nederl. veroordeeld in Lyf en Goed 1566.
17 *Vry.* Pilips II. belooft aftogt der Spaansche Troepen 1577.
18 *Sat.* M. LUTHER † 1546.
19 *ZON. Quinquag., St. Bonafacius*. Copernicus * 1473.
20 *Ma.* Willem III. weigert de Souv. van Gelderl. 1675.
21 *Din. Vasten Av.* 't Coll. der Gec. Raaden v. Holl. * 1585.

Nieuwe Maan Woensd. den 22, *'s morg. ten* 7 *uur*. 12 *min*.
22 *Woe. Asdag, Best. tyd, St. Pieterst*. Kar. Gust. † 1660.
23 *Don.* Will. III. en Maria tot Ko. en Koning. v. Eng. 1689.
24 *Vry.* Bevrediging der Javaanen in onze Oost indien 1657.
25 *Sat. St. Matthys*. Essex onth. 1601. D. Heinsius † 1655.
26 *ZON. Quadr.* Flips II bev. 't vonnis. van den 16 Febr.
27 *Ma.* Kortryk door de Spanjaard. listig vermeesterd 1581.
28 *Din.* Scheepstryd voor Walcheren tegen de Spanj. 1573.

Eerste Quart. Woensd. den 29, *'s avonds ten* 7 *uur*. 24 *min*.
29 *Woe. Quatertemper*. Johannes Wierus † 1588.

Maart of Lente-maand 31 Dagen.

1 *Don.* Staveren door Sonoy ingenomen 1581.
2 *Vry. Quatert*. Eerste Vrede hand. te Breda 1575. (verg.)
3 *Sat. Quatertemper*. Rennebergs snoode Afval 1580.
4 *ZON. Remeniscere*. Het Bredaasche Turfschip 1590.
5 *Ma.* Surinaamen den Engelschen ontnomen 1667.
6 *Din.* Den Haag geplonderd door Maarten van Rossum 1528.
7 *Woe. s Thom.* Kr.Hr. IV. in de Ban door Greg. VII. 1080.

Volle Maan Dond den 8, *'s avonds ten* 7 *uur*. 13 *min*.
8 *Don.* Willem V * 1748. Verbond met Brandenburg 1678.
9 *Vry.* Brussel door de Spanjaarden ingenomen 1558.
10 *Sat.* De Berbice genomen door de Engelschen 1781.
11 *ZON. Oculi*. Lutjebroek in Noordholl. verbrand 1763.
12 *Ma. s Gregorius*. Contramanifest teg. Eng. gepublic. 1781.
13 *Din.* Orde van 't publiek gebied 1663.
14 *Woe. Amsterdams Mirakel*. F. Henrik † 1647.

Laatste Quart. Dond. den 15, *'s avonds ten* 7 *uur*. 5 *min*.
15 *Don.* Flips II. bant. W.I. en zet 25000 Kr. op z. lev. 1580.
16 *Vry.* Utrechtse Akademie ingewyd 1636.
17 *Sat. s Geertruy*. G. Vossius † 1649. Koehoorn † 1704.
18 *ZON. Letare*. Mislukte Pistoolschoot op Willem I. 1582.
19 *Ma. s Joseph*. Willem III. † 1702.
20 *Din.* Eerste Octrooi der Oost Ind. Comp. 1602.
21 *Woe. s Bened*. Alva eischt den 100, 20, en 10 penn. 1569.

Nieuwe Maan Dond. den 22, *'s avonds ten* 6 *uur* 15 *min*.
22 *Don.* H. DE GROOT in de Boekenkist 1621.
23 *Vry.* De Zeeheld van Galen aan zyn wonden † 1653.
24 *Sat.* MICHIEL DE RUITER * 1607.
25 *ZON. Jud., Maria Boods*. Huwl. v.W.IV. met Anna 1734.
26 *Ma.* PIET HEIN tot Admiraal van Holland 1629.
27 *Din.* Vrouw MARIA van Bourgondien † 1482.
28 *Woe.* UTR., HOLL. en ZEEL. besl. den Ko. af te zw. 1580.
29 *Don.* Resol. om de Hooge Overh. aan W.I. op te dra. 1580.

Eerste Quart. Vryd. den 30 's namidd. ten 4 *uur*. 28 *min*.
30 *Vry.* Siciliaansche Vesper 1282.
31 *Sat.* De Jesuiten uit Spanje verbannen 1767.

April of Grasmaand, 30 Dagen.

1 *ZON. Palm Zondag*. den Briel ingenomen, 1572.
2 *Ma. s Franciscus*. Plakk. teg. de Kooph. met Sp. 1599.
3 *Din.* Intrede van omtrent 300 Ned. Edel. in Brussel 1566.
4 *Woe.* Haarlemmer Vaart toegestaan 1631.
5 *Don. Witte Donderdag*. Request aan Margariet 1566.
6 *Vry. Goede Vryd.* Maalt d. Ned. Ed. by Hr. v. Kuilenb. 1566.
Volle Maan Saturd. den 7, *'s morg. ten* 7 *uur*. 27 *min*.
7 *Sat.* Oorlogsv. van Engel. en Vrankr. tegen ons 1672.
8 *ZON. Paasschen*. IIde Request der Ed. aan Margr. 1566.
9 *Ma.* 2 *Paasdag*. Twaalfjaarig Bestand 1609.
10 *Din.* H. DE GROOT, * te Delft 1583.
11 *Woe.* Utrechtsche Vreede 1713.
12 *Don.* Plakaat van Leicesters ontslag 1588.
13 *Vry.* Calais door ons en de Engels. gebombardeerd 1696.
Laatste Quart. Saturd. den 14, *'s morg. ten* 2 *uur*.
14 *Sat.* WILLEM I, * te Dillenburg 1533.
15 *ZON. Quasimodo, Opentyd*. Vrede met Cromwel 1654.
16 *Ma.* WILLEM IV. Opperbew. der O.I. Comp. 1749.
17 *Din.* Inval der Franschen in Staatsvlaanderen 1747.
18 *Woe.* M. Falerio, Doge van Venetien, onthoosd 1355.
19 *Don.* J. ADAMS, Amer. Gez. erkend by H.H. Mog. 1782.
20 *Vry.* WILLEM III. tot Erf-Stadh. &c. der Unie 1674.
Nieuwe Maan Saturd. den 21, *'s morg. ten* 7 *uur* 48 *min*.
21 *Sat.* WILL. III. en ANNA v. Engeland gek oond 1686.
22 *ZON. Misericordia*. De Ruiters Doodwonde 1676.
23 *Ma. s Joris*. (MAURITS † 1625).
24 *Din.* Oproer van 1747. begonnen te Middelburg.
25 *Woe. s Marcus*. Zeeslag by Gibraltar HEEMSKERK ǂ 1607.
26 *Don.* De Edelen neemen de naam aan van GUEUX 1566.
27 *Vry.* Moedwil der Boeren te Thoolen gepieegd 1747.
28 *Sat.* WILLEM IV. Stadhoud. &c. van Zeeland 1747.
Eerste Quart. Zond. den 29, *'s morg. ten* 11 *uur*. 10 *min*.
29 *ZON. Jubilate*. De RUITER † aan zyne wonden 1676.
30 *Ma.* Zutphen en Nimwegen verlaten door de Frans. 1674.

Mei of Bloeimaand, 31 Dagen.

1 *Din. s Philip. en Jac.* (Unie van N. America * 1775.)
2 *Woe.* Vreeslyke Turf brand in de Prov. Groningen 1687.
3 *Don.* † *Vinding*. Brazilien ontd. door de Portug. 1501.
4 *Vry.* WILL. IV. tot Stadh. &c. van Holl. en Zeel. 1747.
5 *Sat.* Geheel Durgerdam afgebrand 1687.

Volle Maan Zond. den 6, *'s namidd. ten* 5 *uur* 11 *min*.
6 *ZON. Cant. s Jan Lat.* (Hulptr. met Brandenb. 1672.
7 *Ma.* Oorlogsv. van Willem III. aan Lodew. XIV. 1689.
8 *Din. Michiel openb.* (Luth. in de Ban. door Kr. Kar. V. 1521.
9 *Woe.* De Plakk. tegen de Reform. nog sterker bev. 1569.
10 *Don.* Oproer der Herdopers te Amsterdam 1535.
11 *Vry.* Vrede met den Keurvorst van Keulen 1674.
12 *Sat.* Colombo op Ceilon door ons veroverd 1656.

Laatste Quart. Zond. den 13, *'s morg. ten* 8 *uur* 49 *min*.
13 *ZON. Vocem*. (Oldenbarneveld onthoofd 1619.)
14 *Ma.* † *Dagen*. (Henr. IV. Kon. van Frankr. verm. 1610.)
15 *Din.* O verkl. v. den Keiz., Eng. en Ned. aan Lod. XV. 1702.
16 *Woe.* Oorl. verkl. van Maria Theresia aan Lod. XV. 1744.
17 *Don. Hemelvaart Christi*. (Thuanus † 1617.)
18 *Vry.* H. de Groot en Hogerb. ter eeuw. gev. op Louv. 1619.
19 *Sat.* Alva's trots Standb. te Antwerpen opgericht 1571.

Nieuwe Maan Zond. den 20, *'s avonds ten* 10 *uur*. 13 *min*.
20 *ZON. Exaudi*. (Iste Resolutie tot verdraagzaamh. 1611.)
21 *Ma.* Haarlemsche Maatschappy der Wetenschapp. * 1752.
22 *Din.* De Staat. nodigen de Rooms. Prov. tot de Unie 1632.
23 *Woe.* Dordregt kiest de zyde van Willem I. 1672.
24 *Don.* Eerste Ned. Herv. Gemeente te Amst. inger. 1578.
25 *Vry.* Admiraal VAN DER DQES zeilt uit 1599.
26 *Sat. Vastend*. (Amsterdam Hervormd 1578.)
27 *ZON. Pinxter*. (J. Calvyn † 1564.)
28 *Ma.* 2 *Pinxter dag*. (Eerste Herv. Burg. te Amst. 1578.)

Eerste Quart. Dingsd. den 29, *'s morg. ten* 2 *uur* 27 *min*.
29 *Din.* Eerste Steen aan de Beurs van Amsterdam 1608.
30 *Woe. Quatertem*. (Dapp. v. Melville en Oorthuis 1781.)
31 *Don.* Hooge Raad van Holland opgericht 1582.

Juny of Wiedemaand 30 Dagen.

1 *Vry Quatertem*. (Alva's Slagting te Brussel beg. 1568.)
2 *Sat. Quatertem*. (Breda na 10 ma. door Spinola gen. 1625.
3 *ZON. H. Drievuld.* (Iste Octr. aan de W.I. Comp. 1621.)

Volle Maan Maand. den 4, *'s nagts ten* 12 *uur* 58 *min*.
4 *Ma.* Res. van Holl-ter Hulding van Will. I. als Graaf 1584.
5 *Din.* Egmond en Hoorn onthalsd te Brussel 1568.
6 *Woe.* Huig de Groot en Hoogerb. op Louvest. gezet 1619.
7 *Don. H. Sacram*. De RUIT. Zeesl. teg. de Eng. en Fr. 1672.
8 *Vry.* B. van Galen, Bisschop van Munst. wint. Grol 1672.
9 *Sat.* Amst. bezw. teg. de aanstel. v. W.I. tot Graaf 1584.
10 *ZON.* Eerste Plakaat der Inquisitie in Holland 1521.

Laatste Quart. Maand. den 11, *'s nam. ten* 4 *uur* 37 *min*.
11 *Ma. s Barnabas*. (Luit. Adm. Evertze sneuvelt 1666.)
12 *Din. s Odulp*. (Vice Adm. van der Hulst sneuv. 1666.)
13 *Woe. s Anthonius*. (Zeesl. tegen de Engelschen 1665.)
14 *Don.* De Ruiters tweede Zeeslag in 1673.
15 *Vry.* Nederlands Glorie in de Zond 1646.
16 *Sat.* Eerste Provinciaale Synode van Holl. en Zeel. 1574.
17 *ZON.* Oorlogs Verkl. van Vrankryk aan Engeland 1756.
18 *Ma.* De Stad Hoorn Staatsgezind 1572.

Nieuwe Maan Dingsd. den 19, *nam. ten* 1 *uur* 19 *min*.
19 *Din.* C. de Witt (de Ruward) * 1613.
20 *Woe.* 1000 Haringbuizen uit Texel 1625.
21 *Don* De Franschen in Devent., Schenkes. en Doesb. 1672.
22 *Vry.* Neerlands Glorie by Chattam 2667.
23 *Sat. Vastendag*. (B.v. Gal. neemt Zwol, Camp, &c. 1672.
24 *ZON. s Jan Baptist*. (Heden beg. onze Har. Vissery.
25 *Ma.* Synode van Dordrecht uitgeschreeven 1618.
26 *Di.* De Domkerk van Utrecht ingewyd 1022.

Eerste Quart. Woensd. den 27, *'s nam. ten* 2 *uur*. 25 *min*.
27 *Woe.* Groote schrik in de Vergadering van Holl. 1672.
28 *Don. Vastendag* (Zwakke Post. heel Holl. in gev. 1672.)
29 *Vry. s Piet. en Paul*. (Mastr. overw. door de Spanj. 1579.
30 *Sat. s Paulus*. (Mastricht ingenom. door Lod. XIV. 1673.

July of Hooimaand 31 Dagen.

1 *ZON*. Ongelukkige Veldslag by Fleury 1690.
2 *Ma. Maria visitatie*. (Victorie by Nieuwpoort 1600.)
3 *Din.* Plakkaat tegen de Reformatie 1566.

Volle Maan Woensd. den 4, *'s morg. ten* 7 *uur* 56 *min*.
4 *Woe. Mart. transl.* (W. III. tot Stadh. van Holl. 1672.)
5 *Don. s Bonifacius*. (Triump Intr. van Lod. XIV. in Utr. 1672
6 *Vry.* Holland verwerpt den Eisch van Vrankryk 1672.
7 *Sat.* Onderhandeling met de Engelsche Gezanten in 1672.
8 *ZON.* Circul. Brief van Will. Ill. aan de Steden 1672.
9 *Ma.* Nieuwmegen gaat over aan de Franschen 1672.
10 *Din.* Willem I, te Delft doodgeschooten 1584.

Laatste Quart Woensd. den 11, *'s morg. ten* 2 *uur* 28 *min*.
11 *Woe.* Will. I. als Hooge Overh. geduur. den Oorl. 1575.
12 *Don* Amst. zegt te verdeedigen tot den laatsten man 1672.
13 *Vry.* Beleg van Grol door Fred. Hendrik 1627.
14 *Sat.* Tessel door dubbele ebbe gered 1672.
15 *ZON.* Eerste Verg. van Holl. tegen Alva te Dordr. 1572.
16 *Ma.* Staats Vertoog over de Souv. van Holland 1578.
17 *Din.* Spaansche Slagting begonnen 1573.
18 *Woe.* Zeeslag tegen de Spanjaarden 1615.

Nieuwe Maan Dond. den 19, *'s morg. ten* 4 *uur* 36 *min*.
19 *Don. Hondsdagen beginnen*. (Gron. bel. door den Bisp. 1672.
20 *Vry. s Marg.* (Oranj. Br. t. de eiss. v. Lod. XIV. 1672.)
21 *Sat.* Maastricht ingenoomen door Fredrik Hendrik 1632.
22 *ZON. s Maria Magdalena*. (De Jod. uit Vr. verb. 1308.
23 *Ma.* JAN DE WITT Raadpenfion. van Holland 1653.
24 *Din. Vastendag*. (Cornelis de Witt gevangen 1672.)
25 *Woe. s Jacob.* (Hulp Tract. met Keiz. Leopold 1672.)

Eerste Quart. Donderd. den 26, *'s avonds ten* 11 *uur* 41 *min*.
26 *Don. s Anna.* (Plakk. van Afzw. der Sp. Heers. 1581.
27 *Vry.* Breda door de Spanjaarden overweldigd 1581.
28 *Sat.* Commercie Traktaat met Zweden 1667.
29 *ZON.* Ie Zitting op het Nieuwe Stadh. van Amst. 1655.
30 *Ma.* Welma (Aanslag van Willem II. op Amst.) 1650.
31 *Din. s Agn.* (1e. Preek by Amst., buit. de H. Poort 1566.

Augustus of Oogstmaand 31 Dagen.

1 *Woe. s Pietersband*. Iste byeenk. op de Beurste Amst. 1613.

Volle Maan Dond. den 2, *'s nam. ten* 3 *uur* 1 *min*.
2 *Don. Portiuncula*. (J. Bart overvalt onze Haringb. 1691.)
3 *Vry. s Stevens Vinding*. (Veldslag by Steenkerken 1692.)
4 *Sat. s Dominicus*. (De Ruiters beroemde Aftogt 1666.)
5 *ZON. Maria ter Sneeu.* (Zoutm. Zeesl. op Doggersb. 1781.
6 *Ma. Transfigur. Christi.* (Vrede met Portugal 1661.)
7 *Din.* De Stad Oudewaterdoor de Spanjaard. verm. 1575.
8 *Woe.* M. Tromps zeegevegt voor Katwyk 1651.

Laatste Quart. Dond. den 9, *'s namidd. ten* 3 *uur*. 8 *min*.
9 *Don. Vastendag*. (Wezel door ons ingenomen 1629.
10 *Vry. s Laurens*. (Nieuwmeegsche Vrede 1678.)
11 *Sat.* Veldslag van WILLEM III. by Senef. 1674.
12 *ZON.* Held Rabenhaupt verded. van Groningen † 1675.
13 *Ma.* 10 Oost Ind. Compagnies. gered in Noorwegen 1665.
14 *Din. Vastendag*. (J. DE WITT, Holl. Loots in Tex. 1665.)
15 *Woe. Maria Hemelvaart*. (Villeroi bomb. Brussel 1695.)
16 *Don.* Antwerp. overgeg. aan Parma 1585. (Amst. Opk.)

Nieuwe Maan Vryd. den 17, *'s avonds ten* 7 *uur* 32 *min*.
17 *Vry.* Geneve Hervormd 1535.
18 *Sat.* RAAD VAN STAATEN opgericht 1584.
19 *ZON. Hondsdagen Eind*. (Maurits neemt Sluis 1604.)
20 *Ma. Hartjesdag s Bern*. (De Gebr. de Wittverm. 1672.)
21 *Din.* De Ruiters derde Zeesl. van 1673 voor Kykduin.
22 *Woe.* Beeldstormery van Leid., Delft, Utrecht enz. 1566.
23 *Don. Vastendag.* (Beeldstormery te Amsterdam 1566.)
24 *Vry. s Barthol.* (W. FRED. Erf p. van Oranje * 1772.)

Eerste Quart. Saturd. den 25, *'s morg. ten* 7 *uur* 7 *min*.
25 *Sat. s Ludovicus*. (F. Schenk laatste Biss. van Utr. † 1580.)
26 *ZON.* De Ruiters Zeeslag voor Plymouth 1652.
27 *Ma.* St. Jacobskerk te Utr. aan de Gereform. geacc. 1566.
28 *Din. s Augustyn*. (Alva's komst als Gouv. der Ned. 1567.)
29 *Woe. s Jans Onthoofding*. (H. de GROOT † 1645.)
30 *Don.* Reddings-Verbond met Keiz. Leop. en Sp. 1673.

Volle Maan Vryd. den 31, *'s avonds ten* 11 *uur* 14 *min*.
31 *Vry.* Eerste Pred. bev. en eerste Avondm. te Amst. 1578.

September of Herfstmaand 30 Dagen.

1 *Sat. s Gillis.* (Willem IV. * 1711. Lod. XIV. † 1715.
2 *ZON.* Haarl. Heldin Kenau Simons Hasselaar begif. 1573.
3 *Ma.* Brederode Veldmaarschalk der VII. Prov. † 1655.
4 *Din.* Const. Huigens van Zuilichem * 1596.
5 *Woe.* Eerste Byeenk. op de Nieuwe Korenb. te Amst. 1768.
6 *Don.* Leeuwaarden Hervormd 1566.
7 *Vry.* Elizab. van Eng. * 1533. Hogerbeets † 1625.

Laatste Quart. Sat. den 8, *'s morg. ten* 7 *uur* 22 *min*.
8 *Sat. Maria Geboorte*. (Marg. verz. ontsl. v. Flips 1567.
9 *ZON.* PIET HEYN neemt de Zilvere Vloot 1628.
10 *Ma.* Maurits verand. de Magist. van den Briel 1618.
11 *Din.* Veldslag by Malplaquet 1709.
12 *Woe.* Nagt Gevegt op 't Slaak teg. de Spanjaard. 1631.
13 *Don.* Flips II † 1598. O. Cromwel † 1658.
14 *Vry.* † *Verheffing* (Oldenbarneveld * 1547.
15 *Sat.* Carel V. verlaat de Nederlanden 1555.

Nieuwe Maan Zond den 16, *'s morg. ten* 9 *uur* 49 *min*.
16 *ZON.* Berg. op Zoom door de Frans ing. en gepl. 1747.
17 *Ma. s Lambert.* (Inval der Spanj. in Thoolen gest. 1588.
18 *Din.* Willem III. tot Eersten Edelen van Zeeland 1668.
19 *Woe. Quatert.* (Verdr. met Anjou tot Vorst v. Ned. 1580.
20 *Don. Vastendag*. (Ostende overgeg. aan de Spanj. 1604.
21 *Vry. s Mattheus. Quatertemper.* (Karel V † 1558.)
22 *Sat. Quatert.* (Scherp Plak. van Kar. V.t. de Ref. 1540.)

Eerste Quart. Zond den 23, *'s nam. ten* 1 *uur* 32 *min*.
23 *ZON.* Boerhaave † 1738. Wouwerman † 1635.
24 *Ma.* JAN DE WITT * 1625.
25 *Din.* Filip de Schone, Vorst der Nederlanden † 1506.
26 *Woe.* Eerste Spit aan de Vaart tuss. Haarl. en Leid. 1656.
27 *Don.* J. CATS, op zyn verzoek ontslagen 1651.
28 *Vry.* Onze Haringvangst toeg. door Kon. Edward 1295.
29 *Sat. s Michiel.* (Noordw. Springv. tot ontz. v. Leid. 1574.

Volle Maan Zond den 30, *'s morg. ten* 9 *uur* 30 *min*.
30 *ZON. s Hieronimus*. (Veldsl. by Noordh. te. de Sp. 1581.

October of Wynmaand 31 Dagen.

1 *Ma. s Bavo.* (Don Jan v. Oostenr. Gouv. d. Ned. † 1578.)
2 *Din.* Hulptract. met Engeland tegen Spanje 1585.
3 *Woe. Leyden Ontzet.* 1574
4 *Don. s Franc.* (Echtv. v.W.V. met de Princ. v. Pr. 1767.
5 *Vry.* 't Synode van Nederland te Emden begonnen 1571.
6 *Sat.* De Geref. in Vr. nem. de Canones v. Dord. aan 1620.
7 *ZON.* Beroemde Togt van Will. I. door de Maas 1568.

Laatste Quart. Maand. den 8, *'s morg. ten* 2 *uur* 45 *min*.
8 *Ma. Alkmaar Ontzet* 1573.
9 *Din.* Acte van Cromwel voor de Scheepv. van Eng 1652.
10 *Woe. s Victor.* (Verdr. van Associatie met Zweden, 1681.
11 *Don.* Eerste ontdekk. van America door C. Columb. 1492.
12 *Vry.* Vict. op de Zuiderz. teg. de Sp. en Bossu gev. 1573.
13 *Sat.* Alva tot Gouv. Gener. der Nederlanden 1567.
14 *ZON.* Yslyk Plakk. teg. de Reform. in de Nederl. 1529.

Nieuwe Maan Maand. den 15, *'s avonds ten* 11 *uur* 14 *min*.
15 *Ma.* Gregoriaansche of Nieuwe Styl * 1582.
16 *Din.* Oorl. Verkl. van Spanje aan Vrankryk 1673.
17 *Woe.* Verbond v. Graaf Jan I. met Holl. Steden 1299.
18 *Don. s Lucas*. (Akensche Vreede 1748.)
19 *Vry* Pacificatie van Gent beg. 1576. J. Arminus † 1609.
20 *Sat.* Keiz. Carel VI † 1740. (Oorsp. van den Oorl. tot 1748.
21 *ZON. s Ursel*. (Flips van Oost. met de Inf. van Sp. 1446.

Eerste Quart. Maand den 22, *'s avonds ten* 8 *uur*. 57 *min*.
22 *Ma.* Willem IV. † 1751. en Eed van Anna als Gouvern.
23 *Din.* Edict. van Nantes vern. door Lodew. XIV. 1685.
24 *Woe.* P. VAN DER DOES, Adm. van Holland † 1599.
25 *Don.* Overdragt van Karel V. aan Flips II. 1555.
26 *Vry.* Leicestersche Landverrad. te Leiden onth. 1578.
27 *Sat. Vastendag*. (Req. der Protest. aan Flips II. 1566.
28 *ZON. s Simeon en Jud.* (Ie Steen aan het Stad. v. Amst. 1648.

Volle Maan Maand. den 29, *'s avonds ten* 10 *uur* 35 *min*.
29 *Ma.* Vertrek van A. Hertog Matthias 1581.
30 *Din.* Eerste Beleg van Leiden 1573.
31 *Woe. Vastend.* (Ons Ie Verb. (met Vr. teg. Spanje 1591.)

November of Slagtmaand 30 Dagen.

1 *Don. Allerheiligen*. (Maur. Stadh. v. Holl. en Zeel. 1355.
2 *Vry. Allerziel*. (Geen Ampt. aan Vreemdl. in Holl 1555.
3 *Sat.* De Stad Utrecht gedagvaard voor Alva 1569.
4 *ZON.* Yslyke Spaansche Furie te Antwerpen 1566.
5 *Ma.* Groote Watervloed van Zeeland 1530.

Laatste Quart. Dingsd. den 6, *'s avonds ten* 11 *uur* 27 *min*.
6 *Din.* Eerste begin van 't Verbond der Edelen 1565.
7 *Woe. s Willeb.* (Woerden door de Frans. verlaat. 1673.
8 *Don.* (Pacificatie van Gent geslooten 1576.
9 *Vry.* Oproerige Inval in 't Stadh. van Amsterdam 1747.
10 *Sat.* Kar. de Stoute * 1433. Luth. * 1483. J. Cats † 1577.
11 *ZON. s Maarten*. (Togt van Will. III. naar Eng. 1688.
12 *Ma.* De Fr. eisschen 500,000 gl. brandschat. v. Utr. 1673.
13 *Din*, Maurits * 1567. en 't Synode v. Dordr. begonn. 1618.

Nieuwe Maan Woensd. den 14, *'s morg. ten* 11 *uur* 15 *min*.
14 *Woe.* Willem III. * 1650. met Maria Stuart getr. 1677.
15 *Don.* Landing van Will. III. in Engel. te Torbai 1688.
16 *Vry.* De Kleinzoon van Lod. XIV tot Kon. van Spanje 1700
17 *Sat.* Zutph. mish. door de Sp. 1572. Ameide door de Fr. 1672.
18 *ZON.* Tweede Groote Vergadering der VII. Prov. 1716.
19 *Ma. s Elisabeth*. (72 Dorp. by Dordr. verdronken 1472.
20 *Din.* Onze Republiek in de Gewapende Neutraliteit 1780.

Eerste Quart. Woensd. den 21, *'s morg. ten* 5 *uur* 8 *min*.
21 *Woe. Maria pres.* (Ie bed. der vern. van Ost. Comp. 1729.
22 *Don. s Cecilia*. (Graaf Jan van Nassau * 1535.
23 *Vry.* Utrecht door de Franschen verlaaten 1673.
24 *Sat.* Alvas Beeld aan de Kaak te Groningen 1576.
25 *ZON. s Cath.* (Adieu van Leicester aan de Staaten 1586.
26 *Ma.* Oorlogs Verkl. van Lodewyk XIV aan ons 1688.
27 *Din.* Piet Hein te Delfshaven * 1577.

Volle Maan Woensd. den 28, *'s namidd. ten* 2 *uur* 40 *min*.
28 *Woe.* Fred. Louisa Wilhelmina Prinses van Oranje * 1770.
29 *Don Vast.* Verg. verz. aan Pius IV. tot het Huw. voor Pr. 1564.
30 *Vry s Andries*. (Gouvernante Margriet * 1530.)

December of Wintermaand 31 Dagen.

1 *Sat. s Eloy.* (Yslyk Moord, der Spanj. te Naard. 1572.
2 *ZON.* 1 *Advent Beslotent*. (Elb. door de Frans. verl. 1673.
3 *Ma. s Franciscus*. (Jesuiten uit Napels verbannen 1767.
4 *Din. s Barbara*. (Kard. Richelieu † 1640. Hobbes † 1679
5 *Woe.* 't Predikampt ontz. aan die teg. Staatsbesl. prek. 1665

Laatste Quart. Dond. den 6, *'s avonds ten* 7 *uur* 48 *min*.
6 *Don. s Nicolaas*. ('t Concilie van Trent geëindigt 1563.
7 *Vry. s Ambrosius*. (Don Jan tot vyand verkl. d. de St. 1577
8 *Sat. Maria Ontfangenis*. Holland eigen Regenten 1650.
9 *ZON.* 2 *Advent* (Kr. Sigism. aandr. op Bet. der Kerk † 1437
10 *Ma.* Tromps Zeeslag tegen de Engels. de IV van 1652.
11 *Din.* Haarlem belegerd door de Spanjaarden 1572.
12 *Woe.* Gevecht by Woerden tegen de Franschen 1672

Nieuwe Maan Dond. den 13, *'s avonds ten* 9 *uur* 24 *min*.
13 *Don. s Lucia* (W.IV. Erfgouv. &c. der Gen. Land. 1748
14 *Vry.* Tycho Brahé, groot Sterrekundige * 1546.
15 *Sat* Aldegonde, groote Staatsm, Krygsm., Geleer. † 1598.
16 *ZON.* 3 *Adv.* (Staatsw. t. het misbr. van de Predikst. 1654.
17 *Ma.* Eerste Zeetract. met Spanje in den Haag 1650.
18 *Din.* Vertrek van Alva uit de Nederlanden 1573.
19 *Woe. Quatertemper* (Ostendische Compagnie * 1722.

Eerste Quart. Dond. den 20, *'s namidd. ten* 3 *uur* 5 *min*.
20 *Dond. Vastendag* (Manif. van Eng. vollist en logen 1780.
21 *Vry. s Thomas, Quat.* Kruidmag. te Maastrigt gespr. 1761.
22 *Zat. Quatertemper* (Egb. de Vry Temminck * 1700.
23 *ZON.* 4 *Advent* (Alvas Triomf en Feest te Bruss 1568.
24 *Ma. Vastendag*. (Camp, door de Frans. verlaaten 1673.
25 *Din. Kersdag*. (De Dollaart * 1277. Newton * 1642.
26 *Woe.* 2 *Kersd, s Stev.* (De Ko. v. Vr. bel. hulp aan Ned. 1580
27 *Don. s Jan Evangelist*. 9000 Franschen na Holland 1672.

Volle Maan Vryd. den 28, *'s morg. ten* 9 *uur* 22 *min*.
28 *Vry. Onnosele Kinderen*. (De Fr. vallen in Zwamm 1672.
29 *Sat.* Onze Smirhas. Vloot aang. door de Engels. 1664.
30 *ZON.* Koeverden door de Groningers ingenomen 1672.
31 *Ma. Silvester*. (Bodegrave verbr. door de Franschen 1672

GULDE GETAL , is het getal der jaaren van het begin van den Maan Cirkel; (zynde in het geheel 19 Jaaren,) na welke de Nieuwe en Volle Maanen weêr op dezelfde dag der Maand komen.

Om *het gulde getal* voor eenig jaar te vinden, voegd men 1 Jaar by het zelve, (om dat het begin van den Maan Cirkel een Jaar voor de geb. J.C. gereekend word) deeze fom gedeeld door 19. is het overschot het gulde getal voor dat jaar, en als de som zig laat verdeelen, en dat 'er niets overblyft, is het zelve 19.

EPACTA , is in de Sterrekunde, de juiste tyd, die by een Maan - jaar gevoegd moet worden, om een Zonne jaar uittemaaken. *De Epacta*, zo als dezelve in de Almanakken voor ieder jaar aangewezen word, is het getal dagen, dat de Maan oud is met het begin van dat jaar; waar voor volgens deze ruuwe bereekening, een Maan - jaar 354 dagen hebbende 11 dagen by het zelve gevoegd moeten worden om een Zonne jaar van 365 dagen uittemaaken.

Om de *Epacta* voor eenig jaar te vinden, moet men het gulde getal voor dat jaar gevonden hebbende, het zelve vermeenigvuldigen met de 11 dagen; en de som door 30 dagen (de tyd van de eene Nieuwe Maan tot de andere) divideeren: her geen 'er overblyft, is de Epacta of het getal dagen, dat de Maan met het begin van dat jaar oud is, na de oude styl; en hier af wederom elf dagen getrokken (voor het verschil tusschen de oude en nieuwe styl,) blyft over de Epacta na de Nieuwe styl.

DE ZONNE CIRKEL bevat een tyd van 28 jaaren, na welke de dagen van de week, op dezelfde dagen der Maand, en in dezelfde order weêr komen; zo lang als de Schrikkel jaaren van 4 tot 4 jaaren weêr komen. ter oorzaake dat ieder gemeen jaar, *één*, en een Schrikkel jaar, *twee dagen* meer als 52 weken heeft: waar door de dagen der week, in de gemeene jaaren, om het 7. jaar, en in de Schrikkel jaaren, om het 28*e* jaar gelyk komen.

Om het getal van den Zonne Cirkel te vinden voor eenig

jaar, worden 9 jaaren by het zelve gevoegd (om dat 9 jaaren voor de geb: J.C. het begin van den Zonne Cirkel gereekend word) de som gedivideerd door 28. is het overschot het getal van den Zonne Cirkel.

DE ZONDAGS LETTER . In alle de Roomsche Kerkboeken zyn naast alle de dagen der twaalf maanden van 't jaar een der zeven eerste letters van 't Alphabeth gevoegd, om door een derzelven geduurende een jaar ingevolge het getal van de Zonne Cirkel aan te duiden op welken dag der Maand de Zondag vald; waarom zodanige letter geduurende dat jaar de *Zondags letter* genaamd word.

Terwyl nu volgens de Zonne Cirkel, een gemeen jaar *één dag*, en een Schrikkel jaar twee dagen verschrikt, zo volgd dat de Zondags letters, in het eerste geval *een letter*, en in het tweede geval *twee letters*, terugwaards loopen, het welk de rede is, dat een Schrikkel jaar twee Zondags letters heeft, van welke de eerste van primo Jann: tot 23 February incluis dient, en de andere van 24 Febr: tot het einde van 't jaar.

Om de *Zondags letter*, in deeze Eeuw voor eenig jaar te vinden, zoekt men het getal van de Zonne Cirkel voor het zelve jaar, waar mede de Zondags letter voor het zelve jaar, in deze onderstaande Tafel te vinden is.

1. DC	5. FE	9. AG	13. CB	17. ED	21. GF	25. BA
2. B	6. D	10. F	14. A	18. C	22. E	26. G
3. A	7. C	11. E	15. G	19. B	23. D	27. F
4. G	8. B	12. D	16. F	20. A	24. C	28. E

T e e k e n s in de Dag-gebeurtenissen.

* Dit Starretje beteekent de *geboorte, opkomst, stichting* of *het begin van iets*.
† Dit Kruisje beteekent den dood of het einde van iets.
⸸ Dit verkeerd gezet Kruisje beteekent eenen geweldigen Dood of Sneuveling in den Oorlog.

Verkortingen in de Dag-gebeurtenissen.

W. I. W. II. enz. beteekent Willem I. enz. - Kr. Keizer, - Kg. Koning. - Gr. Graaf. - Sp. Vr. Eng. Ned. enz. beteekent Spanje, Vrankryk, Engeland, Nederland, enz. - t. tegen. - v. van enz. De overige verkortingen zyn zo gemaakt, dat elk zeer ligt dezelve kan leezen en verstaan.

t.o. 1

Gelijk de Wakkere Haan tot Kraijen is genegen,
Zo laat u, Jonge Jeugd, tot Onderwijs bewegen.

De aarde.

GOEDE VRIENDEN !

Laat de Staatkunde, haar zo veel zij wil of kan, in allerlei verdeelingen afknippen! Zo gij wijs zijt, wat hebt gij met de Staatkunde te doen? De natuur heeft u de geheele Aarde ter bewooninge geschonken. Verhef u boven de vooröordeelen uwer opvoeding, en leer deeze zelve Aarde aan te merken als uw algemeen vaderland en alle haare bewooners, als burgers van éénen grooten Staat, als uwe medebroeders, met veele van welks en welker bijzonderheeden 't u aangeleegen moet zijn bekend te wezen, die 't u niet onaangenaam kan zijn, dat wij aan uw geheugen herroepen.

Wij kunnen de massa der planeeten, haar loopweg bereekenen, de noch moejelijker te bereekenen wederverschijning der cometen uitcijferen, enz. enz. - En wat de gedaante van onze Aarde betreft, zijn wij noch in 't onzekere! Dezelve laat zich niet bepaalen, als door eene naauwkeurige maat der onderscheiden cirkels, die haar figuur beschrijft, van onder den Evenaar tot onder de Poolen; iets waarmede de wiskonstenaars zich reeds lang 't hoofd gebroken hebben. De uitkomst van hunne bemoeijingen is niet overal dezelve geweest.

Men heeft de lengte der graaden zeer onder-

scheiden gevonden. Dit onderscheid naauwkeurig onderzogt zijnde, heeft meer dan één wiskonstenaar op de gedagten doen komen, dat de twee halfronden, waaruit onze aardbol is zamengesteld, van eene verschillende gedaante konden zijn, eene gedaante, die zeer verre af mogt zijn van regulier te weezen, zo dat haare middaglijnen of meridiaanen verschilden. Dit is bovenal 't begunstigde gevoelen geweest van de vermaarde DE LA CONDAMINE, BUFFON en MAUPERTUIS; zedert heeft vader BOSCOVICH getracht dit gevoelen te betoogen.

't Meerder getal der Wiskonstenaars, 't voetspoor volgende van BOUGUER, geven aan den middellijn van den evenaar, of den band, die onzen aardbol in twee halfronden snijdt, 6,562,391 *toises*, en aan de as 6,532,903 *toises*, en geven dus der Aarde als eene knolronde figuur, zodat de middellijn van den evenaar staat tot die van de pool, als 76 tot 75, of 179 tot 178.

Dus zou de Aarde onder den evenaar 14,744 *toises* verheevener zijn als onder de pool: 't geen ongeveer een verschil maakt van 6 ½ gemeene franze mijlen, waarvan 25 een graad uitmaaken.

Daar nu dit verschil zeer luttel is, houden de aardrijkskundigen 't zelve voor nul, beschouwen onze Aarde als volkomen rond, en geven dan haare oppervlakte 9,288,000 duitsche vierkante mijlen. NB. 15 duitsche mijlen maaken een graad.

Van deeze oppervlakte beslaat 't water twee

derden. Blijft alzo over voor 't land 3,096,000 vierkante duitsche mijlen.

Is dit land van alle kanten omringd door 't water, wel veel meer, als een zeer groot eiland, dat boven de oppervlakte van 't water uitsteekt?

In de oude bekende waereld zijn 'er omtrent 400 rivieren, die onmiddelijk zich in den Oceaan of in de Middellandsche Zee, of in de Zwarte Zee ontlasten. In Amerika telt men niet boven de tachtig rivieren, die zich in Zee werpen.

't Bekende land maakte een vierde deel van onzen aardbol, of 2,322,000 vierkante mijlen.

Volgens de bereekening van Mr. TEMPLEMAN behelst Asiën 641,093 vierkante duitsche mijlen.

Afrika behelst ongeveer 1531,368 duitsche vierkante mijlen.

N. Amerika behelst 231,193, en Z. Amerika 340,979 vierkante duitsche mijlen.

Europa behelst 171,834 vierkante duitsche mijlen: alzo staat dit ons waerelddeel

tot Afrika als 1 tot 4

tot Asiën als 1 tot 5

tot Amerika als 1 tot 7

'k Ben niet van die luiden, die in Senegal den loop van een rivier nagaan, en de ligging van hunne geboorteplaatze niet naspooren; en u, oordeelkundige Lezers en goede Vrienden, zal 't denkelijk aangenaamer zijn, u een meer bijzonder tafereel van Europa, waartoe wij naauwer betrekking hebben, onder 't oog te brengen, dan dat wij u van onzen

geheelen aardbol een orpervlakkige, en dus eene weinig indruk maakende schetze gaven.

Van deeze 171,834 vierkante duitsche mijlen, bezit 'er

Duitschland	11,124
De Staaten des Konings van Pruissen	2,940
Zwitzerland	1,090
Engeland	3,715
Schotland	1,735
Ierland	1,716
Denemarken	850
Noorweegen	5,250
IJsland	5,000
Spanje	8,500
Vrankrijk	10,000
Finland	6,000
Hongarijën	10,705
Italiën	5,625
Portugal	1,875
Polen en Litthauen	13,400
De Nederlanden	1,300
Waarvan de Vereenigde Nederlanden voor zich	652(*)
Zweeden	12,800
Rusland	300,000
Daarvan in Europa.	57,600
Turkijen vierkante duitsche mijlen.	10,544

Bevolking van onzen aardbodem.

Men geeft aan	Asiën inwoners	650 millioenen.
Men geeft aan	Afrika inwoners	150 millioenen.

(*) 652 vierkante duitsche mijlen in Europa, en in *Jaya* en *Ceilon* bezit de republiek vier duizend elf honderd drie-en-twintig vierkante duitsche mijlen!

Men geeft aan	Amerika inwoners	150 millioenen.
Men geeft aan	Europa inwoners	130 millioenen.

Bevolking van Europa.

Van deeze 130 millioenen neemen de onder-

scheiden gewesten van ons waerelddeel, ieder hun part, op de volgende manier.

't Getal der inwooners.

Duitschland	24,000,000
Pruissen	600,000
Zwitzerland	2,000,000
Engeland	5,000,000
Schotland	1,000,000
Ierland	1,34,000
Denemarken	1,229,009
IJsland	80,000
Spanje	7,500,000
Vrankrijk	22,000,000
Finland	1,000,000
Hongarijen	3,000,000
Italiën	10,000,000
Portugal	1,742,230
Polen en Lithauen	11,000,000
Oostenr. Nederlanden.	2,500,000
Vereen. Nederlanden.	2,500,000
Zweeden.	2,000,000
Turkijen	8,000,000
Geheel Rusland	20,000,000

Om zich nu een gezicht te vormen, hoe de menschen over de Aarde in zommige landen dik, in anderen dun gezaaid zijn, zullen wij ons Vaderderland en Rusland tegen elkander overzetten. Gesteld dat in 't eerste alleen twee millioenen inwoners zijn, kan men bij de uitkomst rekenen, dat bij ons op ieder vierkante duitsche mijl (alle door een geslagen) 3,110 menschen woonen, tegen noch geen zeven dito, die men op dezelve oppervlakte in Rusland telt.

Iets omtrent de bevolking enz. van onzen aardbodem.

Onderstel dat de bevolking van onze Aarde

bedraagt ongeveer duizend millioenen menschen: begroot op 33 jaaren ieder generatie, zoo sterven 'er in dien zelven tijd duizend millioen menschen. Derhalven zo sterven jaarlijks 30 millioen menschen.

's daags 8,2000

ieder uur 3,400

ieder minuut 60

ieder seconde 1

Daar nu de geboorten iets meer zijn dan de sterften, zo volgt dat ruim ieder seconde een mensch gebooren wordt, dat ieder seconde ruim een mensch bezig is met 't werk der voortplantinge. NB. met vrucht.

Zo de menschen niet sterven, zou in 't tegenwoordige 5741 ste jaar na de scheppinge der waereld de bevolking onzer Aarde 173,000 millioenen bedraagen.

Waar heen met alle die eeters?

En noch zou 'er op 't bewoonbaare land voor ieder derzelven 9,100 vierkante voeten overblijven. - Een vierkante mijl kan 3000 menschen voeden.

Indien men drie geslachten in ieder eeuw rekent, indien men stelt dat onze Aarde 5700 jaaren oud is, zo zijn 'er van de Scheppinge af tot ons toe alleen 171 geslachten geweest, 124 zedert den zondvloed, en 53 zedert de geboorte van J.C. Daar 'er nu geen adelijk huis is, 't geen zijne geboorte tot Karel den Grooten kan doen opklimmen, (ofschoon ettelijke edellui hier

te lande beweeren van Claudius Civilis aftestammen: waarin wij hun niet tegen willen zijn,) zo volgt dat de oudste adel niet boven de 30 geslachten kan tellen: en noch zijn er weinigen, die zonder zich met sprookjes te vermaaken, zo hoog kunnen steigen,

En nu, ei lieve! wat wil zelfs duizend jaaren adels zeggen tegen 4,800 jaaren vergetelheids?

Van alle de inwooners van een land, woont een vierde deel meest in de steden, de drie overigen op 't platte land.

Op 't platte land sterft 'er gewoonlijk in 't jaar van de 40 één, in de kleine steden 1 van de 32; in de steden van den tweeden rang 1 van de 28; in de grootste steden 1 van de 24 à 25; in een land over 't geheel 1 van de 36; zodat van 1000 leevenden men 's jaars moet reekenen 28 dooden.

Stelt men nu de geheele bevolking van onze republiek op twee en een halve millioen menschen, zo sterven 'er in dezelve jaarlijks 70,000 zielen; zo sterven 'er alle quartieruurs twee menschen.

Van deze 70,000 dooden worden 'er *annis communibus* 9,000 te Amsterdam begraaven. Oordeel daaruit van de betrekkelijke bevolking van Amsterdam tot die der geheele Republiek.

Van de kinderen.

Van 100 nieuwgeboorne kinderen blijven 'er na

verloop van 6 jaaren alleen overig.	94
verloop van 16 jaaren alleen overig.	40
verloop van 26 jaaren alleen overig.	25
verloop van 36 jaaren alleen overig.	16
verloop van 46 jaaren alleen overig.	10
verloop van 56 jaaren alleen overig.	6
verloop van 60 jaaren alleen overig.	3
verloop van 70 jaaren alleen overig.	1
verloop van 80 jaaren alleen overig.	0

Onder de 100 kinderen, die sterven binnen den tijd van een jaar, moet men 'er 3 tellen, die dood ter waereld gekomen zijn. Van de 200 kinderen, welke 'er gebooren worden, sterft 'er niet wel een in baarensnood.

Van de 100 kinderen, die gebooren worden, sterft 'er niet wel 1 geduurende 't kraambed van de moeder.

Van 1000 kinderen, die 's moeders borst gezoogd hebben, sterven op zijn best 300 tegen 500 die sterven onder de zulken, die eene minne gehad hebben. -

Van de 115 dooden is 'er eene in 't kraambed gestorven, en onder de 400 telt men ééne vrouw in baarensnood gestorven. -

De natuurlijke kinderpokjes rukken meer meisjes dan jongens weg.

Van de 300 tot de 1000 ingeënten sterft 'er pas 1.

Van de 6456 kinderen, welke de natuurlijke pokjes gehad hebben, zijn 'er 1634 gestorven.

Van de oude luiden.

Volgens eene in Engeland opgemaakte lijst, heeft men gevonden onder 100,000 dooden.

7 van 100 jaaren
5 van 101 jaaren
5 van 102 jaaren
4 van 103 jaaren
2 van 104 jaaren
4 van 105 jaaren
2 van 106 jaaren
1 van 107 jaaren

En onder een millioen.

7 van 108 jaaren
3 van 109 jaaren
4 van 110 jaaren
3 van 111 jaaren
3 van 112 jaaren
3 van 116 jaaren
2 van 118 jaaren

Alzo van 3125 dooden is 'er pas een van 100 jaaren.

Iets troostelijks voor oud en jong.

Volgens de Waarneemingen der beste Artzen is

't blijkbaar, dat op 100 menschen, welke in groote steden leeven, 'er in den tijd van een aar niet meer zullen zijn dan twaalf, welke één maand, - en vijftien, welke drie weeken krank zullen zijn.

Voor financiers en lijfrenten-koopers.

Naar den loop der menschelijke zaaken beleerd door de beste waarneemingen, gebouwd op de naauwkeurigste sterflijsten, heeft een kind

van	1 jaar	noch te leeven	41 jaar	9 maanden.
van	3 jaar	noch te leeven	45 jaar	7 maanden.
van	5 jaar	noch te leeven	46 jaar	4 maanden.
van	10 jaar	noch te leeven	44 jaar	9 maanden.
van	15 jaar	noch te leeven	41 jaar	6 maanden.
van	20 jaar	noch te leeven	38 jaar	3 maanden.
van	25 jaar	noch te leeven	35 jaar	3 maanden.
van	30 jaar	noch te leeven	32 jaar	3 maanden.
van	40 jaar	noch te leeven	26 jaar	6 maanden.
van	45 jaar	noch te leeven	23 jaar	0 maanden.
van	50 jaar	noch te leeven	20 jaar	11 maanden.
van	55 jaar	noch te leeven	17 jaar	0 maanden.
van	60 jaar	noch te leeven	14 jaar	2 maanden.
van	65 jaar	noch te leeven	11 jaar	5 maanden.
van	70 jaar	noch te leeven	8 jaar	11 maanden.
van	75 jaar	noch te leeven	6 jaar	8 maanden.
van	80 jaar	noch te leeven	4 jaar	10 maanden.
van	85 jaar	noch te leeven	3 jaar	3 maanden.
van	90 jaar	noch te leeven	2 jaar	0 maanden.

Zodat van alle de verschillende tijdperken des menschelijken leevens 'er geen voordeeliger is, dan dat van de 5 jaaren, waarin men 't ruimste veld van leeven voor zich heeft.

Omstreeks van de 12 jaaren heeft men achter den rug ¼ van 't leven, omstreeks de 28 jaaren de ½, op 50 jaaren heeft men 'er ¾ van op.

Verdere bijzonderheeden omtrent de bevolkinge.

Wanneer men de sterflijsten raadpleegt, zal men bevinden, dat namelijk de vrouwen, die ophouden vruchtbaar te zijn, daarna langer leeven als de mans.

Maakt een algemeenen doorslag van alle de gestorvenen in een land, en gij zult bevinden dat 't getal der gestorvene mannelijken staat tot dat der vrouwelijken als 27 tot 25.

De getrouwde vrouwen leeven langer als die 't niet zijn.

De uitkomst van waarneemingen, eene halve eeuw achtervolgd, is geweest, dat bestendig de meeste menschen gestorven zijn in de maand Maart, waarop volgt de maand September. (Dit is vreemd, daar 't toch ook tevens zeker is dat de meeste zieken in de Herfst waargenomen worden. De minste menschen sterven in de maanden December, November en Februarij.

De helft van de geboorenen sterft, voor dat zij 't zeventiende jaar bereikt hebben: zodat alle, die

langer leven, een geluk genieten, waarvan de helft van 't menschdom is verstooken.

BOERHAAVE heeft waargenomen, dat de sterkste kinderen gebooren worden in de maanden Januarij, Februarij en Maart.

't Getal der dooden staat tot dat der geboorenen, als 10 tot 12 of 13, zodat in een land jaarlijks 2 tienden meer menschen gebooren worden, dan 'er in sterven.

De gansche bevolking van een Staat in twee deelen geknipt zijnde, is de eene helft 'er van boven, en de andere helft beneden de 27 jaaren.

De getrouwde vrouwen staan tot de rest van 't schoone geslacht, als 1 tot 3.

De getrouwde mans staan tot de ongetrouwden, als 3 tot 5.

De knaapen boven de 13 jaaren staan tot de bewooners van een land, als 4 tot 33, en de meisjes boven de 13 jaaren staan tot evendezelven als 3 tot 25.

De meisjes en knaapen beneden de 13 jaaren staan tot alle de bewooners van een land, als 1 tot 8.

De meeste kinderen worden gebooren in de maanden Maart en Februarij, die betreklijk moeten zijn tot de maanden Junij en Meij.

't Getal van jongens, die gebooren worden, staat tot dat der meisjes als 21 tot 20, of 104 tot 100. Dan, daar in de kindsheid twee vijf- en twintigsten meer knaapen dan meisjes sterven, zo wordt te-

gen de huuwbaare jaaren 't getal van beide omtrent gelijk.

't Getal der tweelingen staat tot de anderen, als 1 tot 65 of 70 Zodat van de 65 of 70 kraamvrouwen, pas eene tweelingen heeft.

De minste kinderen worden gebooren in de maand Junij.

't Getal der levenden staat tot dat der jonggeboorenen, als 1 tot 26, 27 en 28, naarmate van de vruchtbaarheid der huwelijken.

't Getal der huwelijken staat tot dat der inwooners van een land, als 175 tot 1000.

In wél-bevolkte landen kan men alleen op de 50 of 54 perzoonen 'er een rekenen, die huwt.

Een geheel land dooreengeslagen zijnde, kan men voor ieder huwelijk niet meer dan 4 kinderen tellen. In de steden moet men op de 10 huwelijken alleen 35 kinderen rekenen.

De mannen, bekwaam de wapenen te voeren, staan tot de geheele bevolkinge, als 1 tot 6.

De weduwnaars staan tot de weduwen, als 3 tot 1.

De weduwen, die hertrouwen, staan tot de weduwnaars, die hertrouwen, als 100 tot 126, of 4 tot 5.

't Getal der weduwnaars staat tot dat der bewooners van een geheel land, als 1 tot 51. Dat der weduwen is in 't zelve geval, als 1 tot 15.

Beide staan zij tot 't getal der huwelijken, als 3 tot 7.

Van alle de inwooneressen van een land komt de 18de in een jaar in de kraam.

De verlossingen, die vroeger als de negen maanden komen, zijn min zeldzaam, als die laater komen.

Verteeringen.

In England rekent men, dat ieder mensch, de een door den ander geslaagen, 7 ponden sterlings nodig heeft. In Vrankrijk begroot men de verteeringen op 100 livres; in Duitschland op 30 rijksdalers.

Over de natuurlijke gesteldheid van ons vaderland, en over de levensmanier van deszelfs bewooners voor zo verre beide invloed hebben op de gezondheid.

Goede Burgers en Huislieden!

De aangelegenheid van dit onderwerp loopt ulieden aanstonds in 't oog, en 't zou eene moedwillige beleediging jegens ulieden zijn, u daarvan te willen overreden.

De ligging van Holland, Friesland, Zeeland, en Groningen is zodaanig, dat 't land in deeze provinciën, boven al 't geen 't naast, of digt aan de zee ligt, beneden de gemiddelde peil van dezelve daalt.

Noord-Holland, (iets 't geen maar enkelen bekend is,) zakt zedert vijf hondert jaaren bestendig in. Deze inzakking of inpakking van den bodem was voor drie hondert jaaren veel aanmerkelijker, dan thans, als hebbende de grond nu meer vastigheids gekreegen. Deze geheele streek lands ligt tusschen de 13 en 15 voeten beneden de gemiddelde peil van de zee.

Zo is de bodem, dien wij bewoonen, als eene zoort van spons, doorweekt van water, wiens uitwaazemingen den dampkring, dien wij inädemen, bestendig bezwangeren, verdikken en verkouden.

Deze spongieusheid van onzen bodem is een ieder bekend, die denzelven onder zich voelt trillen, bij elke sterke beweging van rijtuig en paerden.

In weêrwil van eene der gezondheid zo schadelijke ligging, leefden in aloude tijden onze voorouderen hier gezond, sterk en lang; ten bewijze van 't geen op de gezondheid vermag, 1. 't voordeel geteeld te zijn van ouders, van een gezond en gehard gestel; 2. een maatig, arbiedzaam, vreedzaam leven te leiden, zonder 't gestel noch door 't bestendig slurpen van warme en dus verzwakkende dranken, noch door 't inzwelgen van gegiste, menigmaal vervalschte morserijen, die men met den naam van wijnen veröert, of andere sterke dranken te bederven, 3. van zijn gestel te harden, door 't leven in de opene lucht, en zich te gewennen aan alle de ongestadigheden van de lucht

Zedert deze alöude tijden zijn de Verëenigde Nederlanden veel van gedaante veränderd; als door 't verloopen van derzelver hoofd-rivieren, 't stoppen van derzelver monden, en het verhoogen van derzelver bedden, waardoor de uitwatering van tijd tot tijd, bij hoog bovenwater, bezwaarlijker, en de doorbraaken menigvuldiger geworden zijn. Terwijl deeze overvloed, toen het land voorheen door geen dijken bepaald of het water gekeerd werdt, zich onbelemmerd bij den wijkenden vloed ontlastte; of, wanneer dit niet spoedig geschiedde, vertrokken de vroegere bewoners uit dit land

hooger op, en verlieten 't zelve, 't welk nu geen plaats kan hebben. 3. Hebben de menigvuldige watervloeden dit land op veele plaatzen vaneengescheurd, waardoor veele binnenzeeën en groote binnenstroomen in wijde boezems gevormd, de beschikking der duinen ontmanteld, en de evenredigheid van 't water tot 't overgebleven land bijna in gelijke veelheid zijn gebagt. - 4. Zijn door 't uitbaggeren der veen- en moeragtige stoffen, de poelen op veele plaatzen vermeerdert; of weder droog gemaakt zijnde, is de grond op deeze plaatzen verlaagd, waardoor de uitwaazemende dampen, door den wind minder kunnende verdreeven worden, in deze drooggemaakte landen meerder hangen blijven.

't Land, voornamelijk Holland en Friesland, dus vol van water, hier en daar stilstaande, bovendien omringd van zeeën, doorsneeden van rivieren en vaarten, de akker- en weilanden vol slooten, in den winter en tot aan den zomer dikwijls toe, veeläl onder water staande, waarvan veele, die stilstaan, de rotting en stank vermeerderen; kan 't niet anders zijn, of alle deze zamenlopende oorzaaken, door de moeijelijke uitwateringen, bij hooge rivieren, of lange waterleidingen in groote boezems geholpen of vermeerdert, moeten oorzaaken tot dampen geven, welke gewoonlijk regen verwekken, doch ook wel mist of nevel, en veeltijds die stinken.

't Evengenoemde uitbaggeren van veenen en moerassige gronden heeft bovenal een, der gezond-

heid zeer verderflijken, invloed. In de veenerijën wordt de dampkring vervuld met waterige en zwavelachtige dampen. Wien is de stank van den zo overvloedigen brakken turf niet onaangenaam? In de weeteringen is de veengrond uitermate zwavelachtig. Als de dag heet wordt, heeft men dikwijls in 't wandelen, den zwavelstank nauwlijks kunnen verdragen; waardoor 't zilver nergens zo schielijk beslaat als hier. Door de veenlanden gaande, gelijkt 't in een kwartier uurs na lood. Nergens beslaat 't zilver zo schielijk als te Amsterdam. NB. In de Beverwijk gebeurt het nimmer. 't Zelve zegt men van Naarden. -

De uitwazeming der versch geroerde gronden zijn der gezondheid hoogst nadeelig, en geene meer dan die der veengronden. Deeze schadelijke uitwazemingen blijven in den dampkring hangen, en zweeven, voornamelijk in de uitgebaggerde poelen, laag bij den grond, want hunne diepte verhindert dat de wind langs de aarde zoo vrij als elders, gestadige verfrissing in de lucht bezorge: waardoor dezelve tusschen de gebouwen en boomen, benevens de hooge dijken als beslooten gehouden worden, voornamelijk dan, als 'er weinig wind is: maar deze lucht omringt de menschelijke ligchaamen, dringt daarin door, en wordt onophoudelijk ingeädemd.

Dit kan niet anders dan slapheid in de vaste deelen, en scherpte in de vloeistoffen verwekken. Dit heeft ten gevolge, dat de vezeldraaden der maag en darmen, voor de spijzen meer wijkende

dan in drooge landstreeken, derzelver ruimte of inhoud vermeerderen; en hieruit kan niets anders dan overvloed van kwaade chijl gebooren worden; de hoofdbronwel der voornaamste landziekten. -

De meeste landen van ons Vaderland, ik meen de zulken, die aan de Zee grenzen, leggen bij eene gewoone ebbe, boven water; worden begroeid van een aantal van Zeeplanten, bijzonder 't zogenaamde krabbekwaad, opgehoogd met flibbe, waarin een legioen van insecten nestelt. Worden nu deeze, bij aanhoudende zomerhitte, door tusschenkomsten van zwaare regens, niet in de geboorte vernield, sterven deze insecten in die slibbe, zo vervullen zij de lucht met stank, zo vruchtbaar in 't teelen van alle die ziektens, die uit 't bederf der vochten ontstaan, voornamelijk Rotkoortzen en Roodeloop. Zo Zeeland min gezond is, moet men dit hier aan wijten. Staats-Vlaanderen, bovenal Sluis, dat kerkhof van ons leger, zijn, om geene andere redenen, zo ongezond,

Na den grond verdient 't water onze eerste opmerking. 't Zelve is niet van éénen aart, en 't stroomend rivier-water verschilt van dat der wellen, der poelen, moerassen, en dat, 't geen in de regenbakken vergadert wordt. 't Rivier-water kan, in weêrwil van deszelfs beweeging, schadelijk zijn, wanneer het met veele aard- en kleiachtige deelen bezwangerd is. Als dan kan deeze drank de oorzaak van verstoppingen en tusschen-poozende koortzen zijn 't Maas-water zelve,

zo zeer geroemd, veröorzaakt in den geenenwelke daar aan ongewoon is, wel eens krimpingen en buikpijnen.

't Water van de Friesche veengronden is van een schadelijk vermogen, zelfs niet direct genuttigd, maar in spijs en drank gebruikt, vooräl in die geenen, welke 'er niet aan gewoon zijn; brengende roos, gezwolle amandelen, tandpijn, en scorbut voort.

In Noord-Holland is 't water doorgaans brak.

't Regenwater gaat veeltijds bezwangerd met insekten. Ongekookt gedronken, legt 't den grond tot wurmziektens. Lost 't zelve, stilstaande in looden gooten, iets van dit metaal op, zo sleept 't ongetwijfeld dat vreezelijk colijk, 't geen de moeder van de zo moeijelijk te geneezene lammigheid is, na zich. -

'De lucht, zo noodzakelijk tot 't leven der menschen, als vruchtbaar in 't voortbrengen van ziekten, deelt niet weinig, met opzicht tot 't Vaderland, in de oorzaaken der ziekten van 't zelve mede. Want zoo wel met de spijze, als inademing, van binnen in 't ligchaam gevoerd wordende, gelijk zij 't zelve van buiten omringt, wordt men derzelver veranderingen niet onverschillig gewaar.' De longen ondervinden dit 't meest. De borstziekigen kunnen 'er van getuigen. Van buiten op 't ligchaam werkende, doet zij haaren invloed den podagristen enz. gevoelen.

De dampkring is noch aan vele veranderingen onderhevig, die ontstaan uit de bijzondere legginge dezer landen, van de 51° 10′ tot 53° 25′.

Onze stranden hebben eene richtinge, om ze bloot te stellen aan de voortstuuwende kragt der golven, voortgedreeven door de onstuimige westelijke winden. De Zuidweste stormen bedreigen meest onze dijkwerken, de Noordweste winden zijn voor onze stranden en duinen meer gevaarlijk.

De Zon heeft overal een onlochenbaaren invloed op deeze hoofdstoffe. Van haar hangen af de verwisselingen van dag en nacht, de opvolging der jaargetijden, 't klimaat. In de Zonne-stilstanden kwijnen alle, die sleepende ziektens knaagen, dubbelt.

Welk aandeel de Maan heeft aan de wijzigingen van onzen dampkring is moeijelijker te bepaalen; dezen natuurkundigen twistäppel wegteruimen is geenzints de bestemming deezer verhandeling: ofschoon 't onloochenbaar schijne, dat dezelve alle perzoonen van een zwaklijk gestel gevoelig aandoet. Dit kan niet uitblijven, daar de Maan bij ons een onbetwistbaaren invloed heeft op eenige verhevelingen, bijzonder den regen en sneeuw: want wanneer 't weder ten tijde van de nieuwe- of volle- of quartier-maan verandert, zo valt 'er geduurig regen of sneeuw of dooi in.

De dampkring wordt meest door de winden aangedaan. De Weste-winden (welke volgens de waarnemingen van den Hoogleeraar MUSSCHENBROEK hier te lande 77 dagen waaijen) zijn regenächtig, omdat zij de wolken van over de Noord Zee tot ons overvoeren, behalven dat de winden, die van over de zee tot ons komen, voch-

tig zijn. Dit zelve is waar van de Zuid-weste winden. In den winter geven zij dooi, in den zomer, bij warm weer, onweêr.

De Noorde winden, (waai ende volgens denzelven Schrijver 42 dagen in 't jaar) zijn voor ons koud, onaangenaam, onvruchtbaar. En dit kan niet uitblijven, daar zij uit koude gewesten, over keetens van bergen gaan, alwaar de lucht door de sneeuw en 't ijs verkoeld wordt. Alle veldgewasschen zijn deeze winden hoogst vijandig.

De Ooste-winden (waaijende 53 dagen) zijn meestal koud en brengen vorst, en in den zomer fraai weder aan.

De Zuide-winden (waaijende 33 dagen) geeven wel warmte, maar benevelen de lucht, verzwakken onze ligchaamen, en maaken een iegelijk, die niet van een zeer gehard gestel is, meer of min drukkend en mismoedig.

NB. In den zomer en herfst ontwaaken alle deeze winden met de zon, wakkeren op een weinig na haar opkomen, en tegen den avond gaan zij leggen: ten zij de dampen uit de slooten en vaarten opstijgende, door hun veerkragt de lucht gaande en wind maaken.

Maakt men nu een overslag over den algemeenen staat van onzen dampkring, zal de uitkomst daarvan niet zeer voordeelig zijn: daar de koude en vochtige winden de meeste dagen waaijende, naauwlijks 120 dagen in 't jaar voor drooge en warme winden overlaaten; om nu niet te spreken

dat die schoone dagen dan noch menigmaal door onweêrsbuijen bezwalkt worden.

NB. Aan hoe sterke veranderingen onze dampkring onderhevig zij, leert ons de Barometer, in wiens buis de kwik van de 30 duimen tot op de 27 daalt, 't geen een verschil van ongeveer 3000 pond op 't ligchaam van iemand van middelbaare grootte maakt.

't Is een ieder kennelijk, dat bij 't waaijen dier winden, gelijktijdig, waarmede de Barometer 't hoogste tekent (hoedaanig de N. en O. winden zijn) wij ons 't friste bevinden; alzo de lucht alsdan de oppervlakte van ons ligchaam 't sterkste drukkende, 't bloed en de vochten door hunne vaten behoorlijk worden voortgestuuwd; het tegenovergestelde waarvan, met de W. en Z. winden wordt waargenomen.

De jaargetijden of faisoenen ondergaan in ons vaderland veele veranderingen, en maaken in 't zelve bij de nadering en afwijking der zonnestraalen een verschil van 20 Reaumursche graaden. Het zelve moet alles wat leeft en groeit, geweldig aandoen, en niet min den dampkring. In den winter, wanneer 't water toelegt, waazemt zijne oppervlakte bijna niets uit. De aarde is als toegeslooten door de sneeuw. De zouten en olieachtige deelen worden onder dezelve bewerkt en opgehoopt. Wanneer in de lente de geheele natuur wordt opgewekt, opent zij zich in haar geheel, onze poren ontsluiten zich, en de onzichtbaare doorwaazeming wordt aangezet. De lucht, in den winter 't zui-

verste, raakt nu bezwangerd met eindeloos veele vreemde deelen, afgestooten van de nu herleevende natuur.

Van deeze algemeene bemerkingen afstappende, tot meer gewichtige bijzonderheden, ik meen de ziektens aan ieder jaargetij voornamelijk eigen, zo leert ons de ondervinding, beleerd door talrijke waarneemingen, 't volgende:

I. ‘De winter is de eige tijd van heete of ontsteekingsziektens, welke voorvallen, wanneer de menschen de koude schroomende, zich niet zo zeer uitwendig dekkende: als inwendig met spijzen en heete dranken verwarmende, den omloop des bloeds aanzetten en de uitwazeming vermeerderen; en zich alsdan aan de tocht of koude lucht, zonder genoegzaame beweeging blootstellen, waardoor de uitwaazeming dan schielijk ophoudt, en derzelver stof met 't bloed naar binnen gedreeven wordt: terwijl de huid door de koude geprikkeld, zich te zamen trekt. Hieruit spruiten dan allerlei ontsteekingen, 't zijdewee, long ontsteeking en allerlei heete koortzen.

Alle najaars-ziektens, die tot in den winter voortduuren, verergeren alsdan.

II. 't Voorjaar is de bloeitijd der anderendaagsche koortzen, die zich zelve meestäl geneezen, en die het des te onverstandiger is door koortsbast (de *Kina*) ontijdig te smooren, naarmaate de natuur daarmede eenige verstoppingen poogt los te maaken of de vochten van zekere scherpte te zuiveren. In dit saisoen neemt men ook waar de

valsche longontsteeking, bloedspuwingen, enz. geelzucht en buikloop; alle bewijzen van de heilzame pogingen der natuur, om 't ligchaam van 't in den winter overgegaarde overtollige en schadelijke te zuiveren.

III De zomer is de gezondste, echter den bloedrijksten en volsappigsten wel eens gevaarlijk, wanneer dezulke geene der heilzaame voorjaarsziektens hebben ondergaan. Want alsdan ziet men deeze wel eens door beroertens plotzeling uit 't leven gerukt, wanneer een bloedvat in de harsens barst.

IV. Zo als in alle landen, zo is ook alhier in 't najaar de oogst der ziektens, als tusschenpozende herfskoortzen van allerlei slag, galkoortzen, geelzucht, buikloopen, alle des te geduchter, naarmaate de zomerhitte langer heeft aangehouden: 't zij dat 't bloed, 't welk geduurende de warmte zijnen loop naar de binnendeelen gehad heeft, en door de sterke uitwaazeming genoeg ontlast wierdt, nu door de eerste verandering der guurder morgen- en avond stonden derwaarts vlugt, en door't dagelijksch voedzel noch vermeerdert: terwijl de ontlasting door de huid vermindert, en de ingewanden bezwaard, en in hunne werkingen vertraagd worden, die de gevoelige natuur dus prikkelende gaande maaken, om vol wanorde zich te ontslaan van 't geen haar belast. In gevolge hiervan moeten de verwekte toevallen verschillen, naar 't verschil der meest aangedaane deelen, en 't overwicht der stoffen in 't bloed;

of wel, 't zij de voorgegaane warmte, eensdeels alle vochten eene neiging tot verrotting gegeeven, en meer stoffen daartoe geschikt in de eerste wegen verzameld hebbe: dit 't bloed met scherpe stoffen bezwangerende, vermeerdert deszelfs inwendige beweeging. De hitte daaruit gebooren, groeit, bij gebrek aan doortogt door de onzichtbaare doorwaazeming, in zo verre, dat zij eene koorts baart, die zelden goedaartig zijn kan, maar integendeel in reden der broeijende eigenschap van de lucht, en naarmaate der medewerkende oorzaaken, meer of min hevig werken moet.

Dit moet volstaan, met bijvoeginge der volgende bepaalinge: De ziekten, die alhier zijn opgegeeven als aan ieder saisoen meest eigen, zijn zo zeer aan dezelven niet gebonden, onderhouden deeze wetten zo stipt niet, dat zij daar van nimmer afwijken, de ervaaring ons in tegendeel leerende, dat alle ziektens enkel in alle saisoenen voorkomen. -

Ofschoon ons Vaderland geene van die overgroote bosschaadjen oplevert als door welke een reiziger elders dagen achter den ander heen trekt, ontmoet men 'er noch groot genoeg, om een zichtbaaren invloed op den dampkring, en alzo ook op de gezondheid te hebben, om te verdienen, dat wij 'er ons een oogenblik meê ophouden. Want, de gansche Hollandsche kust is, gelijk die van Walcheren, Schouwen, Goerée en Voorn, tot boven Alkmaar beplant; doch nergens vindt men echter in Noord-Holland meer hout,

dan tusschen Haarlem en Alkmaar, alwaar men tevens ontmoet de staatelijkste landhuizen der grooten onzes Vaderlands; boven welke alle 't prachtig MARQUETTE verre 't hoofd uitsteekt, zich zo voordeelig onderscheidende van de gewoone buitenplaatzen en hofsteden hier te land, als 't Raadhuis van Amsterdam zich onderscheidt van de Waag, die ter verfraaijinge van 't locaale, voor 't zelve wel uit de plaatze geweeken hadt mogen hebben, even als een paruikemaaker dit doet voor een man van fatzoen.

Veele buitenplaatzen van Walcheren, welke van Middelburg tot Domburg 'er genoegzaam een keten van uitmaaken, zijn doorgaans wel zwaar beplant, en met hooge opgaande boomen voorzien, die gezegd worden minder te kunnen schaaden, wijl genoegzaam alle deze plantagiën met ruime wandeldreeven doorsneden zijn, die een vrijen doortocht voor de winden open laaten, en dus minder bedompt kunnen zijn.

De proeven met de lucht door PRIESTLEY genomen, schijnen de ondervinding van vroeger tijden te willen logenstraffen, en 't voordeel der bosschaadjen voor de gezondheid te bewijzen, in zo verre de groeijing de rotte deelen opslurpt, waarmede de lucht bezwangerd was, en haar, die tot de inademing ongeschikt was geworden, daar weder toe bekwaam maakt. In N. Amerika, en wel bijzonder in Pensylvaniën, worden (volgens FRANKLIN) de meeste landhuizen omringd van digte bosschen, en nogtans leeven de menschen nergens gezonder dan aldaar. Voor eenige jaaren werdt

Paramaribo gedrukt door de bosschen, en 't klimaat was aldaar bij uitstek ongezond: een nadeel, 't geen zeer vermindert is, zedert men tot op een grooten afstand van die colonie, 't hout afgekapt en verbrand heeft. En met allen eerbied voor FRANKLIN en PRIESTLEY zal 't eeuwig waar blijven, dat eene vrije doorspeeling van de lucht der gezondheid bevorderlijk zijn zal. Alzo zal 't altoos van aanbelang zijn, bij 't aanleggen van nieuwe hout-plantzoenen, in de nabuurschap van steden of dorpen, in 't oog te houden, welke winden die steden of dorpen 't meest doorwaaijen, en 't hout, zo mogelijk, te planten in diervoegen, dat 't zelve der doorspeeling van de lucht minst hinderlijk zij.

Men kan in 't ongezondste land zo leeven, dat men 'er gezond in blijve, en wederkeerig 't gezondste land door buitenspoorigheid als in ongezond verkeeren. Zo groot is de invloed van onze leevensmanier op ons bestaan!

Die der ingezetenen is hier, zo als overal elders onderscheiden naarmaate der standen, de welke om niet met nuttelooze algemeenheden den tijd te verspillen, wij in 't bijzonder moeten doorloopen. Om te toonen, dat de schrijver van deeze verhandeling verre is van hoveling te zijn, zal hij de roeping van zijn medelijden involgen, en met de schamele gemeente beginnen. - Volgens de bereekening van des kundigen leeven van alle de bewooners van een land doorgaans 75 op 't platte land en dorpen tegen 25 die bewooners der steden zijn. Daar nu de schaamele

gemeente meest in de steden huis houdt, in 't bijzonder in die steden, waarin de vervallene fabrieken de geringe gemeente tot behoeftigheid gebragt hebben; daar in die zelve steden altoos eene menigte burgers noch een fatzoenelijk inkomen hebben, zo verblijden wij ons vooruit, dat deeze schamelen min talrijk zijn, dan de vrees ons hadt doen duchten. Misschien zou men dezelven in 't algemeen tot de overige ingezetenen mogen stellen als 1 tot 9: zodat de bevolking van Holland op 1,000,000 begroot zijnde, daar onder 100,000 schamelen gevonden worden, waarvan 't meerder getal de schaamte van in armoede vervallen te zijn, hebbende uitgetrokken, leven ten laste der diaconiën en de liefdadigheid der overigen; waarvan een zeer klein getal in 't verborgene 't pijnlijke van honger en elende lijdt.

Hoe leeven nu deeze schamelen? Zeker erbarmlijk slecht. Waarom? noch min uit gebrek aan penningen, dan om de averrechtsheid van hun overleg. Eenige daarvan leeven meest van boterhammen en koffij en thee (met wier nadeelen de lezers van dit belangboekje in vorige jaaren tot verzadigings toe vervuld moeten zijn) en doen misschien geen twee- of drie maalen in de week eenen warmen maaltijd, en noch hoe? Andere leven de eene helft van 't jaar van aardappelen, de andere helft van boekwijte, meest ongereezene, pannekoeken; nimmer of zeer zelden ruiken zij aan vleesch.

't Is niet geheel te onrecht, dat men zich he-

klaagt over de duurte der leevensmiddelen in Holland, maar 't is ook even waar, dat men aldaar meenigwerf lijdt door een averrechtsch overleg.

Wat men door goed huishouden kan bewerkstellen, en in hoe verre men, door de duurte der leevensmiddelen, zich van de eerste behoeftens van 't leeven moet speenen, leere men uit de volgende staalen.

Van alle de steden in Holland, is 's Gravenhaage zeker niet de minst duure. Aldaar leeven 22 man van de Guardes te paard in een huishouden, geduurende 6 winter-weeken voor *ƒ*5-15, zijnde iets meer als 19 stuivers 's weeks per hoofd, en hebben 'er voor 't volgende:

Groentens, Visch, Melk, Boter, Zuiker	*ƒ*34-14
Peper, Zout, Azijn, Mostaart en	
154 pond Vleesch	23-2
126 pond Spek	22-8
12 pond Vet	3-12
24 kinnetjes Aardappelen	14-8
Zuurkool	7-8
Brandhout	6
Turf	4
Steenkolen	9-15
1 ½ stoop Lampolie	1-7
Huur voor Tinneborden.	16
	*ƒ*127-10

Misschien verstaan de Zwitsersche Guardes 't huishouden zelf noch beter, daar zij alleen 14

stuivers 's weeks afsteeken van hunne leeninge, en daarvoor alle dagen ééns, met warme potspijzen, bestaande uit vleesch of spek en groentens, zich de maag vullen. Dat men niet zegge; thans is dit niet mogelijk; want noch heden ten dage verteert de bezetting van Amsterdam noch niet wel 16 stuivers 's weeks en doet daarvoor alle dagen eens een warmen, goeden, gezonden, voedzaamen maaltijd.

Dit alles zijn *klinkklaare waarheden*? Zij bewijzen wat huishouden en overleg vermag!

Noch meer. Hoe gering dit onderhoud ook zijn mag, is dit voor u, behoeftige medeburgers! noch te kostbaar: 'er blijft noch een beter koop over. Daar toch uwe en onze natuur vordert, haar ook met dierlijke spijzen te voeden, wat belet u eenige weinige stuivers uit te leggen ter aankoop (naarmaate der talrijkheid van uw gezin) van een geheelen of gedeeltelijken afval van een os, kalf of schaap, die zo goedkoop is, dat men 'er honden en katten mede voedt. Voor hoe weinige stuivers kunt gij daarmede en met wat kool, aardappelen enz. u een tamelijk goede huismanskost kooken, waaruit gij beter gevoede kragt van ligchaam en geest zult krijgen, die u beiden nu schijnen te ontbreeken.'

't Is dus noch min de duurte van 't leevensonderhoud als wel uw onverstand, uw verkeerd overleg, die u doen lijden.

Daar de natuur zo weinige behoeftens kent, en zij zo ligt te vreeden is, kan de mensch zelden in zo groote armoede vervallen, dat hij haare ei-

schen niet zou kunnen stillen. 't Is bekend, dat weinig begoede hun onderhoud gevonden hebben in gekookte paarde-boonen, die met braadvet of melk gegeeten, waarvan 't nat gedronken, hen gezond en welvaarende gehouden heeft. Nu, wat is 'er beter koop dan paarde-boonen! Wij hebben 'er een weêrzin tegen: nochtans eeten wij groote boonen, die men elders *varkens-boonen* noemt, en die men aldaar, zo als wij, nimmer met de witte schil zou eeten.

Ook is 't aan gebrek van overleg wel meest te wijten, dat u de winterkoude zo bitter knelt. De schaarsheid der brandstoffen is groot en vermeerdert dagelijks, en nogtans is 'er geen volk, waar onder dezelve met min overleg worden aangelegd, dan onder ons, die voor zo huishoudelijke menschen doorgaan. Alle die vuurdeelen, welke met de rook ten schoorsteen uitvliegen, zijn voor 't huishouden verlooren. Niemand is 'er die de wooningen der behoeftigeren 's winters bezogt hebbende, met medelijden hen niet heeft zien bibberen. Maar wie heeft tevens zich niet verwondert, over hun onverstand? De schoorsteenen zijn van een zo ruim en zo slecht maakzel, dat men eene weddenschap zou kunnen aangaan, of 't vuur de kamer meer verwarmt, dan de koude, die door de schoorsteen inkomt, ze meer verkoelt. Vengsters en glaswerk in overvloed, en meer dan noodig, waardoor van alle kanten de koude inkomt. Wie van de geringeren heeft overlegs genoeg, om de

overtollige gaten, bij den aannaderenden winter, te stoppen met leem, of te beplakken.

Voorzeker is een kagchel, waarop men tevens de pot kookt, en zich verwarmt, een en kragtiger en min kostbaar middel om hunne wooningen te verwarmen.

En of dit noch niet genoeg was, gaat eene malle, averrechtsche, ezelachtige zindelijkheid die woningen in waterplassen verwandelen, en dat op een tijd, als de geheele dampkring zwaar is van koude, waterachtige dampen! en dat in een zo waterachtig, moerig land, en dat wanneer men te arm is, om door 't stooken van vuur de huizen weder op te droogen! en dat, wanneer onze vrouwtjes, die veeläl de broek aanhebben, waanen geen tijd te hebben tot 't nodig uitwasschen en reinigen van een pens, die men voor weinig duiten, als te geef bekomen, en waaruit men eene zo sterk voedende, en geheel gelijachtige soupe kan bereiden! En zo sleurt men jaar in jaar uit voort! 't Is mij een raadzel, hoe luiden van zo beestachtig weinig overleg, 't noch genoeg hebben, om niet in 't water te loppen. Dr MANDEVILLE heeft een boekje geschreeven over de liefdadigheid, waarin hij meent te betoogen, dat deze deugd eene kweekerij is der behoeftigen; en 't zou mij niet verwonderen, dat de gemaklijkheid van onderstand bij onze diaconiën, voedzel geeft aan de werkeloosheid van ligchaam en veerkragteloosheid van geest bij deze klasfe van menschen.

Wij zouden ons 't geweeten bezwaard vinden, indien wij hiermeê van 't artikel der zindelijkheid afstapten, daar 'er noch iets zo aangeleegens van te zeggen valt. De welleevendheid vordert jegens 't schoone geslacht niet onbeleefd te zijn in den omgang, maar zij verbiedt geen schrijver 't zelve eene onaangenaame waarheid te zeggen, als die haar bevoordeelen kan. - Onze vrouwtjes wassen, plassen, schuuren, veegen, boenen, haalen uit, schommelen, enz. en maaken schoon, tot dolwordens toe, de wanden, zolders, vloeren en vengsters haarer wooningen, en hebben 't 'er zo druk meê, dat zij geen tijd hebben, om aan haar lieve perzoonen te denken. 't *Hembd is toch nader als de rok*, en dat hembd, en dat wat 'er in steekt, en dat wat 'er in hangen blijft, is juist 't geen de reiniginge meest behoeft. Alle menschen, die zich sterk beweegen of zwaar arbeiden, loozen door de huid, zeker vocht, waardoor 't bloed zich gedeeltelijk ontlast van zijne onreine deelen, 't geen wel waterachtig, doch tevens smeerig is, 't geen zich aan de huid vast zet, en dat opgehoopt een onaangenaamen reuk begint te hebben. Getuigen de lucht, hoe beleefd? ('t moest zijn, die allerondraagelljkste *geur*) welke de schamele en werkende gemeente, aan wie verschooning mangelt, des zomers van zich geest. - Dit goor vernis van de huid te loozen, behoort veel meer haare waschziekte beezig te houden, dan haare wooningen, omdat dit vernis de ongevoelige uitwaazeming hinderlijk is, en weder in 't bloed

ingepompt zijnde, het zelve ook tot bederf doet hellen.

En gij burger-dames, van boven de zeven- of de achttien, en beneden de zestig! Gij, die zo scherp en vlug in 't hooren zijt, dat een half woord u genoeg is, 'k geloof, dat gij mij verstaat! Gij, die meer dan uwe wooningen, de reinheid behoeft, en die veeläl 'er zo weinig om denkt, dat uwe echtgenooten in weêrwil van alle de aantrekkende kragt uwer aanlokzelen, die zomtijds schrikken te naderen, tenzij de verkoudheid hunne reukzenuwen verstompt heeft, hebt toch voortaan medelijden met uwe arme zukkels van mans; weest voor uzelven min kaarig met zeep en water, en laat die arme halzen niet meer zo bitter lijden!

't Is onmogelijk te spreeken van de zindelijkheid, zonder te denken aan de baden. Behalven het voordeel der reinheid voor de gezondheid, is 'er om die te bewaaren geen onfeilbaarer middel, dan haar te harden en te versterken. Deze kragt heeft meer dan iets anders 't koude bad. De koude van 't water spant en versterkt de vezel-draaden, waaruit wij te zamen geweven zijn, verrijkt 't bloed, dat in ons omloopt, en maakt den invloed van 't geen de zwakkeren overhoop werpt, stomp voor hun, die gewoon zijn aan het menigvuldig gebruik van 't koude bad.

Ik ken geen land, waarin de Overigheid despotiek genoeg is, om de ingezetenen, met den stok in 't water te jaagen; en de wetten zijn in der-

gelijke gevallen kragteloos. Geen land is 'er echter, waarin zij geen gezags genoeg heeft, om luiden, die ten haaren koste en die van 't algemeen, gevoed worden, en die onder haar onmiddelijk bestier staan (hoedanig zijn de gods- of armen huizen) hier toe, dat is, tot hun eigen welzijn, te dwingen. Misschien wordt der wees-kinderen ziel door den zondagschen kerkgang noch min gereinigd van onrechtzinnigheid, dan hun ligchaam 't gedaan zou worden van onreinheid en ongedierte door een zaturdagsch baden. 'Er zijn landen, wier inwoners, wij, verstandige Nederlanders! voor barbaarsch uitschelden, in welke de allerbehoeftigsten, de allerhaveloosten 't zich eene groote schande zouden rekenen, zich niet ten minste ééns ter weeke te baden.

Dit, met een oogmerk van reinheid en ter bevorderinge der gezondheid, in onze wees huizen eens ingevoerd, kon noch een ander, noch een groot nut hebben; dit namelijk, dat men de wees-kinderen tevens, dat is te gelijk met 't baden, ook kon leeren zwemmen; een talent in een zo waterrijk land als 't onze, een ieder van meer dienst, dan 't danzen voor de luiden van fatzoen. Behalven dat menschen, onder dergelijke opvoedinge, moeite hebben zouden zelven te verdrinken, zou een heirleger van zodaanige zwemmers- en misschien ook wel duikers-baazen, overal voorhanden, bij 't eerste toeval hem kunnen behouden, die in 't water gevallen, buiten staat was zichzelven te redden. Zo de loflijke Maatschappij ter

behouding der Drenkelingen dit leest, zal deeze gedagten haare goedkeuring wegdraagen; om welke ook te behaagen, en in de hand te werken, wij dit hier neêrschreeven. -

De loop der goedaartige natuur strekt doorgaans om ons door voorloopige ongesteldheid te verwittigen van eene aanstaande ziekte. Dit is 't tijdstip, waarin de warme baden van pas komen. Men kent de uitgestrektheid van derzelver nut niet in deeze landen, alhoewel derzelver meeste volksziektens gebooren worden uit eene belette doorwazeming, met verkoudheids koortzen voortgaande, die de bedorven stoffen in maag, darmen enz. in beweeginge zettende, gal- en rotkoortzen enz. na zich sleepen: ziektens, die men door een vroegtijdig gebruik van 't warme bad, in de wieg gesmoord kon hebben.

't Medicinaal *facit* van dit droevig tafereel is: Gestellen zonder kragt, magt of heerlijkheid! te veel verärmd om heete ziektens, die zekere rijkheid van 't bloed vorderen, te kunnen hebben; alleen vatbaar, misschien, voor die krankheeden, gebooren uit een langzaam bederf der vochten, vatbaar voor verstoppingen en derzelver stoet van kwijnende ziektens, de oogst van hun overvloedig gebruik van ongegiste, dat is kleiachtige meelspijzen, die door geen teug oud, versterkend, geestrijk bier nu meer gesneeden, maar verteerd moeten worden, in maagen, verslapt door 't eindeloos geslurp van koffij- en theedranken.

Mediçinaal middel om ons nationaal verstand te verbeteren.

Onze natie (waaröm moeten wij blind van verliefdheid met ons zelve zijn?) onderscheidt zich van andere natiën, door eene zekere traagheid van geestvermogens. Meer langzaam baart zij haare denkbeelden. Nu is 't derzelver schielijke opvolging, heftiger aanbotzing, die nieuwe denkbeelden doet ontspringen, die dus de massa onzer denkbeelden vermenigvuldigt en 't verstand verrijkt. -

De bodem, dien wij bewoonen, is als een spons doordrongen van koud water. De dampkring waarin wij omzwerven en dien wij inademen, is zwaar van koude waterachtige dampen. De dranken, die wij beezigen, 19/20 water. De spijzen, die wij nuttigen, weinig voedend. Van dit alles moet 't uitwerkzel eene slappe vezel, en slijmig, koud bloed zijn. Dit kan niet dan langzaam omloopen. Zo zeker nu als met den stilstand van dat omloopen, de dood gepaart gaat, zo zeker gaat met dat langzaam omloopen gepaard eene traagheid van denken.

Zeker, Nederlanders! wenschtet gijlieden dat dit anders was! Dit hebt gij in de hand. Laaten voortaan Preij, Bieslook, Mostaart, Tuinkers, Waterkers, Lepelblad, Uijen, Knoflook, Radijs, Rammenas, Peperwortel beurtelings, en dagelijks in grooten overvloed, onder uwe een weinig hartig gezouten spijzen vermengd worden; drinkt daaröp een teug

goed oud bier; houdt daarmeê aan en uwe gestellen zullen verwarmd en uwe denkvermogens verbeterd worden.

Waarom zijn, onder ons, de Jooden levendiger van geest als de Kristenen? 't is voor 't naast, omdat de mensch niet veel meer is dan een wandelende disteleerketel, waaruit gij voorzeker geen geest zult trekken, zo gij 'er niet dan water ingiet. -

De middel- of burgerstand, die zo als elders, hier drie vierden uit den boerenstand bestaat, en door rampspoeden, bijzonder de veeziekte, veel geleeden heeft, voedt en leeft niet overal in ons vaderland op dezelve manier. Hierin komen zij alle overeen, dat zij doorgaans een beest weiden, een varken vet mesten, en dit 't geheele jaar door bij hunne spijzen nuttigen. Bijna geene buitensporigheid in de diëet is zo groot, waarvan 't nadeel door den arbeid niet geheel weggenomen of vermindert wordt. Anders zou, zal men zeggen, 't gezoute vleesch de scheurbuik, en 't vet gerookte spek tot gal-koortzen den grondslag leggen. Veele boeren eeten voor hun avondmaal, den geheelen zomer door, kropsalade met eijeren, den geheelen winter allerlei melkspijzen, die hen gezond houden. Veelen kooken alleen des zondags, en wel in éénen ketel, allerlei spijzen voor vijf dagen in de week, en vergenoegen zich een paar dagen met *koekebak* met en zonder spek. Onder 't gebruik van dergelijke voedzels. weinig bier (om dat 't bier hun niet smaakt; misschien omdat 't slecht gebrou-

wen is,) veel koffij en thee drinkende (ik ken huislieden, die om elf uuren koffij drinken, en om twaalf uuren aardappelen met spek zullen eeten, zonder 'er een druppel bij te drinken) leven deeze menschen, in dit duur land, in de duure provincie van Holland, noch al goedkoop; en veele zouden zeer gaerne voor honderd gulden 's jaars iemand bij zich in de kost neemen.

Bij hen en bij alle andere standen maaken nu de aardappelen een te voornaam ingrediënt van de keuken, om 'er niet van aantemerken, dat dezelven een zeer gezond voedzel opleveren: 't geen NB. men nogtans door 't slecht kooken in zeer schadelijk verkeeren kan, als namelijk de aardäppelen kleiachtig worden; daar dezelven, om eene goede spijze opteleveren, luchtig en meelachtig moeten zijn.

Een woord van de Jenever. Alle misbruiken, bijzonder de misbruiken in sterke dranken, zijn nadeelig; maar met al 't kwaad 't geen overdaadig Jenever- drinken doet, zoude ik geneegen zijn te gelooven, dat dit kwaad niet te vergelijken is bij 't voordeel 't geen deze drank aan onze gestellen doet. Bij de vochtige, koude lucht, die wij inademen, bij onze magere keuken, en schraale kelder, behoeven de meeste onzer ingezetenen dit huismiddeltje, 't geen duizenden van dezelven jaarlijks voor tusschenpoozende koortzen en waterzucht onbemerkt behoedt. Zo door een wonderwerk deze liqueur op één bof uit de waereld getoverd werdt, zou men eens zien, hoe dapper

men den doctors en apoteekers in de hand gewerkt zou hebben. -

Ook is een uitstap over de Tabak juist 'er hier geen te onpas. Voor koude, slijmerige, waterige, zaprijke gestellen, hoedanig die der meeste Nederlanders zijn, is 't tabakrooken eene geheel onschuldige zaak, misschien zelfs eene mediçijn. Maar voor drooge, dorre gestellen, bovenal hun, die 't rooken veel speeksel doet uitwerpen, kan 't veelvuldig smooken den grond leggen tot uitdrooginge en teeringe. - En schoon de min gegoeden zich vergenoegen met een weinig kostbaar pijpje Amesfoorder Kanasser, dat zij, voor wie de averechtsheid der opvoedinge dit ten behoefte gemaakt heeft, blijven voortrooken: maar was 't niet beter, dat 't behoeftig geslacht 't geen opkomt, 'er zich niet aan gewende, en de weinige stuivers voor dit nutteloos kruid uitgegeeven, liever bespaarde ten gebruike van iets, 't geen hun en hun gezin een weezenlijker voordeel aanbrenge!

En gij heirleger van ziellooze weezens, voor welke 't rooken niet eene uitspanning, maar nu eene bezigheid geworden is, en die van uw ontwaaken (zo men nogtans u een oogenblik voor ontwaakt mag houden) niets doet, dan werktuiglijk uw pijp te stoppen, om gevoel- en denkbeeldeloos, met opene oogen en ooren, die niets zien noch hooren, u den rook den mond te doen uitvliegen, is 't dan niet mogelijk een weiniger edeler gebruik voor uw tijd uittevinden, en moet gij dan

voor altoos gedoemd blijven om niets meer dan wandelende schoorsteenen te zijn!

En zou, na de uitvinding der kouzen-weverijen, voor 't schoone geslacht niet iets profijtelijkers, iets min werktuiglijks, iets den geest meer beezighoudends uittedenken zijn, dan dat ziellelooze gebrei, 't geen bij mij juist in rang staat naast niets te doen!

De wijste stuurlieden, zegt ons spreekwoord, *zijn aan wal*. Dit mag de lezer misschien wel van mij denken, wanneer ik 't waag te zeggen, dat ook de menschen van den middel-stand, met meer overleg, zich 't leven aangenaamer zouden kunnen maaken, zonder meer uitgaven; maar *enfin* zijn zij 'er meê te vreeden, 't moet ons wél zijn; en ofschoon wij wel voorzien, dat weinige van hunn' ouden slenter zullen afgaan, willen wij hun echter wel 't volgende middel mededeelen, om hun pekelvleesch smakelijker te maaken.

Men besprenge de stukken luchtig met zout, en laat 't alzo vijf of zes dagen staan. Dan kooke men die half weder af, daarna laat men ze droogen, legt ze weder op nieuws in de pekel, waartoe men 't nat, waar in men die stukken gekookt heeft, kan beezigen. Dit heeft 't voordeel, dat de pekel bestendig goed blijft, dat 't vleesch min hard, maar malscher, zappiger en min zout is; in zo verre, dat men zelf 't laatste stuk uit de kuip, in den oven gebraaden, noch zou kunnen eeten.

Onder den burgerstand vindt men luiden, die allerlei ambachten oefenen, waarvan de meesten

een te kennelijken invloed hebben op de gezondheid van hen, die ze oefenen, en zomtijds op die hunner nabuuren, om 'er in 't geheel niet van te reppen.

Alle hand- of voet-werken, die een zittend leven vorderen (als b.v. dat van aucteur: want ik ken 'er niet één, rijk genoeg, om een secretaris te houden, wien hij, wandelende, zijne gedagten dicteere) zijn nadelig voor de gezondheid; baaren verstoppingen, en leggen den grond tot een kwijnend leven: waartoe behooren: alle de fabrieken van weefstoelen, en alle die andere werktuigen, die de stoffagies daartoe bereiden: alle die ambachten, die met verrotten, gisten, weeken, stooken, smelten, enz. volvoerd worden, als daar zijn: vellenplooterijen, pergament-makerijen, looijerijen, lijmkookerijen, mouterijen, branderijen, rafinaderijen, alle deze ambachten besmetten, 't een meer 't andere min, den dampkring, en zijn dezen ambachtsluî meer of min naadelig; doch geene fabriek is ongezonder als de loodwitmakerij, waarop in schadelijkheid volgen, stookerijen van aluin, kwikzilver, rottekruid, plateelbakkerij. De hennip en vlas-teelt is door de verrottinge ongezond. Aan zommige oorden bewaaren de boeren 't hooi binnen 's huis, dit is schadeliik, en baart aemborstigheid. Maar wat helpt 't van de nadeelen van alle deze beroepen te gewaagen, daar wij ze niet kunnen verhelpen, en koophandel en kostwinningen deze trafieken nodig maaken? Nu zou ik wel van de levensmanier der luiden van den eersten

rang spreeken, voor zo verre hunne waarde gezondheid 'er bij lijdt; maar deze luiden zijn zo doorkneed van kunde, hebben een zo klaar inzicht van den invloed van hun levensregel op hunne gestellen, dat 't voor mij louter tijdverspillen, en voor hun verveelend zijn zou, 'er iets van enz. Daarom mondje toe.

Nu tot de toepassinge. Wij kunnen zo min onze legginge op de aarde, als de aarde zelve uit haare standplaatze verwrikken; ook is 't niet in ons vermogen onzen dampkring te veranderen. Maar gelijk een knap zeeman zijne zeilen naar den wind zet, zo moeten wij onzen leevensregel inrichten naar de natuurlijke gesteldheid, waarin wij leven. Ter verbeteringe van onzen waterachtigen, voozen bodem, moesten wij niet in de onderste verdiepinge woonen, tenzij de vloeren zo wél daarin gemetzeld zijn, dat de vochtigheid daaruit niet kan opslaan. De kelders, bijna altoos beneden de gemiddelde waterpeil, moeten altoos waterig blijven, en kunnen niet dan zeer vochtig, dus ongezond en aanleidelijk tot 't scheurbuik zijn. De slaapplaatzen in de woningen van de goede gemeente moesten drooger en luchtiger zijn.

De lucht, die wij inädemen is, niet alleen aan dagelijksche, maar aan *uurlijke* afwisselingen onderheevig. Daar in de warmte eene weinig te zwaare kleeding min schadelijk is, als eene al te ligte in de koude; daar men 's morgens in zomerweêr uitgaat, en 's middags in guure winterkoude thuis komt, raadt de voorzigtigheid zich hier te

lande niet al te luchtig te kleeden. Onze dampkring ondergaat eene grooter verandering als van 20 Reaumursche graaden; alzo, dunkt mij, zo 't belagchlijk is in de hondsdagen eenen pels of schansloper te draagen, 't zulks niet minder te zijn, 'er geenen in den winter te draagen, NB. als men 'er een heeft.

Deeze raad is van zeer groote aangelegenheid. 7/8sten van onze landziektens spruiten uit eene belette doorwaazeming. Deeze niet te verhinderen, maatig te zijn in eeten en drinken, zijn de middelen, om hier gezond en lang te leven.

Ook schaaden zij elders niet.

Natuurlijke historie van den mensch, *van onder tot boven*.

Onze oogen wenden zich natuurlijk na alles wat ons omringt, en menigmaal vergeeten wij ons zelve. Laaten wij ze voor een oogenblik op ons zelve neêrslaan.

De kleinste form, onder welke 't scherpziendste oog, en 't meest gewoon aan waarneemen (want dit is ook eene hebbelijkheid, eene kunst,) de vrucht heeft kunnen ontdekken, is geweest een eirond blaasje, 't geen zich trapswijze ontwikkelt. Ik bepaale niet preçies hoe lang eene vrouw ontvangen heeft, als men dit blaasje eerst kan ontdekken. Na verloop van zeven dagen begint men in 't zelve, met 't bloote oog, eenige trek-

ken te ontdekken, die als zweeven in eene doorschijnende gelij, waarin men eene opkomende vastheid, en 't eerst 't hoofd en de romp waarneemt.

Veertien dagen laater vangt men wel te kunnen onderkennen 't hoofd en de uitsteekende trekken van de tronie. De neus vertoont zich nu niet anders als een vooruitpuilend vezeltje, staande loodlijnig op een dwars streepje, 't geen de lippen moeten zijn: men merkt twee zwarte stippen op de plaatzen der oogen, twee kleine gaatjes aan de ooren, en aan de vier uiterstens van de romp vier uitpuillingen, die de armen en beenen zullen worden.

Na drie weeken is de vrucht nu wat grooter geworden; men ziet de armen en beenen nu duidelijker. De armen groeijen spoediger als de beenen, de vingers scheiden zich eer uit elkander als de teenen.

Alles ontwikkelt zich nu meer zichtbaar, 't hoofd altoos spoediger en in eene groote onevenredigheid tot de rest. Wanneer de vrucht 75 dagen bereikt heeft, is dezelve doorgaans zo lang als de middelste vinger. Aldus wascht dezelve bestendig, maar de speelingen der natuur, zich zelve hier in niet zo gelijk als een duimstok van deze ve maat, gedoogen niet 'er de naauwste meetingen van op te geeven.

Gewoonlijk komt 't kind na 274 dagen in de waereld. Maar die termijn is meermaalen kor er, en ook wel langer. De Burgerlijke wetten ver-

klaaren een kind tien maanden na 't overlijden des echtgenoots ter waereld gebragt, voor wettig. Er zijn zelfs voorbeelden van vonnissen, waarbij kinderen zelfs tot in de veertiende maand, volgens de uitwijzinge der artzen, voor wettig gehouden zijn. Welk een gemak voor de vrouwen!

E v e n r e d i g h e i d .

Meest deelt men 't menschelijk ligchaam in tien deelen af, die de schilders en beeldhouwers troniën noemen, wijl dezelve de eerste modél is geweest dier maaten. In ieder tronie onderscheidt men noch drie deelen; 't eerste begint van 't voorhoofd, daar 't hair begint te groeijen, tot aan de wortel van de neus; de neus zelve maakt 'er een tweede deel van: 't derde begint onder dezelve en gaat tot onder de kin. Van de kin tot aan 't kuiltje van 't sleutelbeen leggen twee derden van een tronie. Van dit kuiltje tot onder de borsten rekent men een tronie. Van hier eindigt de vierde tronie bij de navel, en van daar tot de plaatze waar de romp zich splitst de vijfde, maakende dus de helft der hoogte. De dei tot aan de knie twee troniën. De knie heeft eene halve tronie. 't Been is twee troniën lang; van de enkel tot aan de voet-zoolen eene halve tronie, maakende dus in 't geheel tien troniën.

Dan deze verdeeling is gemaakt voor den grooten hoop; maar bij hun, die buitengemeen groot zijn, telt men eene halve tronie meer, die legt van tusschen

onder de borsten tot aan de splitzing van de romp. Deze lengte meer, in dit gedeelte van de romp, geeft de kloekheid van leest: en in dat geval is de splitzing van de romp niet juist op de helft van de geheele lengte, maar een weinig lager.

Strekt iemand de armen uit in eene horizontaale lijn, zo zal deze afstand de lengte van 't ligchaam geven.

Onderscheid van leest tusschen mannen en vrouwen.

Behalven dat de vrouwen doorgaans twee of drie duimen kleiner zijn dan de mans, hebben zij meest 't hoofd kleiner, de hals langer, 't voorste deel van de borst hooger, de schouders en de borst enger; de borsten en onderbuik laager, zodat de afstand van de borsten tot den navel een halve neus kleiner is; de dijën dikker, maar korter, de achterste en vleezigste deelen derzelven dikker, zo als ook de buik, de heupen breeder, de opperarm dikker, en de hand enger, de beenen sterker, de voeten smaller. Haare min uitpuilende spieren (dat is 't vleesch) maaken haar ronder, gladder, en haare beweegingen zagter.

Dit verschil wordt door de ontleedkundigen en noch meer door de schilders zeer naauwkeurig waargenomen. Deze laatsten verdeelen 't hoofd in 48 deelen, om vervolgens dat verschil te beree-

kenen bij dergelijke 48ste deelen. Dan wij en onze lezers zullen ons wel met deeze algemeene gezegdens vergenoegen.

De lengte van den mensch.

De grootste kinderen, welke voldraagen en op hun tijd in de waereld komen, hebben één voet en 11 duimen Rhijnlandsche maat, de kleinste één voet 6 duim. Een kind 't geen pas in de waereld gekomen is, heeft 't hoofd, in evenreedigheid de andere deelen veel te groot. De zeer geleerde, zeer kundige en kunstlievende Heer C. PLOOS VAN AMSTEL, J.C. heeft en deeze disproportie, en hoe dezelve met de jaaren trapswijze vermindert het eerste waargenomen.

De leest van een volwassenen is aan eene groote ongelijkheid, bij een ieder langs de straaten waar te neemen, onderheevig. De grootste leesten voor de mans zijn van de vijf voeten, vijf tot negen duimen koningsmaat. De middelbaare leest is van ongeveer vijf voeten. Die beneeden dezelve zijn, reekent men klein.

's Avonds is men korter als 's morgens: herhaalde proeven hebben dit aangetoond, genomen met luiden, die en arbeiden en een zittend leeven leiden van allerlei ouderdom en leest. Dit verschil bedroeg bijna een duim. Tusschen menschen, die arbeiden en anderen, die een zittend leeven leiden, was dat de eerste bezwaarlijker in lengte afnamen, en in 't geheel niet zo veel verminder-

den. Men heeft nimmer kunnen bemerken, dat wanneer men eens ingekrompen was, men door rust, koude baden, of eenig ander middel zich dienzelven dag wederom langer heeft kunnen maaken.

't Gewicht van den mensch.

't Grootste gewicht van kinderen, op hun tijd ter waereld gekomen, is zelden meer dan acht ponden; 't kleinste weegt zelden min dan vijf ponden.

Perzoonen van eene middelbaare lengte, tusschen de een en vijf duimen boven de vijf voeren, koningsmaat, weegen ongeveer 150 pond; die van de vier voeten negen duim, tot de vijf voeten een duim, weegen doorgaans niet boven de 135 pond.

Wel-gestelde ligchaamen weegen 's zomers omtrent drie ponden minder als in den winter. Met 't ingaan van den herfst worden zij zwaarer; met den aanvang der lente ligter.

De hairen.

't Kind heeft bij zijn intreê in de waereld meestal hair. Die blond zullen zijn, hebben blaauwe oogen; de roodhairigen - oogen van een brandend geel; de bruinen - van een flaauw geel.

In de volwassenen is de kleur der hairen zeer onderscheiden. Men schift dezelven in blonden, kastanje-bruin, zwart en rood, die verschillen

door bijkleuren. 't Goud-blond heeft bij ons den voorrang boven 't bleek-blond. 't Aschgraauw-blond wordt 't meest geächt. Ligt en donker kastanje-bruin zijn de gewoonste kleuren. De Europeäanen houden 't minst van rood hair.

Aan de slaap van 't hoofd wordt 't hair 't eerste grijs, dan volgt dat van den baard, 't hoofd en de winkbraauwen. Kroest-hair wordt laater grijs als 't ander.

Ook is 't grijze hair zich zelven zeer ongelijk. Men houdt dat van een agaath-wit voor 't fraaiste, 't geen meestäl die geenen alleen te beurt valt, welke pik zwart hair gehad hebben.

Kastanje-bruine haïren worden paerlwit; de blonde en roode melk-wit.

Luiden, die een gereegeld leeven geleid hebben, behouden 't langst hun hair. Van deezen algemeenen regel ken ik van zeer nabij eene uitzondering.

Over de tanden.

Deeze zijn 't meest 32 in getal, namelijk acht snij-tanden, vier vooraan in ieder kaak, de welke de kinderen in de laatste maanden van 't eerste jaar eerst krijgen; de vier hondstanden dóen zich niet voor de negende of tiende maand voor; de zestien kiezen doorbooren 't tandvleesch doorgaans eerst in 't tweede jaar.

De snij-en hondstanden, als ook de vier voorste kiezen, vallen natuurlijker wijze tusschen 't vijf-

de en achtste jaar. Anderen neemen derzelver plaatze in, die weleens niet dan laat voor den dag komen. De vier achterste kiezen, welke men die des verstands noemt, krijgt men 't laatste; ook wel in 't geheel niet; zoo als blijkt.

De oogen.

De verschillende kleuren der oogen zijn de donkere oranje, de geele, de blaauwe, de groene, en de graauwe met wit vermengd.

De gewoonste kleuren zijn de oranje en de blaauwe; men ontmoet dezelven meenigmaal in 't zelve oog. De oogen, die men voor zwart houdt, zijn niet dan donker geel of donker-oranje: om zich hiervan te overtuigen, behoeft men ze alleen van nabij te onderzoeken, want als men ze op eenigen afstand beziet, of als zij van den dag afgekeerd zijn, schijnen zij zwart, omdat 't donker-geel zo sterk afsteekt bij 't wit van 't oog, dat 't zwart schijne. Min donker-geele oogen gaan ook voor zwarte oogen door, maar voor min schoon, omdat die verwe min afsteekt bij 't wit; men ontmoet ook geele en ligt geele oogen, doch die noch min den schijn van zwart hebben.

Zeer dikwerf ziet men in 't zelve oog een mengzel van oranje, geel, graauw en blaauw; maar zo dra deeze laatste kleur 'er zich onder vermengt, verdooft zij alle de anderen; men merkt ze op als streepen door de geheele iris, maar 't oranje als

vlokjes rondom den oogappel; dan deeze laatste kleur wordt door de blaauwe zo geheel verdoofd, dat men de iris van nabij en met aandacht moet beschouwen, om ze waarteneemen.

De fraaiste oogen zijn die zwart of blauw schijnen; de leevendigheid en 't vuur, 't voornaamste kenmerk der oogen, schitteren meer in donkere oogen, dan in de halve tinten. Alzo hebben de donkere oogen meer kragt, de bleekere meer zagtheid, meer schalkächtigheid; in de eerste ontdekt men een vuur, dat gelijkelijk schittert, omdat de grond, die ons in dezelven van ééne kleur toeschijnt, overal dezelve lichtstraalen wederom kaatst: maar men neemt in de blaauwe oogen verschiet van licht waar, 't geen deeze oogen als bezield maakt, omdat ze meer tinten hebben.

Men heeft oogen, die men opmerkt, schoon ze zo goed als geene kleur hebben; zij schijnen van een apart zamenstel te zijn; de iris heeft zo zwakke tinten van blaauw of graauw, dat ze op eenige plaatzen zo goed als wit zijn, waarvan men de ligte geele of ligte oranje streepjes niet kan onderkennen. 't Zwart van den oogappel overschreeuwt deeze zwakke kleuren en de oogappel staat, als zonder iris, in 't wit van 't oog. Zulk zoort van gezichten zegt niets.

De glans der oogen is 't zekerste kenmerk eener blaakende gezondheid. Bedekken zij zich met stof, zo is de dood niet verre af.

't Geeft noch oogen in welke de kleur van de iris naar 't groene trekt. Deeze kleur is zeldzaa-

mer als de anderen. Zommige luiden hebben 't eene oog blaauw, 't andere zwart: even als men dit in de katten van Angora wel eens ziet.

Van de harsens.

De mensch heeft veel meer harsens als eenig ander dier van dezelve grootte, en zelfs veel meer als 't paard of de os. Iemand, die 100 pond weegt, heeft meest 4 pond harsens. Een os van 8 of 900 pond heeft niet meer dan een pond harsens. In de jeugd hebben de dieren meer harsens, in betrekkinge van de geheele massa van hun ligchaam, dan wanneer zij volwassen zijn. Een kalf van 200 pond heeft zo veel harsens als een os van 900 pond.

Men heeft waargenomen, dat 't mergachtig weezen van de harsens, bij dolle en waanzinnige menschen, altoos bij den dood veel min is bevonden, als bij luiden, die hun volle verstand hebben gehad.

Alle dieren hebben de harsens in een onderscheiden evenredigheid. Betreklijk tot 't ligchaam zijn ze niet groot in de vogels, en noch kleiner in de paerden en ossen. De aapen hebben veel harsens Herkauwende dieren hebben min harsens als de mensch, maar meer als anderen: iets, dat wij leeren door hunne harsens te vergelijken met die van den leeuw. In deezen en in de verslindende dieren zijn ze kleiner;

zodat men doorgaans weinig harsens kan houden voor een bewijs van woestheid.

De beenderen.

't Beenachtig gebouw van ons menschen bestaat uit 249 beenen, namelijk 50 in 't hoofd en den hals, in de romp 67, in de armen en handen 62, in de beenen en voeten 60.

Als 't geheele lichaam 150 pond zwaar is, weegen de beenderen een derde, d.i. 50 pond.

De halswervelen zijn gewoonlijk zeven in getal. Bij zommigen echter telt men 'er acht, terwijl anderen 'er niet meer dan zes hebben.

Als de hals uit acht wervelen bestaat, heeft de rug 'er maar elf; en in dat geval maakte de lengte van den hals de holligheid van de borst kleiner: eene omstandigheid, welke 't bloed bezwaarlijker doet omloopen, en dus reeden geeft, waarom luiden met een langen hals meenigmaal aan de teering sterven. Wederom zijn die geenen, welke alleen zes halswervelen hebben, onderheevig aan beroerten: omdat in reden dat de hals vermindert in lengte, de holligheid van de borst vermeerdert, en dus ook de longen, waaruit zommigen beweeren dat ligtlijk verstoppingen, en dus een belemmerde omloop des bloeds ontstaan kunnen: schoon anderen dit aan eene bijzondere gesteldheid der bloedvaten toeschrijven.

Gewoonlijk heeft de mensch twaalf ribben, doch zo als men dertien wervelen telt, zo telt men ook

dertien ribben. Men vindt luiden, die aan de ééne zijde elf aan de anderen zijde twaalf ribben hebben. Deeze laatsten heet men *Adamiten*.

De spieren en zenuwen.

De spieren zijn 446 in getal; de zenuwen tellen 40 paaren, waarvan 'er tien komen uit 't mergachtig weezen van de harsens; de overige dertig komen uit dat van de rug-graat.

De klieren, als ook de vaten, zijn zo ligt te tellen als 't zand aan de zee.

't Hart.

Deeze spier trekt zich 4000 maalen in een uur te zamen. De hoeveelheid onzes bloeds verschilt van de 15 tot de 25 pond.

Ieder uur gaat 't bloed 18 maalen door 't hart.

Men heeft de snelheid van 't bloed bereekent, en dezelve vergeleeken bij die, welke 120 voeten in een minuut doorloopt.

De ongevoelige doorwaazeming.

Dezelve bestaat in dat fijne vocht, 't geen de mensch bestendig en ongevoelig door de poren van de huid loost.

Volgens de waarneemingen van Sanctorius verliezen wij van 't geen wij nuttigen 5/8 door deezen weg; de overige 3/8sten zoeken andere uitloosbuizen.

Nuttigheid van meer militaire kundigheden voor onze Regenten.

't Was onlangs te slecht weêr om uittegaan... 'k zal thuis eene *Matelote* eeten. 'k Wil ze mij zelve klaar maaken Na een uur kookens en morrelens, was ze niet eetbaar. - Juffrouw! waar komt dat van daan? - Omdat je 'er geen verstand van hebt.

Nu is 't veel gemaklijker eene *Matelote* dan eene armée of marine klaar te maaken. Maar, zegt wel iemand, 't geen men zelfs niet weet, kan men van een ander leeren. -

De week daarop, dagt ik, zal ik mijne *Matelote* hervatten, en van te voren ter deeg vraagen, hoe ze klaar te maaken. Zo gezegd, zo gedaan. Maar zij was geen hair beter. Zo maakt men flaters, wanneer men door eens anders oogen zien moet; dan wil men de Engelsche vloot met Friesche tursschepen bevechten, en, in de verbeeldinge van nieuwe Samsons de Pruissen, met Goudsche pypen de kop afslaan.

In den uitgestrekten kring van talenten, gevorderd om bij ons een goed Regent te maaken, bekleedt 't militaire eene aanzienelijke plaatze, daar hij *nu* in den Raad van Staaten, *dan* in een Admiraliteits-Collegie zit; en voorwaar kan hij 'er niet meer zitten dan een *figurant*, ten zij hij in de vestingbouw-, krijgs, scheepsbouw- en zeevaartkunde ervaren is; gelukkig noch, zo hij 'er enkel eene *persona muta* is, en de geheele *Matelote* niet bederft.

't Was aan de onervarenheid in 't militaire enkel te wijten, dat ons Vaderland de Brasiliën verloor; en zo de Regenten 'er iets meer van geweeten hadden, laat 't zich aanzien, dat zij zich niet begeeven zouden hebben in dien oorlog, welke door den vrede van Aaken eindigde.

Wie zou gezegd hebben, dat 'er zo veel kragts in eene *Matelote* stak!

Van de finantien der republiek.

De ordinaris lasten der Unie zullen (volgens den laatsten voorslag van Z.D.H. den Heere Erfstadhouder aan de Personeele Commissie tot 't Financie-weezen der Republiek) door de schouders van 't Bondgenootschap gedraagen worden in eene proportie als volgt:

Gelderland	*f* 6 - 1 -6
Holland	*f* 62 - 1 - :
Zeeland	*f* 3 - 16 - :
Utrecht	*f* 4 - 10 - :
Vriesland	*f* 9 - 7 - :
Overijssel	*f* 3 - 9 - 6
Stad en Lande	*f* 5 - 7 - 8
Drenthe	*f* : - 19 - 10
Generaliteits-Kas	*f* 4 - 8 - 2
	f 100 - : - :

Wij zeggen de *ordinaris lasten van de Unie* (die

zelve bepaald worden niet hooger te mogen loopen dan ƒ13, 500,000) want de extra-ordinaire petitien, hoedaanigen in tijd van oorlog, enz. gemaakt worden, zouden volgends deeze zelve Commissie gedraagen worden in de volgende proportie:

Gelderland	ƒ6 - 7 - 9
Holland	ƒ65 - 11 -10
Zeeland	ƒ4 - 1 - 4
Utrecht	ƒ4 - 15 - 2
Vriesland	ƒ9 - 17 - 8
Overijssel	ƒ3 - 13 - 5
Stad en Lande	ƒ5 - 3 - 10
	ƒ100 - : - :

Deze nieuwe order van 't draagen der gewoone en buitengewoone lasten van 't Bondgenootschap zoude voor de termijn van vijf-en-twintig jaaren worden vastgezet: daar tijdsomstandigheden, die noch te voorzien noch te keeren zijn, in alle menschelijke zaaken, en dus ook in 't Finantie-weezen der provinciën, zo groote veranderingen zouden na zich kunnen sleepen, dat men die proportie in gevolge van dezelve wederom zou moeten verschikken.

Ten laatsten, wanneer dit omslagtig, gewichtige, en moeijelijk werk, 't arrangement der Quotes zijn volle beslag gekreegen heeft door 't consent der provinciën, zou dit noch weinig baaten, ten zij 't geheele Bondgenootschap zich konde verlaaten op de effecten van die consenten. Daar de ondervinding

geleerd heeft hoe weinig staat daarop te maaken is; daar de Souvereiniteit der Provintiën 't gebruiken van geweld, in geval van niet-betaalinge, of onmogelijk, of gevaarlijk, zeker altoos moeijelijk, maakt, heeft Z.D.H. in dat geval voorgeslaagen, de Gedeputeerden der in gebreke blijvende provincie, na dat dezelve alvorens tot 't gestand houden haarer verbintenisse aangemaand zoude zijn, uit alle de generaliteits-vergaderingen te weeren: ten zij deeze zelve provincie aan eene als dan te benoemene commissie haar onvermogen tot het nakomen haarer verbintenisse zou hebben aangetoond.

De Bevolking van de geheele Republiek wordt *grosso modo* op 2, 500,000 zielen, van allerlei fatzoen en caliber, begroot.

In ons vaderland loopen de verteeringen hooger dan bijna in eenig land. Zo wij, die naast doende komen aan die der Engelschen(*), ze begrooten, alle de ingezeetenen door-een geslagen, op vier stuivers 's daags,

Geeft in ronde cijfers 's jaars,	*ƒ*72 - : - :
Geeft voor 2,500,000 menschen in 't jaar	*ƒ*180,000,000 : - :

Stel dat van deeze laatste som een vijfde komt in de lands-kasse, onder den tijtel van imposten, belastingen van allerlei benaaminge: geeft voor die inkomsten der Republiek in 't algemeen, *ƒ*36,000,000.

(*) Zie bladz. 14.

Deeze som is alleen 't gegiste provenu der lasten, die de algemeene ingezeetenen betaalen, met 't voldoen van honger en dorst. Maar te bepaalen welke 't montant is der Verpondingen op land en huizen, de 100 en 200ste penningen der Verkoopingen, Heeren- en Redemptie-Koffij- en Thee, Karossen, enz geld, 't groot en klein Zegel, 't Collateraal, is voor mij even zo bezwaarlijk als voor een blinden te slaan na de kleur.

De bevolking van de provintie Holland wordt doorgaans gezet op menschen 1,000,000

Stel, dat, om de meerdere duurte alhier, ieder ingezeeten, alle door een geslaagen, verteert voor eeten en drinken vijf stuivers 's daags

Geeft over een millioen 's daags	*f*250,000-
's maands --	7,500,000 -
's jaars --	- 90,000,000-

Laaten wij onderstellen, dat van 't montant der verteeringen een vierde komt in 's land kas. Deeze onderstelling is niet gewaagd:

Aan 't gemaal wordt betaald voor 't maalen van een Last Tarwe, die gemeenlijk waard is 150 ggl., voor de Lands impost (de stedelijke wordt daarenboven betaald.)	*f*104 - : - :
Op de Rogge, kostende doorgaans 80 ggl. ook per last	*f*44 : 12 :-
Spek en Vleesch van de twintig stuivers aan waardy	: - 5 - 8
Aan wijn, 't Anker impost	4 - 1 - 6
Aan Genever, 't Anker impost	6 - 19 - :
Aan Bieren de ton van *f*4	2 - 1 - :

Alzo zal, op de bovengezegde onderstelling, de jaarlijksche inkomst der Provincie Holland zijn *f* 22,500,000 - : - :

Indien nu 't allerhavelooste Smousje drie stuivers 's daags verteert; - kan dit te veel zijn? zo is de rekening ligt gemaakt, dat hij *f* 54 's jaars verteert, en alzo in dien tijd *f* 13-10 den Staat inbrengt.

Ik tart' iemand een overreedender bewijs van 't voordeel der volkrijkheid voor 't Land bij te brengen.

Hier komt nu noch bij 't provenu van alle andere belastingen, afgefcheiden van die der comsumptive middelen, zo ovengenoemd, onnodig hier te herhaalen, die zeker ongemeen aanzienelijke sommen moeten opbrengen in eene zo rijke provincie als deeze: iets dat ons zou doen gissen, dat de politieken, welken voor ruim 25 jaaren haare inkomsten op 25 millioenen guldens begrootten, thans beneden de pijl zijn.

Over de trapswijze vermeerdering van verteeringe.

De jaarlijksche vermindering van de waardij der metaalen, goud en zilver, door den bestendigen nieuwen toevoer, de bestendige fabriek van imaginair goud en zilver, hoedaanig zijn alle de publieke effecten, hebbende. zolang de Staat in crediet is, dezelve waardij met de metaalen, en eene meerdere kostbaarheid van leevensmanier doen de

uitgaaven meer aanwasschen, dan iemand zou kunnen gelooven. In 1350. was 't loon van een Secretaris van Amsterdam *f*24 en *f*6 voor de kleêren.

Men heeft in Duitschland 'er de volgende tafel van opgemaakt:

Een huisgezin van vijf persoonen kon uitkomen

In 1500 met	5 Rijksdaalers.
In 1550 met	33(*) Rijksdaalers.
In 1600 met	63 Rijksdaalers.
In 1650 met	82 Rijksdaalers.
In 1700 met	123 Rijksdaalers.
In 1750 met	140(†) Rijksdaalers.

(*) *Is deeze sprong niet wat sterk? maar neen, ze is 't niet! De schatten in 't begin der zestiende eeuw, uit 't toen nieuw ontdekt Amerika* (COLUMBUS *stevende derwaarts voor de eerste maal den* 3*den Augustus* 1492 *heen*) *bij hoopen aangebragt, hebben op een bof den prijs van alle waaren, onbegrijplijk moeten doen steigen. Van* 1650 *tot* 1700 *dunkt mij is de stap van* 82 *tot* 123 *wat wijd!*

(†) MIDDEL OM DE RENTENIERS EN CAPITALISTEN UIT DE SLAAP TE HOUDEN.

Zonder ons stipt aan deeze gradueele vermindering van de waardij der metaalen te binden, is 't afneemen van derzelver waardij, een paal, die boven water staat; en zo de leevenswijs alle hondert jaaren 60 pr. cent kostbaarer wordt, mag men zonder buitensporigheid stellen, dat de metaalen enz. in een eeuw bijna de helft van hunne waardij verliezen. Hieruit volgt, dat een capitalist, die alleen een tonne - gouds rijk is, zonder eenig ongeluk of wanbetaaling, alle jaaren *f*500 armer wordt, of alle nachten bijna een acht-en-twintig op zijn eigen bed en in zijn eigen huis verslaapt. Daar in tegendeel hij, die zijn vermogen in wel aangelegde landgoederen besteed heeft, altoos even rijk blijft: omdat ('t geen *correlatief* is) de prijs der waaren, graanen, hout, vee, enz. steigt, naar maate die van 't geld daalt. Ja zelfs neemt een financier waar, dat zommige artikelen, onafhanglijk van de gemelde vermindering, in waardij der metaalen, noch steigen moeten na verloop van tijden, omdat ze moeijelijker te bekomen zullen zijn, als hout, enz. zo kon 't gebeuren, dat, iemand die nu een opgaande Ipen- of Eikenbosch aanlegt van *f*100,000, in 1891 daar meer dan 't dubbel, de renten 'er meê onder begreepen, van zou kunnen maaken.

De waardij van goud en zilver zou noch veel meer verminderen, ten zij (om nu niet te spreeken van 't geen de O.I. handel verslindt, beloopende meer dan *f*6,000,000 's jaars) 'er eene zo verbaazende quantiteit van verwerkt wierd, waar van een gedeelte verlooren gaat.

De goudslagers van Amsterdam alléén verslaan in één jaar voor een halve millioen, waarvan zo goed als niets te recht komt.

Zo moet 't bij ons ongeveer ook geleegen zijn; en zonder ons aan deeze of geene bijzondere be-

reekeningen van de trappen dier toeneemende duurte te willen binden, is dit zeker, dat de huishoudens nu misschien in kosten, zedert 200 jaaren, vervierdubbeld zijn. Daar nu de amptgelden bij ons voor een eeuw zijn vastgesteld, in een tijd, toen de ingezeetenen veel min dan nu verteerende, de Lands kas, voor een zo groot deel gevoed uit 't provenu der Consumptive middelen, min rijk was; daar nu die amptgelden niet of zeer weinig zedert zijn verhoogd, en dus de lasten van den Staat weinig vermeerderd, moesten zijne Finantiën, de inkomsten vermeerderende boven de lasten, zeer voordeelig staan.

A m s t e r d a m .

Ik slenterde onlangs in den schemer - avond door een der volkrijkste straaten van Amsterdam, stootte met den voet tegen een kartebelletje, vond 'er een papier in, boven aan 't welk in leesbaar schrift, met eene Hollandsche hand geschreeven, stondt:

‘*Opgaaf van de voornaamste Artikelen van Consumptie, door de Amsterdammers verstonden, geduurende den loop van* 1790.’

Thuis gekomen vond ik 't van den volgenden inhoud:

TARW	Lasten 3788 - 16 2/3 zakken.

't Eene graan geslaagen door 't ander, laat een last 5,000 pond zwaar weegen, en daar uit 6,000 pond Brood gebakken worden, zal dit in ronde cijfers ongeveer 22,000,000 witte Brood, en jaarlijks omtrent de 90 pond voor ieder, de een door den ander geslaagen, geeven.

ROGGE	Lasten 1054 - 16 1/3 zakken.

Vergeleeken met de Tarw doet zien, dat de ingezeetenen iets meer dan een vierde, iets minder dan een derde van 't wittebrood, in rogge verbruiken.

BOEKWEIT	Lasten 1363 en 7 Mudden.

Op de scheepen, die voor de stad leggen, wordt ook, en ook op de reizen gegeeten, en wel in deezer voege:

SCHEEPS-ROGGE	Lasten 417 - 7 zakken.
SCHEEPS-TARW	Lasten 12 - 4 zakken.

Wie, bekend met 't heirleger van Amsterdamsche Koekenbakkers, zou gedagt hebben, dat men van buiten en 't platte land, in dit jaar, 10516 ponden koek heeft ingevoerd?

Nu is 't te begrijpen, dat de menschen zoveel van kiespijn klaagen!

KOEIJEN	8654 stuks.
OSSEN	4801 stuks.
SCHAAPEN en LAMMEREN	20400 stuks.
KALVEREN	17623 stuks.
VARKENS	22333 stuks.
SPEK en VLEESCH der BOVENLANDERS .	269,135 pond.
VAN DE VETTE WAARIERS	864,350 pond.

In de maanden November, December, 1790, Januarij, Februarij, Maart, April, Mei, 1791

CABBELJAAUWEN	21,000 stuks.
BURGER-WIJNEN	Ankers 32871 stuks.
TAPPERSWIJNEN	Ankers 5274 stuks.

Lof der Amsterdamze soberheid, eene soberheid zonder weergaa!

Bij dit laatste artikel moeten wij een oogenblik blijven staan: 5274 Ankers geeven tegen 45 flessen per anker 214,830 flessen. Begrootten wij nu de bevolking maar alleen op 250,000, zo drinkt in een geheel rond jaar ieder inwoner der stad Amsterdam noch op verre na niet ééne enkele fles in kroeg of herberg. Zo groote vijanden

zijn die luiden van de kroeg! Zo moeten 't alle spooken en verschijnzels zijn, waarmede men alle dagen de herbergen opgepropt ziet. Kijk eens hoe de zinnen ons bedriegen!

32871 Ankers burgerwijnen geeven 1,479,195 flessen Laat dit om de effe rekening een en een halve milioen zijn, zo drinkt ieder ingezeeten, bij zich thuis, in een geheel rond jaar, noch geen zes slessen.

O weergadelooze soberheid!

Genever; brandewijn en gedistilleerd..... Ankers 12,030.

Deeze geeven 541,350 flessen. Reeken 12 kelken op een fles, geeven een getal van 6,496,200 zoopjes, geslaagen over de inwooners geeft voor ieder hoofd in een rond jaar, noch niet wel 26, dat is alle veertien dagen pas één zoopje! zou men niet zeggen, hoe kunnen de menschen 't uithouden!

Daar nu 's Gravenhaage iets meer dan een tiende van de bevolkinge van Amsterdam bevat, en alleen één derde van den wijn minder, en een derde aan sterken drank meer dan de Amsterdammers opslobbert blijkens 't geen aan 't Wijn-Comptoir wordt aangegeeven: op welk fundament wij hier bouwen, *en 't geen niet kan bedriegen*) kan men daar uit opmaaken, wat Nat-halzen de Hagenaars moeten zijn.

Zo eeuwig waar is 't, dat 't bederf der zeden in de Hofplaatzen 't grootste is!

NB. Hier eindigt mijn papier. Daar ons de hand onbekend en zonder onderteekening is, staan wij voor de echtheid der zaake, naauw keurigheid der cijfers, noch juistheid der reflexiën niet in, en venten 't voor niets meer uit dan 't is, een naameloos papier, op de straat gevonder.

Sterf-lijsten van Amsterdam, ***Zijne Volkrijkheid. Gevolgtrekkingen.***

Annis	1767	7271
	1767	6999
	1768	9659
	1769	8119
	1770	7802
	1771	7983
	1772	10609
	1773	8200
	1774	6649
	1775	7895
	1776	8982
	1777	8939
	1778	7791
	1779	9518
	1780	10536
	1781	10189
	1782	8445
	1783	9144
	1784	10301
	1785	7108
	1786	7801
	1787	8612
	1788	10354
	1789	8015
	1790	7779
Totaal		214,817

Met een opslag van 't oog ziet men, dat de kleinste sterfte is geweest in 1774 (6649)

Tafel der geboorte-lijsten, bij de Gereformeerde en Luthersche gemeentens, geduurende zeventien jaaren: behangen met verscheidenerlei ornamenten.

1775	4843
1776	4430
1777	4869
1778	5103
1779	4814
1780	4573
1781	4651
1782	4318
1783	5341
1784	4904
1785	5524
1786	6937
1787	5387
1788	5155
1789	4999
1790	5000
1791	5196

Deeze Tafel zou 't best gepast hebben bij de Sterflijsten, bladz. 70: maar ik had 't toen zo druk met andere zaaken, dat ik 'er niet om dagt. Nu, 't is beter laat, dan nooit. Ook leefde ik toen altoos in de hoop, van ook de zelve Lijsten te zullen bekomen van de talrijkste der andere Gemeentens. Maar ik heb geleerd, dat 'er geene grooter bergen leggen, dan tusschen doen en zeggen.

Wanneer wij de geboornen bij deeze beide gemeentens, in de 17 hier naast staande jaaren door elkander slaan, geeft dit voor ieder jaar ongevaer, iets minder dan 5,000 Bijaldien nu de onderstelling van den Heer Kerseboom waar is, en 'er voor ieder kind, dat gebooren wordt, 35 menschen geteld worden, zo volgt dat deeze beide gemeentens, (om 't geen aan de ronde cijfers van 5,000 ontbreekt) een getal van 170,000 ingezeetenen uitmaaken.

Overziet men nu met een nadenkend oog de nevensgaande geboortelijsten, zo kan men niet nalaaten op te merken, dat beide deeze gemeentens toeneemen in getal. Hier uit volgt, of dat nieuwe ledemaaten van buiten toekomen, of, 't geen wel al zo waarschijnelijk is, dat 't licht der waarheid den onrechtzinnigen zo sterk in de oogen

schijnt, dat zij dezelven daar voor niet langer kunnen sluiten, en dat dus beide gemeentens door een jaarlijksch getal van proselijten aangroeijen. -

't Is hier de plaats mijne land- en stadgenooten te doen opmerken deeze troostelijke waarheid, dat, welke ook de nadeelen der burger-oorlogen mogen zijn, zij aan de voorteeling niet schadelijk geweest zijn, noch de goede ingezeetenen verhindert hebben, daar aan met buiten gemeen succes te arbeiden: nademaal de jaaren 1785 en 86 de *prolificqsten* van allen zijn.

't Is een staat, aangemerkt als een politiek ligchaam, misschien onverschillig of de ingezeetenen na de sijnagogen of na de kerken gaan; maar 't is aan denzelven verre van onverschillig te zijn, of zij daar zijn dan niet. Even als 't bloed in 't dierlijk ligchaam, is de volkrijkheid in 't politiek ligchaam. Daar nu deeze laatste zo wel uit de geboorten- als uit de sterflijsten moet opgemaakd worden, kan 't niet dan vreemd schijnen, in 't eerste geval, d.i. in 't opmaaken van de algemeene begoorten-lijsten, zich te moeten behelpen met gissingen.

Verstooken van deeze, blijft onze nieuwsgierigheid niets overig dan te raadpleegen, 't getal der gehuuwden op 't raadhuis, (alwaar alle die niet behooren tot de heerschende kerk, zich in den echt begeeven) en van dit getal afgetrokken zijnde, dat der Gereformeerden, want deeze kunnenzich ook aldaar laaten trouwen, zo schijnt 't te blijken volgens den Heer Kerseboom, dat de Gereformeerden en Lutherschen uitmaaken 17/21 deelen der bevolkinge van Amsterdam, de Jooden ongereekend. Bedraagen nu de Gereformeerden en Lutherschen een getal van 170,000, en maaken zij 17/21 deelen der Amsterdamsch bevolkinge uit, zo zouden, volgens deeze onderstellinge, voor wiens juistheid wij niet instaan, de Kristenen, die tot beide deeze gemeentens niet behooren, een getal van 40,000 uitmaaken. Dan, dit getal moet eer te klein schijnen aan hem, die in aanmerkiug neemt de meenigte van Roomsch Katholijken, gisbaar uit 't aantal van hunne kerken.

Bij voorbeeld in 't jaar 1739, werden gebooren bij de Roomsch Katholijken 1470 en in 't jaar 1740 1416 waarvan 't medium gemultipliceert, volgens K. met 35 geest een totaal van 50,505)

Deskundigen begrooten algemeen, de Jooden op een getal van 40,000.

Totaal.	
Gereformeerden en Lutherschen.	170,000
Andere Kristenen (*voor 't minste*)	40,000
De Jooden.	40,000
	250,000

Voegt men nu hier bij die meenigte van luiden, die al*s* in 't wild loopende kudden zonder herder, tot geene gemeenten behooren, zal daar uit ligt gebooren worden een getal van 257,760, hoedanig wij (bladz. 71.) de bevolking van Amsterdam gegist hebben. Maar om de reekening een weinig gemaklijker te maaken, zullen wij dezelve in ronde cijfers stellen, op 250,000 ingezeetenen: osschoon wij zeer geneegen zijn te gelooven, dat daarmeê de bevolking van Amsteldam, misschien 25,000 menschen te laag gesteld is.

Van dit ronde getal afgaande, zullen 'er, volgens de uitcijferinge van deskundigen in A. gevonden worden.

Getrouwde Mans en Vrouwen. (*NB!)	89,375
Weduwnaars.	4,375
Weduwen.	14,370
Nooit gehuuwden, Jeugd en Kinderen.	97,500
Dienstbodens.	29,375
Reizenden en Vreemden.	15,000
S.E.	250 000
waar van Manlijke	128,975
Vrouwlijke	121,025

De aangroei der bevolkinge van Amsterdam, gaat in deeze proportie voort:

In 1637 was dezelve	145,900
In 1685 was dezelve	185,700
In 1750 was dezelve	250,100
In 1792 was dezelve	275,000

NB. Toen ik de Sterflijksten, bladz. 70, op gaf, was 't de plaats geweest aldaar te zeggen, (indien mogelijk) in welke proportie de menschen, in ieder saisoen, en in ieder maand, en in ieder wijk van de stad, en van ieder stand en jaaren, over Amsterdam, na de andere waereld aftrekken. Dergelijke tafel geslagen over hondert jaaren, gevoegd bij de nauwkeurigste, de gespecificeerste meteorologische waarneemingen, bij de minutieuste details van voedzels, dranken en levensmanier der afgestorvenen, zou 't helderste licht aansteeken, omtrent de historie van de oorzaaken en voortgang der volksziektens, en dus den zekersten weg ter geneezinge baanen.

(*NB!) *In weêrwil der scherpe placaaten tegen de hazardspelen, blijft 'er altoos geen misselijker, en waarin meer wordt valsch gespeeld, dan 't huwelijk, eene loterij, waar van ik onvermogend ben, de proportie tusschen de prijzen en nieten te bepaalen. 't Kan den belanghebbenden niet onverschillig ziin te weeten, hoe de kansen staan van't leeven in dien staat.*
Als 200 *luiden tusschen* 20 *en* 25 *jaren zich in den echt begeeven, zullen na verloop van* 20 *jaaren, 'er noch* 108 *van beiderlei geslacht in leeven zijn.*
Van 200 *tusschen de* 25 *en* 30 *jaaren noch, in denzelven tiid*, 104.
Van 200 *tusschen de* 30 *en* 35 *jaaren, noch* 98.
Van 200 *tusschen de* 35 *en* 40 *jaaren, noch* 86.
Wanneer de gehuuwden van zeer ongelijke Jaaren zijn, loopt mijne reekening een welnig in de war, en raakt de molen zo wat door den vang; ook reeken ik, dat luiden, die dergelijke huwelijken aangaan, liefst in 't onzekere blijven.
Deeze aangroei der bevolkinge wordt zichtbaar door de sterf- en geboortelijsten, en even zo veel door die dergebouwen, waarvan men den comparatieven staat, in 't verloop van een eeuw heeft opgemaakd. Gesteld dat de bevolking van Amsterdam bedroeg 275,000 menschen, moet dezelve (volgens den Heer K.) jaarlijksch vermeerderen, in reeden van 1885 3/4 op dergelijk getal.

Dit was juist het departement der slapende *Collegia Medica*, wier leeven en bedrijf men op een beezemstuivertje zetten kan.

Twaalf jaaren door een geslaagen zijn dezelve gestorven, door de twaalf maanden, in de navolgende proportie:

Januarij.	642
Februarij.	561
Maart.	609
April.	634
Meij.	687
Junij.	620
Julij.	584
Augustus.	617
September.	683
October.	659
November.	667
December.	662

Hoe zeer ook oude dames, van beiderlei sexe, mogen teemen en lamenteeren over de slechtheid der tijden, 't toeneemen der welvarentheid onder de ingezeetenen van Amsterdam is buiten kijf, tenzij men wilde beweeren, dat zij, zedert 50 jaaren, milder geworden zijn in 't uitdeelen van aalmoessen, waarvoor geene reeden is. Om niet deeze of geene vapeur of gril van milddadigheid tot een bewijs te neemen, slaan wij den ontvangst der laatste tien bededagen, voor 1792, door elkander en bekomen daar voor per jaar *ƒ*23,746 -

Nu in 1724 was de oogst, *ƒ*5742 -

Alzo zijn de menschen nu meer dan vier maalen zoo rijk, als voor een halve eeuw. Hier van moet nogtans afgetrokken worden, de 25 ten hondert, die 't geld (zie bladz. 63.) in 50 jaaren verliest van zijne waardij.

Zou 't montant der laatste vijf- en twintigste penning, dit logenstrasten?

en de grootste in 1781 (10889). 't Is niet denklijk, dat de volkrijkheid met zo groote ongestadigheid vergezeld gaat. Pest en zwaare besmettelijke ziektens, de kinderpokjes uitgenomen, zijn, den goeden Hemel zij dank! hier onbekend. Wat is dus de reeden van dit zo groot verschil? Wenschelijk ware het, dat 't Collegium Medicum, 't geen zich dag en nacht beezig houdt met alles, wat der gezondheid van de Amsterdammers bevorderlijk kan weezen, zijne observatien hierover in 't licht bragt! Waarom dit geheim gehouden?

Dit getal van 214,817 verdeelt door 25, 't getal der jaaren, geeft voor ieder jaar 8592 7/25.

Onderstellende, dat in een rond jaar, van de 30 inwoners 'er één sterst, zal men met dertig de door 25 jaaren geslaagen sterflijkheid van 8592 moeten multipliceeren, 't geen voor de gewoone Bevolking van Amsterdam zal uitbrengen 257760 zielen of ligchaamen. (S.E.C.)

Hieruit en uit 't hierboven gezegde van de algemeene bevolking van Holland, kan men de aangeleegenheid dier stad en voor die Provintie en voor 't Algemeene Vaderland opmaaken; eene aangeleegenheid, die noch des te sterker in 't oog loopt aan hem, die weet, hoe in die stad de aanzienelijkste, de rijkste en meestverteerende ingezeetenen der Republiek thuis hooren.

De waardij van Amsterdam(*) staat tot Holland voor 't-minst als 1 tot 3

(*) Indien men uit 't provenu der Convoijen en Licenten mogt oordeelen tot de uitgestrektheid van den Koophandel, zou die van Amsterdam staan tot dien van Rotterdam, als 14 tot 4.

En tot 't Algemeene Vaderland als 1 tot 8
Dit zou men niet zeggen uit 't volgende:

Algemeene regeering van Holland.

De Vroedschappen der stemhebbende steden maaken te zamen genomen met de Ridderschap, de Hooge Souvereiniteit deezer Provintie uit. Hun Ed. Groot Mogenden de Heeren Staaten van Holland, zijn van die Souvereinen de representanten, en maaken geene wetten, dan voor zo verre Zij door hunne Committenten, de Vroedschappen daartoe gelast zijn. In strijdige gevallen wordt de stem (ten zij ik abuis heb) alleen gegeeven *sub spe rati*.

De Ridderschap bestaat uit	10 Leden.
Dordrecht bestaat uit	40 Vroedschappen.
Haarlem bestaat uit	32 Vroedschappen.
Delft bestaat uit	40 Vroedschappen.
Leijden bestaat uit	40 Vroedschappen.
Amsterdam bestaat uit	36 Vroedschappen.
Gouda bestaat uit	28 Vroedschappen.
Rotterdam bestaat uit	24 Vroedschappen.
Gorinchem bestaat uit	24 Vroedschappen.
Schiedam bestaat uit	24 Vroedschappen.

t.o. 72

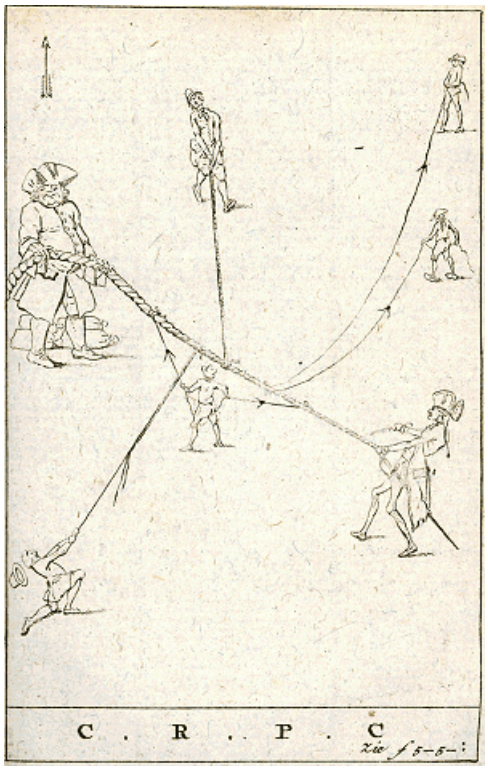

Schoonhoven bestaat uit	24 Vroedschappen.
Brielle bestaat uit	20 Vroedschappen.
Alkmaar bestaat uit	24 Vroedschappen.
Hoorn bestaat uit	20 Vroedschappen.
Enkhuizen bestaat uit	20 Vroedschappen.
Edam bestaat uit	21 Vroedschappen.
Munnikkendam bestaat uit	15 Vroedschappen.
Medenblik bestaat uit	16 Vroedschappen.
Purmerend bestaat uit	15 Vroedschappen.
Maakt te zamen	470

Heeft men nu bij zich zelven uitgemaakt, dat 't getal der ingezeetenen, dat der Regenten moet bepaalen (want duizend menschen laaten zich ligter regeeren dan honderd duizend) en denkt men bij 't doorloopen van deeze Lijst aan de bevolking dier steden, zal men gewis daar eene zekere wanstaltigheid in ontwaar worden, die onze Regeeringsform niet nader tot de volmaaktheid doet komen.

Alzo staat 't deel, bezeeten door de stad Amsterdam aan de Souvereiniteit der Provincie, als 36 tot 434, na genoeg als 1 tot 12, daar haare aangelegenheid tot de geheele provintie staat als 1 tot 3.(*)

(*) Indien nu de aangeleegenheid van eene Provintie in 't Algemeen Bondgenootschap, en die van eene stad in dezelve, bepaalen moest de maat van den invloed, welken die Provincie, en die stad hebben mogt in de raadsbesluiten: zo volgt dat Holland in de Unie van de zeven stemmen omtrent vier, en van die vier Amsterdam voor 't minst 'er ééne moest hebben. Zo is 't wel toe te geeven, dat de Amsterdammers de borst was hoog opsteeken!

De meesten zullen oordeelen, daar de vergadering van Hun Ed. Groot Mogenden uit negentien stemmen bestaat, waarvan de Stad Amsterdam 'er eene heeft, dat onze opgegeevene proportie van 1 tot 12 abusief is: dit is zij niet, zodra men in 't oog houdt door welk getal van Leden de stem der afgevaardigden ter dagvaard bestierd wordt.

Telt nu Holland een milioen ingezeetenen en bestaat de Souvereiniteit uit 470 Leden, zo staat deeze tot de Ingezeetenen als 1 tot 2130.

Verdediging van 't vaderland te land en te water.

't Leger.

Algemeene Bemerkingen.

Indien men van 't toekomende mag oordeelen door 't voorleedene, zal dit Gemeenebest zich niet inlaaten in eenen offensieven Oorlog. Die, wel-

ken wij met den gelukkigsten uitslag voerden, de Oorlog om de Spaansche successie, hadt, door de uitmuntendheid van *goede trouw* bij de Engelschen, en onze eige te groote onbezuisdheid om dien Oorlog buiten de paalen van zijn oogmerk voorttezetten, een voor de Republiek te nadeelig einde, dan dat wij niet afgeschrikt zouden zijn geworden, om dien op nieuws te beginnen; en 't aandeel 't geen wij ten voordeele van 't Huis van Oostenrijk in denzelven zedert namen, kon ons op geene andere gedachten brengen.

't Krijgsweezen van onzen Staat uit dit oogpunt beschouwt, bekomt een zeer eerwaardig aanzien. Daar de Militaire, bij andere Mogendheden, zich schandelijk verhuuren, om de slaafächtige werktuigen te zijn van de grillen, de woelziekte, zucht tot veröveringe en onrechtvaerdigheid, worden zij bij ons tot geen ander oogmerk gebruikt dan tot 't behoud van order, rust en vreede in en om 't Vaderland.

Deze Staatkunde maakt, dat wij meer bedacht zijn van den zelf kant onzer bezittingen een vijanandelijken aanval af te weeren, dan over denzelven te trekken, om den oorlog op den bodem onzer nabuuren over te brengen. Om dit oogmerk te bereiken, heeft de kunst onze frontieren bezet met fortificatiën van allerlei sterkte. De natuur zelve heeft dit land voorzien van de beste middelen ter defensie. Dan, welke linie daartoe de best geschikt is, kan niet eer preçies bepaald worden,

voordat men nieuwe inspectiën, meetingen, waterpassingen en militaire Kaarten gemaakt zal hebben, om daaruit 't best beredeneerd plan van verdeeging door wapenen en overstroomingen te bewerkstelligen: 't geen eens gedaan zijnde, onze provintiën, een vijand misschien ongenaakbaar, zeer zeker onëindig zwaar te veröveren zou maaken; doch bij verzuim(*) van 't welk dit land misschien op

(*) De Raad van Staaten drukte zich hier over, in 1755, in de volgende nadrukkelijke bewoordingen uit: ‘De Raad doet wel Petitiën tot de Fortificatiën, maar ziet ze zelden tot conclusie gebragt, als bij gekomene of presente nood, *wanneer het de tijd niet is om de Frontieren met nieuwe werken te dekken, maar om die 'er zijn, wel te defendeeren. De tijd van Vrede is de tijd van fortificeeren*. Men doet 't dan met rijper overleg, men maakt beter werk, en men heeft 't beter koop, (*'t zelve is van de Marine waar*) in de plaats dat men in tijd van nood dikwijls groote sommen uitgeeft, om met haast gebrekkige temporaire werken te maaken, die daarna ras vervallen. Wat zoude 'er geduurende een dertigjaarigen vreede niet tot versterking en verbeetering der Frontieren hebben kunnen gedaan worden, indien 'er een sortabele jaarlijksche somme tot dat einde gedestineerd en met 'er daad opgebragt was geweest; de Bondgenooten gelieven dit stuk als een zaak van de uiterste importantie ter harte te neemen, *en zich te houden gewaarschouwd*. De republiek heeft magtige Nabuuren en wijd - uitgestrekte Frontieren. Had men eene vaste jaarlijksche somme, ervaarene Fortisicatie - meesters zouden de gansche Ringmuur van den Staat in aanschouw kunnen neemen, en overweegen, welke de meest geëxponeerde en minst sterke Plaatzen waren, en hoedanige verbeetering 'er naar de moderne wijze van attaqueeren en defendeeren aan te maaken was. Men zoude de eene plaats voor, de andere na acheveeren, om het met 'er tijd, indien het den Albestierder behaagen mogt de vrede van duur te doen zijn, daartoe te brengen, dat men voor die plaatsen niet te vreezen had, en dat men in tijd van nood meer Troupen zoude kunnen missen tot bewaaring van een overblijvend zwak Frontier, daar de kunst van Fortisiceeren zou mogen te kort schieten’,

meer dan ééne plaatze voor een vijandelijk leger toeganglijk blijft.(†)

(†) Volgens de gedagten der kundigste Ingenieurs zou 't mogelijk weezen, om bijna de geheele omtrek van de republiek door eene water-linie, en de daarbij nodige fortisicatiën op de passen, te beschermen'. Zie Proeve, enz. Amst. bij Harrevelt, 1783.

Hoe sterk echter deeze linie van Defensie kan worden verbeeld, zij kan geen kragt hebben, dan voor zo verre dezelve zal worden verdeedigd door wel-geëxcereerde manfchappen; en hieruit volgt de onontbeerlijke noodzakelijkheid van eene goede Legermagt: bijzonder als men in 't oog houdt, dat onze Staat te klein zijnde, om in cas van vijandelijken aanval, op zich zelven te kunnen staan, zonder door eenige Alliantie te zijn geruggesteund, geene Mogendheid zich in Alliantie zal inlaaten met eenen Staat, ontbloot van militaire sterkte in zich zelven, en die 't werk zijner Defensie geheel op de schouders van zijnen geallieerden zou willen leggen; iets, dat boven dien zeer hachlijk mogt uitvallen.

Ons topographisch, politiek en militair bestaan schijnt te vorderen, dat 't leger van den Staat tot 50,000 man gebragt worde: maar de bekrompene finantien wijzen deeze vermeerdering van de hand. 't Militaire plan der Republiek, doorsneden met zo veele rieviren, vaarten, gragten slooten, vordert echter, dat 't Corps van haare Pontonniers tot 60 hoofden, en dat der Artillerie, zo onontbeerlijk, wanneer men alleen verweerender wijze oorloogt, tot 2280 man in vreede, en 2928 in oorlog gebragt worde: een artikel van al te veel aanbelang voor 't militaire, en van te gering bezwaar voor 't finantieele weezen van den staat, om te worden doorgeschrapt.

Wanneer 't krijgsvolk, in zijne garnizoenen, als in een bestendige rust blijft, moet de mili-

taire geest noodwendig in dezelve uitsterven, en 't leger ongewoon en onbekwaam worden tot groote militaire evolutien, wel onontbeerlijker voor een offensief militair, doch altoos ook nuttig voor een defensief. Hierom kan 't niet dan voordeelig zijn voor 't leger van den Staat, indien een gedeelte van 't zelve jaarlijks campeerde.

Of 't voor- dan na- deelig is, dat de guarnizoenen bestendig dezelve blijven, is een poinct van militaire controversie, welke wij overmogend zijn te beslissen.

De finantieele staat van onze armée (in Maart 1788) laat zich opmaaken uit 't montant haarer schulden, bedraagende die van de Nationaale, Duitsche en Waalsche infanterij regimenten *f*101,315-:-: Van de Cavallerij, Dragonders, enz regimenten *f*270,484-:-:

Tot herstel van deezen vervallen toestand van ons krijsweezen is voorgeslaagen aan de eigenaars van compagnien douceurs van *f*900-:-: tot *f*300-:-: toetestaan.

Eindelijk daar een- en eensgezindheid en algemeene medewerking tot 't gemeenschaplijk oogmerk, de verdeediging van 't Vaderland, zo wel in de militairen als in de politieken nodig is, behoorde 't leger op een gelijken voet van betaalinge te staan,(*) de repartitie van zijne gedeeltens niet

(*) Hiermede beöogt men de ongelijkheid van kortingen, waarmeede onze Militairen bij zommige provinciën zo buitengemeen bezwaard worden. Bij voorbeeld wanneer een Generaal zijne Commissie ontvangt, betaalt hij in

Zutphen	*f*113 - 8
Holland	*f*62 - 12
Vriesland	*f*60
Zeeland	*f*0 - 0 0
Groningen	*f*2 - 8 -
enz. enz. enz.	

op de posten van partikuliere provincien gebragt, het voor 't militaire zo nadeelig woord van *Betaalsheeren* niet meer gebruikt, de armee uit de algemeene cas der generaliteit betaald, en alleen als in dienst van 't Algemeen Bondgenootschap beschouwd te worden.

Voordracht van een staat van ons Leger met de kosten, voor een zeker getal van jaaren te arresteeren.

C a v a l l e r i j .

Esquadron Guarde du Corps	*f* 89,589-2-½1	160
Regiment Guarde te Paard	122,431-8-6 6/7	330
Zes Regimenten ordinaris Cavallerij, ieder á	*f* 121805-14-3/7 730,834-5-8 4/7	960

Dragonders.

		Mansch.
Regiment Guarde Dragond.	*f*121,319 - 11[3]	328
Twee Regimenten ordinaris Dragonders.	242,638- 1-1 10/6	650

Voetvolk.

Een Regim Guarde te voet	*f*257, 883-15-11 2/7	890
33 Ordinaris Regimenten Nationale, Duitsche, en Waalsche Infanterie, ieder à *f*128627-14-9 1/7 te zamen	4,244,715- 7-1 5/7	22080
Een Compagnie Vriesche Guardes	26,158-19 8	300
Een Compagnie Groniger Guardes	10,172- 6 8	150
Regim. Zwitzersche Guardes	219,492- 0 0	1,200
Drie Regimenten Zwitschers, ieder à *f*255,707-4	764,121- 2 0	3,600
De twee Regimenten Zwitschers van Hirzel en Neuforn ieder à *f*246,892 16-0	493,785 12	2 400
20 Compagniën Artelleristen	513,281-10	2,240
Regiment Mineurs	47,064- 8, 4	Compagnie: een handvol.
't Corps Pontonniers, volgens Resolutie 1789	10,413-16-4	
De Compagniën te Amsterd.	46,800	400(*)
1. Totaal	*f*8,434,200-18-8-16/18	

(*) Aldus is onze Armee, met de Brunswijksche, Meklenburgsche, en Anspachsche, in onze soldij staande of *vallende* troepen, sterk S.E.C. circa 40,000 koppen.

Pieter van Woensel, *De Lantaarn voor 1792*

T r a c t e m e n t e n .

Z.D.H. als Capitein-Generaal	*f* 120,000
Idem als Capitein-Generaal van Vriesl.	24,000
Idem van Stad en Lande	12,000
De Veldmaarschalk (*thans vacant*)	20,000
Een Generaal van de Cavallerij	10,000
Een Generaal van Infanterij	10,000
Twee Lt. Generaals van de Cavallerij	9,600
Vier Lt. Generaals van de Infanterij	19,200
Twee Generaals-Majoors van de Cavall.	4,800
Vier Generaals-Majoors van de Infanterij	9,600
Twee Quartiermeesters	1,920
De Gouverneur van Maastricht	3,000
De Gouverneur van 's Bosch	2,400
De Gouverneur van Breda	3,000
De Gouverneur van Bergen op den Zoom	1,600
De Gouverneur van Sluis in Vlaanderen	3,000
De Gouverneur van Willemstad	600
Eerste Adjudant van Z.D.H.	3,600
De tweede en derde Adjudant	5,000
De vijf overigen, ieder 1,000	5,000
Z.H. als Collonel van de Guardes du Corps	3,600
Benevens de Staaven der Regimenten, bedraagt dit artiekel	*f* 706,161-13

De Heeren Ministers van den Staat, aan vreemde Hoven	ƒ195,575-0-0
Secreete correspondentie	40,000
Wagtmeesters en Majoors	17,720
Artillerie Vivres en Magazijnen	23,756
Directeurs en ingenieurs	99,000
Officieren van de Justitie	14,940
Doctoren en Chirurgijns van Z.D.H.	1350
Officieren van de Munt	7050
Onkosten voor de Rijksmunten	24,000
Voorgeslagen Vast-Corps de Marine	552,352-15-8
Dus bedraagt de ordinaris staat van Oorlog	ƒ9,753,507-0-0

Extra-ordinaris staat van oorlog, ***op welken gebragt zijn alle zodaanige posten, die niet permanent zijn, of daarvoor zouden kunnen worden gehouden, als mede dis moeten uitsterven, mitsgaders die niet ten volle worden uitgegeeven.***

Militie ten behoeve van de West-Indische Compagnie van 200 man	ƒ38,600
Militie ten behoeve van de Colonie van Surinam.	36,000
Subsidiën	201,970
Tractementen	25,800
Buitenlandsche Ministers	41,485
Wachtmeesters en Majoors	7184
Artillerie, Vivres en Magazijnen	2492
Officieren van de Justitie	4232
Ministers en Schoolmeesters	3260

Ingenieurs	*f*1800
Losrenten	38,600
Pensioenen	39,756
Gereformeerde Officieren	10 100
Tractementen en diverse Pensioenen	669,479
Logis-gelden	298,174
Diverse andere onkosten	788,883-7
Voor de kosten van Equipagie en aanbouw van Scheepen	1,000,000
Voor de interest van 4,000,000 ten behoeve van 't geen aan den Keizer is betaald, mitsgaders voorde aanritzgelden aan de Brunswijksche, enz. troepen moet worden betaald	120,000
Totaal	*f*3,301,307-10-9

Op deezen staat zal door uitsterving, deeze som verminderen met *f*367,680

Om dus ten besluite voor een oogenblik weder te keeren tot den tegenwoordigen effectieven staat van onze Armée, bestaat dezelve thans uit Cavallerij en Dragonder - Regimenten No. 10

Hollandsche Guardes Infanterij	1
Nationaale, Duitsche en Waalsche Infanterij Regimenten	33
Zwitzersche Guardes Regimenten	1
Zwitzersche Ordinaris Regimenten	5

Vriesche en Groninger Guardes (Compagniën)	No. 2
Artilleristen	20
Mineurs en Sappeurs	4

Benevens de Brunswijksche, Anspachsche en Mecklenburgsche troepen.

Alle deeze manschappen worden gecommandeert door tachtig Generaals, (waar onder onze Staat zich verhoogmoedigen mag tien Princen te tellen) hondert zeven-en-veertig Collonels, twee hondert vier-en-dertig Luitenant- Collonels, en hondert zes-en - zestig Majoors.

Lijst der Onkosten, die loopen op de Militaire Promotiën.

Aan de Secretarie van Z.D.H. Comptoir- Bodens, Contra-zegel, Secretaris van den Raad van Staate, Commies en Clercquen, Kamerbewaarders van den Raad van Staaten, Bodens, Postknegts, Dienders, Secretaris, Commies en Clercquen in de Thesaurie, *eindelijk!* den Commies van de Rekenkamer, betaalt bij de aanstelling -

Een Generaal	*f* 376 - 1
Bij 't bekomen van 't Tractement	236 (*zo is de schaal duurder als de pit*.)
Lt. Generaals bij de aanstelling	279-19
Bij 't bekomen van Tractement	143
Generaal- Majoors bij de de aanstelling	225
Bij 't bekomen van Tractement	80-19

Collonel van de Cavallerij en Infanterij, ieder	*f* 183-14
Luitenant Collonel van de Cavallerij en Infanterij	128-19
De Majoors	119-4
Kapiteins	94-11

Middel om 't Leger te houden op een goeden voet, schoon de Staat geen oorlog heeft.

De ervaaring leert, dat een Armee slechter wordt, naarmaate dezelve den oorlog langer ontwendt; en om zich dapper te verstaan op moord en destructie, om kouden, jammer, elende, en allerlei vermoeijingen te kunnen doorstaan, moet men 'er aan gewoon blijven. Dit is een groot ongemak voor Staaten, die liefst in vreede leeven, waardoor hunne leger-benden onbekwaam worden 't hoofd te bieden aan troepen, die, als bestendig in 't vuur leeven.

Indien 'er een hulpmiddel voor dit kwaad is, moet 't, onder verbeteringe, zijn, bij 't eerste opkomen van een oorlog, een aantal van officieren, in de legers der oorlog-voerende Mogendheeden, onder de beroemdfle Géneraals te *doen* (*)

(*) Wij zeggen opzettelijk *doen*, meenende daar niet mede de vrijheid welke de Staat bij 't opkomen van een oorlog, aan een klein getal officieren ter hunner requisitie geeft, om als volontairs te gaan dienen Derzelver getal is te gering, en dit geschiedt met te weinig nadruk, om van grooten dienst te kunnen zijn.

dienen, ten einde altoos voorzien te zijn van bekwaame Chefs.

Defensie te water.

In overoude tijden, die voor de oprichting van dit gemeenebest gaan, waren de zaaken tot 't Zee-weezen behoorende onder geen beheer; bijzondere steden, ja zelfs bijzondere persoonen rusten scheepen uit, bewapenden ze, en voeren daarmede ter kaap, vriend en vijand wel eens zonder onderscheid uitplunderende.

Derzelver opzicht werdt daarna aan den Raad van Staaten, vervolgens aan een Collegie Superintendent, en eindelijk, in den jaare 1597, aan Admiraliteits-Collegiën toebetrouwd. En even als of men bij derzelver oprichting reeds een gevoel hadt van de onvolkomenheid deezer inrichting, werden deeze Collegiën alleen provisioneel voor den tijd van een jaar geformeerd, en zijn, alzo in weêrwil van de pogingen der Hooge Regeering, de welke zo meenigmaal haare gevoeligheid aan den dag gelegd heeft, over de slechtheid van dit beslier, en zich bij herhaalinge zoo veel moeite gaf tot verbeeteringe, bijna twee eeuwen blijven voortsleuren.

De oprichting deezer Admiraliteiten hadt een tweeleedig oogmerk 1°. 't bestuur der zaaken den Oorlog te water betreffende, 2°. de heffing der middelen op in- en uitgaande goederen, met kennisse van 't belang der Commercie en Navigatie. -

Naauwlijks hadden deeze Admiraliteiten den ouderdom van drïe jaaren bereikt, of H. Ed. Gr. Mog. lieten 'er zich, in hunne Resolutie van 22 September 1600 aldus over uit: ‘Is bij de Edelen en meest alle de steden een groot misnoegen getoond, dat ter oorzaake van het beleid van den Oorlog te water, en die Regeeringe van zaaken bij de Admiraliteit, den Lande zeer groote kosten en lasten draagen; en de daar voor zeer kleine dienst gedaan word; zijnde de oorzaek van dien verhaalt, als eerst de *meenigte van de Collegien ter Admiraliteit*, en de veelheid van Perzoonen in dezelve *hen de zaaken niet wel verstaande*; menigte van Officiers en 't klein devoir van dezelven bij de respective Collegiën, en in de kwartieren van dien weezende, diversiteit van Resolutiën in de verscheide Collegiën, zo in 't equipeeren als emploijeeren der Schepen.’(*)

(*) Indien de gebrekkigheid van een vijfledig bestier aanleiding tot deeze klagten heeft gegeeven, denkelijk heeft 'er ook aan toegebragt 't verzuim der Instructie, aan de Admiraliteiten in 1597 gegeeven, waarvan 't 27ste Articul houdt: ‘'t geen in een of ander kwartier meer is ontvangen als uitgegeeven, bekeert en verstrekt aan den ontvanger van den kwartiere, daar het te kort gekomen is.’ De observantie van dit eene Articul zoude weggenomen hebben eene source van jalousij; 'er zou minder grond overgebleeven zijn tot 't conniveeren der Contraventiën; de Collegien zouden zich meer als deelen van een ligchaam hebben aangemerkt; de beveelen van de Generaliteit zouden met meer vigueur zijn naar gekomen enz. Zij zouden 't emplooi der Schepen, welke uit hunne eigene middelen waren geëquipeerd, en waarvan de kosten door geene extraordinaire petitiën waren goedgemaakt, op deezen grond niet aan zich hebben durven behouden: even als of de penningen, spruitende uit den Ontvangst der Convoijen en Licenten, niet even sterk waren de penningen der Bondgenooten, als die aan de Collegiën door Extra-ordinaire Petitiën worden verstrekt: een sustenue vlak strijdig met den inhoud van 't 25ste Articul der evengemelde Instructie.

Dergelijke vertoogen zijn bij herhaalde maalen, als: in dato 31 October en 11 November 1600,

1629, 1637, 1648, 1652, 1653, 1751, 1778, enz.(†) gedaan.

Alle deeze vertoogen bewijzen, dat men in 't gansche Tijdvak van tweehondert jaaren van begrip is geweest, dat het bestier der zaaken van de Admiraliteit kostbaar en gebrekkig is; en dat het zelve éénig en alleen kon verholpen worden door de reïntroductie van één algemeen bestier.

Ten deezen einde behoorde één eenig Departement of Raad ter Admiraliteit te worden opgerigt, waarvan de bestendige Zitplaats in den Haag zoude zijn, nevens de hooge Collegiën van Regee-

(†) De Gecommitteerden uit de respective Admiraliteiten schreeven in dato 5 October 1786 eene zeer notabele Missive: in beäntwoordinge van eenige vraagpoincten, waarin zij, Leden en Ministe s van de Collegiën ter Admiraliteit, en dien volgens bekend met den aart hunner beezigheeden, rondelijk zich uitten voor de noodzakelijkheid van een algemeen bestier (met bijvoeginge van verscheide Poincten van verbeteringe) en een uitgewerkt plan van zodaanige algemeene administratie hebben overgelegd; van 't welk de Commissie tot 't Desensie Weezen zegt: ‘dat de voorgeslaagene voet van administratie omslagtiger zou zijn, dan de tegenwoordige, - meestentijds lam in deszelfs werkzaamheid.’

ringe. - ‘Die Raad ter Admiraliteit zoude in zig vervatten alle de werkzaamheeden van de tegenswoordige Collegiën ter Admiraliteit, geene uitgezondert, welke Collegiën zoo ras de onderscheiden takken van hunne beezigheeden in dien Raad zouden hebben kunnen worden ingelijfd en overgebragt, en waartoe waarschïjnelijk een zeer geringen tijd-toereikende zoude zijn, dadelijk zouden cesseeren, en door de Bondgenooten zouden moeten worden gehouden voor gelicentieerd.’

Deeze Raad zou dan treeden in de plaatze van de Admiraliteits-Collegiën, en dezelve judicature en op dezelve plaatze blijven exerceeren. Dezelve zou aan zich trekken de invordering der middelen te water, welke niet meer in de onderscheiden Steden en Provintien op een ongelijken voet zouden worden geheeven; maar tot meer genoegen van de Bondgenooten, en tot stijving van 's Lands Finantien, overal, door eene egaale praktijk worden gebeneficieerd; waardoor de Provintiaale en Stedelijke invloed zou worden weggenomen. Ook zou dezelve den Koophandel van 't Vaderland in alle zijne veranderingen nagaan.

Deeze Raad zou bestaan uit zestien leden, waarvan Holland vier(*) de overige zes provin-

(*) In den tegenswoordigen staat van zaaken zijn 'er, over de vijf Collegiën, vijf- en- vijftig Raaden ter Admiraliteit, waarvan Holland alleen twee- en- twintig committeert, 't geen dus in 't tegenswoordig bewind deelt als 22 in 33; daar in de nieuwe reforme dezelve alleen voor een vierde zou stem hebben. Bij aldien deeze nieuwe schikking nimmer in de waereld komt, zal men 't hier aan moeten wijten; en Holland, 't geen zo veel betaalt, zal nimmer gedoogen tot zo kleinen invloed gebragt te worden, en wel in zaaken, waarbij 't zo veel belang heeft.

tien 'er ieder twee zouden zenden, met zodaanige Tractementen, als de Staaten hunne respective principaalen zouden goedvinden, enz.

De tegenswoordige Admiraliteits - Collegiën eens afgeschaft zijnde, zou 't beheer van alles behoorende tot den bouw, onderhoud en reparatie der schepen met al hun toebehooren, toebetrouwd worden aan de daartoe te benoemene Opper- en Onder-Equipagie-meesters - en 't militaire departement in zich bevattende de details over de werving van 't Bootsvolk, de Monsteringen, de compleetheid der Rolle, de toestand der Schepen, de afdanking van 't Volk, de hoofdelijke betaaling zoude best worden betrouwd aan een of twee Officieren ter Zee, Vlag-Officieren of Kapiteinen, welke alle over die zaaken direct zouden correspondeeren met den Raad.

Deeze zoo noodzaakelijke Reforme zoude ten

gevolg hebben 1. eene aanzienelijke bespaaring door de affchaffinge van de nu niet meer nodige Vergadering der Gecommitteerdens uit de respective Collegiën ter Admiraliteit deezer Landen; door de affchaffinge van veele Officianten, de vermindering van veele Commissiën, de affchaffinge van verscheide publieke gebouwen, logementen, jachten; eene betere huishouding, beter koop aanschaffen van scheepsmaterialen, die nu wel eens door de Collegiën tegen elkander worden opgejaagd; egaliteit van handgelden en soldij. 2. De Orders, welke aan de Officieren na Zee gaande worden medegegeeven, zouden generaal zijn. 3. De Manier van procedeeren in de krijgsraaden zoude egaal worden. 4. De werving zou op een egaalen voet gebragt worden. 5. De distinctie van ressorten tusschen de Officieren ter zee opgeheeven zijnde, zouden de officieren de tegenwoordige jalouzij niet meer kennen. 6. De Vlag - Officieren zouden aangemerkt worden als Officieren van de Unie, en de tegenswoordige provintialiteit den bodem worden ingeslaagen. 7. De zwaarigheid in de verdeeling van den aanbouw der schepen zou worden geheeven: want aangezien de groote schepen niet dan bezwaarlijk uit de Maze, uit Amsterdam, uit N. Holland en uit Vriesland kunnen worden in Zee gebragt, maar alleenlijk uit Zeeland en 't Nieuwe Diep, zouden vervolgens alleenlijk aldaar de groote Schepen behooren te worden gebouwd en opgelegd 8. De Constructie van 's Lands Scheepen zoude

op een egaalen voet worden gabragt. 9°. Een beter voorziening zou alsdan ingevoerd worden in den militairen toestand onzer buitenlandsche bezittingen. 10°. Alle Orders en Resolutien, komende uit den boezem van H.H.M.M. en den Heer Admiraal zouden met meerder energie en met eenparigheid kunnen worden geöbserveerd, de zwarigheeden daarin voorkomende met meer spoed worden opgehelderd en in activiteit gezet.

Deeze Reforme is des te nodiger, naarmaate onze Marine zucht onder gebreken van een anderen aart. Van onze Havens en Zee-gaten zijn eenigen wel geschikt tot berging van schepen, maar teffens in dien toestand van verzuim, dat daarvan geen veilig, ten minste geen gereed, gebruik kan worden gemaakt. 't Zee-gat van de Goeree is kortelings merkelijk verergerd, in voegen dat maar één Schip daarin ten anker kan leggen. De haven van Medenblik kan geen bergplaats voor de schepen worden, ten zij ze wordt uitgediept: waar aan zekert 1629 niet is gedagt. De haven en Dok van Vlissingen, welke voor onze Marine van zo groote aangeleegenheid kon zijn, is door verzuim daartoe onbekwaam geworden. 't Dok van Amsterdam is (*of was*) zoodaanig verwaarloosd, dat de schepen aldaar in de modder leggen te vervuilen; zodat zij niet dan met veele belemmering daaruit moeten worden gedrilt; 't geen eens 44 dagen tijds gevordert heeft. enz. -

De toestand van onzen koophandel, onze

scheepvaart en buitenlandsche bezittingen schijnen voor onze Republiek nodig te maaken eene Marine van 30 schepen van linie. Dezelve zoude, in cas van nood, noch kunnen worden versterkt door de O I. Comp. schepen, bij aldien men die de lengte van 160 voeten gaf, wanneer zij de plaats van zestigers zouden kunnen vertreeden. Deeze 30 linieschepen moesten verdeeld worden in 15 schepen van 74 stukken, zijnde de grootste, die onze Zeegaten toelaaten, tien schepen van 60 stukken en vijf van 50 stukken. Deeze Marine en die van 40 fregatten, zoude om de dertig jaaren moeten worden vernieuwd, zijnde de uiterste termijn, van derzelver duurzaamheid.

De aanbouw van deeze 30 linieschepen en 40 fregatten zouden kosten *ƒ*21,849,695: - makende voor ieder van de dertig jaaren *ƒ*728,323. Derzelver onderhoud zou jaarlijks kosten *ƒ*319,000.

Van deeze marine behoorden jaarlijks twintig schepen, verdeelt in kleine esquaders, ter dekking onzer buitenlandsche bezittingen, van onze navigatie in de Middellandsche Zee, 't kruizen in de Noord Zee en op de Oost-Indische Retourvloot, in dienst en equipage gehouden te worden: waarvan de kosten berekend worden op *ƒ*1,200,000.

Dan, de wijsheid deezerfchikkingen zal verijdelt blijven, tenzij, ten eersten, de Staat in dienst houde een vast corps mariniers, om altoos een geoefend corps Zee-soldaaten of Artilleristen bij de hand te hebben. Hiervan zijn de kosten be-

groot op ƒ553,352-15-8. ten zij, ten tweeden, eindelijk eens vaste tractementen toegelegd worden aan een genoegzaam getal van officieren en onder-officieren, die bij gebrek van onderhoud verlopen of verlooren gegaan zijnde, 't Vaderland in tijd van nood, zo goed als zonder marine, en dus in de grootste verleegenheid zouden laaten. Des kundigen hebben 't montant dier tractementen bij raaminge, gerekend op ƒ1,000,000.

Alle deeze artikelen, gevoegd bij 't onderhoud der huishoudinge van de Admiraliteit, kostende ƒ500,000, beloopen eene somma van ƒ3,564,242:- welke de marine van Nederland, met al haar apen dependentie zoude kosten.

De ordinaris inkomsten der Admiraliteiten, beliepen van den 1sten January 1781, tot ultimo December 1785, alle deeze vijf jaaren door een geslaagen (*NB. waarom juist deeze jaaren genomen? dezelve zijn zeker niet de indragelijkste geweest*.)

Van 't Collegie op de Maaze	ƒ448,321-:-:
Amsterdam	1,425,613-:-:
Zeeland	165,364-:-:
Westfriesland en 't Noorderkwartier	84,811-:-:
Vriesland	71,479-:-:
Uitbrengende een totaal	ƒ2,195,586-:-:

Aldus zou de Unie tot goedmaaking van 't geen aan de ordinaire inkomsten, verbeterd door zekere

schikkingen, die dezelve met ƒ210,000 's jaars zouden vermeerderen; der Admiraliteiten ter onderhouding van den zo éven gedetailleerden staat der Marine ontbreekt, jaarlijks moeten toeleggen ƒ1,158,654.

De inzameling der middelen kost bij de Maaze 1/4 van den ontvangst; bij Amsterdam 10 1/3; in Zeeland 1/5; in N. Holland meer dan 1/3 en bijna de helft in Vriesland, alhoewel het jaarlijks subsidie van Holland van ƒ30,000, uitmaakende 2/5 van zijn inkomsten, daar onder begreepen is.

Van 't jaar 1780 tot 8 Januarij 1788 zijn de ordinaire revenuen der Admiraliteiten, tot 't draagen der buitengewoone onkosten, geschraagd door de importante somma van ƒ75,902,320-14-3, bij de provinciën geconsenteerd. Deeze somma was in 1789 betaald op ƒ15,932,341-6-2 na. Tot afdoeninge van deeze schuld, ten einde den vervallen staat der Admiraliteits-sinantien weder op te beuren, deeze collegiën de geleegenheid te geeven, haare verbintenissen eer aan te doen, en de billijke eischen van zo veele erediteuren, die bij ettelijke collegiën zuchten onder de pretenfiën, die zij ten laste van dezelven hebben, te voldoen, is voorgeslagen een equivalent van deeze schuld door den Raad van Staaten in obligatiënte doen negotieeren, waarvan de interest betaald zou worden door ieder provintie pro rato van haare achterstallen of wanbetaalingen in de geconsenteerde petitiën.

Dit is een waarächtig tasereel van 't geen ons

Zee-weezen betreft, gemaakt naar 't origineel, maar sterk verkleind. -

H. Ed. Gr. M. de Heeren Staaten van Holland vonden goed op 't hoofdpoinct van dit vertoog, 't afschaffen der vijf Admiraliteits-Collegiën, en de aanstelling van éénen algemeenen Zeeraad in te neemen de advijzen der respectieve Admiraliteits-Collegiën: iets, 't geen men in den burgerlijken ommegang noemen zou, bij den drommel ter biecht gaan.

Wij zullen omtrent dit onderwerp alleen aanmerken: dat de Marine van de Staat in weezen gebragt zijnde, om de commercie, de navigatie zijner ingezetenen, en zijne buitenlandsche bezittingen te beschermen, aldus ingericht zijnde tot 't welzijn van 't geheel, en niet om eenige partikuliere provinciën of steden, door de vaststelling van admiraliteitshoven, door werven, magazijnen of wat dies meer is, te verrijken, 't verlies 't geen eenige steden bij die reforme zou kunnen lijden, geenzints in consideratie moet komen, of der verbeeteringe van 't geheele ligchaam hinderlijk zijn. -

H. Ed. Mog de Admiraliteits-Gecommitteerdens appuieeren sterk op de noodwendigheid van 't aanweezen van de Admiraliteits-Collegiën *in loco*, onmiddelijk op de plaatze daar de zaaken voorvallen, wier welzijn volgens hun oordeel, afhangt van een direct en gevolgd opzicht der Admiraliteits-Heeren: even als of de zaaken van 't Zee-weezen, volgens de ontworpene reforme,

nu voortaan beheerd wordende door éénen algemeenen Zeeraad, wiens zitting in den Haag zouden zijn, door die afgeleegenheid van opzicht onmisbaar in de war zouden loopen. Hieromtrent zullen wij met alle submissie, respect en onderdanigheid een almanak-schrijver passende, ons eenige bedenkingen veroorlooven '*Leeden en Ministers* (zeggen H. Ed. Mog. van de Maas) kunnen *zich dagelijks op de werven bevinden*, kunnen *de schepen van derzelver eerste begin tot de volbouwing toe onder hun oog zien*, (denk hier aan mijn Matelote bl. 57.) kunnen *spreeken met deskundigen, ieder in zijn tak*, kunnen *aanhoudend omgaan met allerlei Officieren van de laagste tot de hoogste rang*, kunnen *hooren ieders remarque, en dus ongevoelig met de hoofdzaaken van Aanbouw, Dienst en Commercie* gewend *worden*, enz. Dit is alles fraai; maar 't Zee-weezen bestaat uit eene zo groote meenigte van deelen, die geheel uit elkander leggen, die ieder, om 'er in doorkundig te zijn, de applicatie van een geheel mensch, en om 'er eenig oppervlakige kunde van te hebben, veele jaaran van een wel aangelegd leeven vorderen, als daar zijn de kennis van het Hout, deszelfs qualiteiten, onderscheid in 't zelve te zaagen, te kappen, enz. 't IJzer, de Hennip, 't Zeildoek, de Scheepsbouw, welke laatste zonder mathesis, hydrostatica en dynamica niet te verstaan is, en die zo veele kundigheeden, door de ervaaring alleen te krijgen, vordert, de Navigatie, de Krijgskunde, enz. enz. enz. alle artiekelen van zo veel omslag en die zo

veel praktijk nodig hebben, dat niemand billijker wijze noch eischen noch verwachten kan, dat eenig lid van de Regeering uit Holland, schoon gebooren en opgevoed in een Zee- of Handel-stad, of uit eenige andere provincie gecommitteerd, zich hierop verstaan, en dus zijn aanweezen *in loco*, zijn opzicht hier iets aan doen kan. Voeg hier bij 't ongeluk onzer regeeringsform zodaanig ingericht, dat de Admiraliteits Heeren bestendig door anderen worden afgelost: iets, 't geen hun den tijd niet laat om zich in een zo omslachtig departement eenigzints oppervlakkig bekwaam te maaken.

Van deeze onloochenbaare waarheid is 't natuurlijk gevolg, dat 't aanweezen der Admiraliteits Collegiën, op de plaatzen daar nu een departement van de Marine is, aan de welvaart van dezelve zeer onverschillig is; daar deeze leden nergens toe kunnen dienen, dan om en algemeen opzicht, onderscheiden van de details, over 't Zee-Weezen te hebben; waartoe volgens 't gevoelen van de Commissie tot 't Defensie-Weezen, dat is, de uitspraak der gezonde reeden, 't ABC der regeeringskunde, één algemeene Zeeraad veel beter, kragtiger en beterkoop middel is, dan 't tegenwoordig vijfledig bestier. -

Ik ben in een land geweest, waarin de militaire dienst, principaal bij de gardes, iemand tot allerlei posten bekwaam maakt. Die 'er thans de charge van Controlleur-Generaal der Finantien en Rijks-Cancelier bekleedt, was eertijds Sergeant in een dier regimenten. - Ik ken een ander land,

Tafereel van onze scheepvaart, of
Lijst der Schepen die uit Texel en 't Vlie, geduurende een tijdvak van achttien jaaren, en uit de Maaze en Goerêe, geduurende een tijdvak van zestien jaaren, zijn uitgezeild, en aldaar zijn ingekomen.

Uit TEXEL en 't VLIE uitgezeild.

Jaaren.	Januarij.	Februarij.	Maart.	April.	Meij.	Junij.
1774.	40	13	211	221	186	147
1775.	52	49	80	399	171	169
1776.	46	1	154	261	214	170
1777.	52		155	264	201	156
1778.	6	2	266	416	281	307
1779.	182	53	299	246	286	278
1780.	35	15	246	358	311	297
1781.	2	6	36	36	81	94
1782.	74	24	86	265	283	233
1783.	102	47	148	425	251	327
1784.			45	391	451	172
1785.	13	22	50	497	326	345
1786.	2	46	6	269	443	262
1787.	15	44	202	211	342	320
1788.	34	41	86	378	301	341
1789.	1	94	107	311	331	261
1790.	179	45	339	342	300	309
1791.	4	116	268	314	297	155
	809	604	2874	5551	5046	4358

Jaaren.	Julij.	August.	Septemb.	October.	Novemb.	Decemb.
1774.	154	154	154	153	50	34
1775.	161	127	135	79	138	56
1776.	150	159	153	132	54	80
1777.	163	173	263	79	27	188
1778.	284	205	326	222	95	25
1779.	337	307	248	128	126	207
1780.	247	308	266	236	142	110

1781.	144	199	132	208	40	87
1782.	340	160	254	258	76	15
1783.	349	240	267	176	99	138
1784.	366	260	303	205	87	199
1785.	412	216	195	212	184	154
1786.	268	305	182	182	26	144
1787.	252	222	256	91	112	104
1788.	267	224	203	193	172	6
1789.	351	364	212	213	218	19
1790.	260	181	320	173	133	32
1791.	221	247	291	179	53	190
	4730	4051	4160	2205	1772	1778

Jaaren.	**Totaal.**	**Ingekomen.**	**Uit de Maze en de GOERÊE uitgezeild.**	**Ingekomen.**
1774.	1517	1840		
1775.	1546	1689		
1776.	1574	1645	1509	1514
1777.	1598	1755	1480	1515
1778.	2435	2581	1284	1384
1779.	2709	3010	1562	1381
1780.	2567	2641	1562	1381
1781.	1065	1322	570	489
1782.	1968	2040	1080	937
1783.	2578	2760	1637	1512
1784.	2479	2487	1603	1551
1785.	2726	2802	1603	1551
1786.	2135	2416	1098	1029
1787.	2188	2443	1496	1529
1788.	2246	2465	1578	1582
1789.	2485	2673	1483	1511
1790.	2603	2727	1558	1758
1791.	2331	2595	1640	1671

NB. Ofschoon nu onze Vaderlandsche Lezer met vermaak uit deeze Lijsten kan opmerken, dat onze Scheepvaart eer bloeit dan kwijnt, blijkens haaren

aanwas (altoos aan allerlei wisselvalligheeden onderheevig, die maaken, dat deeze aanwas zich juist niet bindt aan de preçiese opvolginge van jaaren) is 't nogtans zeker, dat dezelve niet in vergelijking komt met die der Engelschen die, 't spijt mij 't te moeten zeggen, gezwooren schijnen te hebben, ons overal de loef in aftesteeken: want, volgens de laatste opgaave van den Heer PITT, is hun scheepvaart, in den tijd van zes jaaren, geklommen van achtduizend tot dertienduizend schepen. - Bijaldien wij in ronde cijfers mogten begrooten op vierduizend schepen 't getal van die jaarlijksch in Texel, 't Vlie, de Maaze en de Goereê uit- en even zoo veel voor die inkomen; bijaldien de gissing van des kundigen juist is, die beweeren, dat van deeze 4,000 Schepen 'er ruim 3,000 Hollandsche zijn - bijaldien de Scheepvaart van Zeeland, Groningen, en die groote vaart van Smakken, welke binnen door na Hamburg, enz. vaaren, der Keulsche Schepen, die van hier, Dordrecht, Rotterdam, Arnhem drie à vier reizen 's jaars doen - bijaldien alle deeze Schepen een getal van duizend uitmaaken, zo zal de Nederlandsche Zeevaart door 4,000 Schepen gedreeven worden - bijaldien eindelijk 't nu waar is, dat onze Nationaale Schepen doorgaans een derde meer laaden dan de Engelschen, zo zal onze Scheepvaart bijna half zo groot zijn als die van England; en voor 't allerlaatste *bijaldien* wij ons Land, Bezittingen en Bevolkinge vergelijken bij Groot-Britanniën en Ierland, zullen wij 'er ons noch mede te vrede kunnen houden: want zo onze Scheepvaart tot de hunne staat als 1 tot 2, staan de Engelschen in hun bevolkingen tot ons als 8 tot 2 ½.

waar 't *Corpus Juris* of noch erger de naakte tijtel van MR. den luiden de capaciteit *geeft* om legers en vlooten te kunnen commandeeren. Mogt dit 't onze niet zijn! Men gaat bij geen blikslager om zich de maat van een paar schoenen te laaten neemen, noch bij en blinden om zich te doen portraiteeren enz. Alle zaaken vorderen haar leertijd; en de ampten moeten niet om de amptenaars, maar de amptenaars voor de ampten gemaakt worden. - In Engeland is 't bewind der Zeezaaken voor een groot gedeelte in handen der Zeeöfficieren; de eerste Minister der Marine is 'er menigmaal een Admiraal; en de zaaken, geloof mij, gaan 'er niet slechter om. Zou 't dan eene metaphijsieke onmogelijkheid zijn, dat ook eenige onzer Vlagofficieren Leden van dien algemeenen Zeeraad wierden! *Tantum*!

Fragmenten des predikers .

Wat voordeel heeft de mensch van al zijn arbeid? - Het gene, dat 'er geweest is, hetzelve zal 'er zijn: en 't geen 'er gedaan is, zal 'er gedaan worden. - Ik begaf mijn herte om met wijsheid te onderzoeken, en na te speuren, al wat 'er geschied onder den Hemel: deeze moeijelijke bezigheid heest God den kinderen der menschen gegeeven, om haar daarin te bekommeren, - hun nijdt aanbrengende van hunne evennaasten; - daar zal in eeuwigheid niet meer gedachtenisse van eenen wijzen dan van een dwaas

zijn: aangezien dat nu is, wordt in de toekomende dagen al vergeeten. - Want de levendige weeten dat zij sterven zullen: maar de doden weeten niet met allen: zij hebben ook geen loon meer, maar haar gedachtenis is vergeeten. - Wat den kinderen der menschen wedervaart, dat wedervaart ook de beesten, en eenerlei wedervaart hen beide. Zij gaan alle na eene plaatze; zij zijn alle uit den stof, en keeren alle weder tot den stof. - Voorwaar, de onderdrukking zou wel een wijzen dul maken. - Dies ik gezien hebbe, dat 'er niets beter is, dan dat de mensch hem verblijde. - Geniet des leevens met de vrouwe die gij lief hebt. - 't Profijt des aardrijks is voor alle. - De slaap des arbeiders is zoet: maar de zatheid des rijken laat hem niet slaapen. - Houdt u zelven niet al te wijs - van veele boeken te maaken is geen einde, en veel leezens is vermoeijing des vleesches. - 't Einde van de zake is VREEST GOD EN HOUDT ZIJNE GEBODEN.

t.o. 103

Staat der geleerdheid in Nederland, en van de geleerden.

Dit zal een kabinetstukje worden! De welgereegeltheid der Maatschappij vordert, dat men 'er van alles in vindt, dat 'er niets in feilt, met niets overkropt is: want 't geen men van 't een te veel heeft, zou maaken, dat men aan 't ander te kort kwam; iets dat confusie moet baaren Men heeft uitgecijfert, dat bijaldien alle menschen 't land bearbeiden, een vierde van dien arbeid welke thans door slechts een klein getal gedaan wordt, volstaan zou: zodat op eene bevolking van hondert duizend menschen, 'er ten minste vijfentwintig duizend boeren moeten zijn. Aldus moet 'er eene evenredigheid zijn in alle andere standen, die tot elkander zekere betrekking van getal, van rang of waardij hebben. Dus ziet men aanstonds, dat in eene bevolking van 100,000 zielen, 25,000 geleerden om 25 boeren even zo wanstallig zou zijn, als 1000 architekten om hondert werkluî; dat in de keuze van te moeten missen broodbakkers of auteuren; mcn den eersten den voorrang zou geeven: nadien men eer leeven kan zonder boeken dan zonder brood; en ik ken auteuren van nabij, die boeken uit hun eigen en uit eens anders fabriek verkog-

ten, om brood te hebben, vertaalers, die hun woorden-boeken verpandden voor een paar schoenen.

In welke proportie moeten de geleerden staan tot de rest?

Verbeeld u een Staat, wiens bevolking uit een millioen menschen bestaat, van deeze moeten (zal die Staat wel bestierd zijn) 'er zo veele landbouwers, zo veele veehoeders, visschers, huizenkleer- schoen- enz. maakers, zo veele schoorsteenveegers en lierdraijers, eindelijk, om ons de maag en harzens te bederven, zo veele banketbakkers en poëeten zijn, als de behoeftens van 't geheele ligchaam vorderen. Is dit de vraag beäntwoorden? Ja! 'k wil zeggen, dat die Staat zo veele geleerden kan nahouden, als 'er overschiet van handen en hoofden, gevorderd tot nodiger en profitabeler gebruiken.

Maar bij ongeluk kan men deeze formulier niet toepasfen op ons Vaderland, een handeldrijvend gemeenebest, alwaar in der ingezeetenen behoeftens min voorzien wordt, door derzelver arbeid, als door derzelver industrie. De pennestreek van een koopman doet duizend lasten graan invoeren, hondert kudden ossen herwaarts drijven, hondert laadingen wijn inbrengen, zet milloenen bijtels, hamers, naalden en pennen aan 't houwen, kloppen, steeken en schrijven.

Dit maakt 't zo goed als onmogelijk preçies te bepaalen, hoe veele geleerden 'er moeten gaan op twee en eene halve millioen ingezeetenen. Dan zo moeijelijk dit is, zo ligt en onwedersprekelijk

is 't, dat dezelven d.i. de geleerden van professie verre, over en over 't benodigde getal loopen. Men mag onze Nationaale geleerdheid vergelijken bij eene oude dame, zwoegende onder den last van optoizels, doch die op de keeper bezien niets meer zijn dan *entoilage, systeme, clinquant, marcassite* en *jargon*.

Beide gaa ik nu betoogen: schoon ik anders meer hou van stellen.

Ik heb 't verdienstelijk werk verricht (zo geduld anders een werk verdiensteiijk maakt) den Arrenbergschen Boek-Catalogus (want de boeken staan tot de geleerdheid, als de apteeken tot de geneeskunde) na te gaan en bevonden, dat zedert 1600 tot 1772 grosso modo bereekend 8,000 werken, 't dag- en kaarslicht gezien hebben. Acht duizend werken in zo veele jaaren, zou men zeggen, is niet veel; 'k geloof ook dat misschien op die lijst wel een derde vergeeten is. Maar houden wij ons bij die 8,000.

Van de twee en een halve millioen ingezeetenen zijn 'er de helft vrouwen, die liever in de spiegel als in de boeken kijken, van de overige 1,250,000 zijn 'er twee derden (en noch meer) door de natuur of de *onnatuur* bestemd, om door hun handen-arbeid hun brood en boter te verdienen, hun honger en dorst te stillen, hunne vrouwen iets in 't oor te luisteren en te gaan slaapen. Deeze zijn alle voor ons, arme auteuren en boekverkoopers! verlooren. Rest ruim 400,000 menschen, van welke wederom terstond afgaan de

kinderen, en die door ouderdom 't voor de twedemaal geworden zijn, welke te zamen van deeze laatste cijfers de helft wegveegen. Zo blijft onze troost en toeverlaat een zootje van tweemaal hondert duizend menschen. Ja welk zootje! welke troost! - De R. Katholijken, die een derde van onze bevolking uitmaaken, luijeren op 't oorkussen van den Paus en de Kerke, meenende nu 't leezen voortaan eene verlooren moeite. De Gereformeerden, maakende een ander derde, zijn, zedert 't laatste oordeel van Dordrecht ook de beste lezers niet meer; zij leezen of niet, of meest enkel de courant, boekzaal en 't dominées-briefje, of leezen, ik gaa aanstonds zeggen wat.... Of neen, 't is beter gezweegen. Ei lieve kijk zelve den Arrenbergschen Catalogus eens na! Terstond zult gij waarneemen, dat onder de acht duizend 'er zes duizend Theologische boeken kunnen gesteld worden. En welke? laat iemand van 't gezondste, ook van 't vastste harsengestel zich een paar jaar zetten aan 't leezen van dit ontuig, zo hij, indien niet stapelzot, ten minsten niet zeer strompelachtig van oordeel geworden is, verbeur ik mijn rechter oor.

Maar stelt, dat alle deeze boeken meester- en meesterknegt-stukken waren, ontegenzeglijk blijft 't altoos, dat wij 'er mede overkropt zouden zijn. Laat ieder uitgaaf van 750 zijn, geeft voor de 8,000 werken 6,000,000 boeken. Daar deeze nu, de A-B en School-boeken uitgezondert, een lang leeven kunnen genieten, en, ten zij ze in de al-

verslindende klavieren der kommenijshouders vallen, verscheide geslachten dienstbaar kunnen zijn, blijkt, dat 'er te veel bij ons gedrukt is en wordt.

En dat niet alleen Godgeleerde werken, maar boeken over allerlei onderwerpen, meesterstukken, bekroonde en onbekroonde memoriën, stukken waarop de keurmeesters den stempel hunner goedkeuringe gezet hebben. - De laage prijs is een bewijs van eene overkropte markt. Zo is die van onze Geleerdheid, blijkens de daaling in de boeken. Zo verkoopt, tot merkelijk hartzeer en verdriet der eerste koopers, een Vlissingsch Genoodschap, een *Servandis Civibus*, 't Stolpiaansch legaat zijne boeken voor twee derden en minder van hun oorspronkelijken prijs: een bewijs zonder replicq, dat 'er te veel boeken gedrukt worden, voor 't getal der lezers. -

De Godgeleerde boeken, die in onze bibliotheeken eene zo sterke preponderantie hebben, maar tevens ook gewis de slechtste zijn, waren en zijn bij ongeluk bijna de eenigste oorspronkelijke; zeven achtsten van de overigen zijn niets dan vertaalingen van 't geen, rijp of groen, in Engeland, Vrankrijk of Duitschland uitkomt.

Hadt de overstelping van boeken geen ander nadeel, dan dat zij in kommenijën en andere hoeken verscheurt worden, 't kon 'er noch door. Maar even als een disch, overladen met schootels iemand den honger doet vergaan, zo beneemt de overkropping van boeken den leeslust.

Even als wij overlaaden zijn met bedrukt papier, even zo zijn wij 't met Genootschappen, enz. Zo als in zeer veele takken de verdeeldheid, de voorrang van 't bijzonder belangen boven 't algemeen belangen hier te lande uitsteeken, alzo doet zij 't ook in de geleerdheid leder wil eene Universiteit, eene Academie, een Kweekschool, eene Maatschappij, een Genootschap, een dit een dat hebben. Alle zoeken zij 't licht na zich toetetrekken, en 't de een den ander te betimmeren. De Geleerden maaken zich dik, wanneer zij achter hun naam de tijtels van zo veele Academiën of Genootschappen kunnen schrijven, als de Heer A. VAN HALLER : zonder na te gaan, of deeze geleerde corporatiën hun luister, dan of zij dien aan die corporatiën bijzetten. De verplichting om tot den opbouw van zo veelen medetewerken, maakt, dat men of in 't geheel niet of zeer slecht werkt.

Mijne lezers moeten nu een leevendig gevoel hebben van de engheid onzer wezenlijke letterkundige nooddruft. De Hollandsche Maatschappij, gezuiverd van theologische uitstappen, maar enkel bezig met de Wis- en Natuurkunde, in den alleruitgestrektsten zin van 't woord, de Maatschappij der Letterkunde voor de fraaije letteren kan volstaan voor onze geleerde behoeften. De rest zou 't misschien niet onverschillig zijn te casseeren. Men zou 't Stolpiaansch legaatwerk (ofschoon de verminderde prijs van 't boek toont, dat onze natie 'er niet zeer happig na is) noch in 't leven kun-

nen houden, mits deszelfs opzichters voortaan toonden, wat meer philosophie te bezitten, en zich onthielden om *uit de natuur der Godheid een betoog te vorderen*.(*) De *natuur der Godheid!* en dat in den mond van de vleugelluî onder onze philosoophen, de kern onzer wijsheid, de meesterknaapen van ons verstand! Dat zij vorderen, *uit de natuur van hun neus te betoogen, dat zij neuswijs zijn*, en ik zal 'er misschien een gooi na doen.

Ook zijn vijf Universiteiten te veel, te veel om bekwaame Professoren wél te kunnen onderhouden, meer als wij nodig hebben Men heeft waargenomen, dat ééne hen zestien kuikens kan uit-

(*) Van alle de voorwerpen die ons omringen, die wij beädemen, met eigen handen betasten, zien, hooren, smaaken en ruiken kunnen, kennen wij niet dan de schors, eenige uiterlijke hoedanigheden, op zijn best 't uithangbord van de winkel, en hebben 'er zeker noch geene halve begrippen, zeker zeer gebrekkige denkbeelden van; en zijn wij ellendige beunhaazen gemaakt om te spreeken van de NATUUR DER GODHEID! om de fontein, waaruit 't heel-al gevloeit is te peilen? Heet dat philosoof zijn, zo wil ik op mijne eer liever als een onbemerkt burgerman, met dagelijksch menschenverstand, langs de straat loopen!

broeijen, hoe veele Geleerden 't een Professor kan doen, blijft een problema.

Noch een woord van de Geleerden. De onze - in 't voorbijgaan - kenmerken zich door zwaarmoedige geleerdheid, dof heid van geest, dorheid van genie, en eene niet stiefmoederlijke bedeeling van pedanterie. Dit spruit uit onzen bodem, klimaat, levensmanier, (Zie bladz. 38) de heerschende gevoelens, de opvoeding, de regeeringsform, en maakt dat wij, vergeleeken bij 3 a 4 der verlichtste volkeren van Europa, eenige posteeringen achter uit zijn.

Gij klein getal van bevoorrechte wezens, die de Natuur met den gelukkigsten aanleg beschonk, waarop 't lot u gunde te bouwen, en die u daar door boven de groote hoop uwer natuurgenooten hebt verheven; gij noch kleiner getal van gelukkiger weezens, die uwe meerderheid met eene voortreflijkheid van hart paarende, u niet vergramd over eens anders verheffing, laat een gering noodhulp voor een oogenblik bij u in de school gaan

Zijn de studiën de wegen, die op zelfsvergenoegen? op aanzien? op fortuin uitloopen?

Op zelfsvergenoegen? Zeg mij, indien iemand met een zintuig meer, of met meer volmaakter zintuigen gebooren, onder ons moest leven, zou hij voor zich zelven gelukkiger zijn? zou hij in de menschelijke maatschappij niet even zo geplaatst zijn, als hij 't in een concert zou wezen, wiens instrument een paar toonen te hoog gestemd was? en heeft uwe meerderheid u niet meer de

nijd uwer medemenschen, met welke gij toch leven moet, wier vriendschap en bijstand gij ieder oogenblik behoeft, verwekt, dan dat zij uw innig genoegen vermeerderde?

Eene andere vraag. Biegt zo niet mij - u zelven - eens recht op, en toetst, of gij uwe meerderheid in gelijke schreden hebt voelen aanwassen met die melkachtigheid, die honingachtigheid van gemoed, die fluweelachtigheid van imborst, die ons de knipslagen van de waereld onbemerkt doet voorbijvaaren, die de doornen des levens in roozen verandert, ons hart met welwilligheid opvult, ons een ieder zo niet beminnen, ten minsten niemand haaten, en ons zeker van een ieder doet bemind zijn, eene gemoedsgesteldheid, die zoo veel hooger te schatten is boven alle wetenschap en vernuft, als de edele gesteentens uit de Brazilsche mijnen 't zijn boven de schelpen onzer stranden!

Op aanzien? Indien men de werken der Ouden gelooven mag, zijn 'er natiën geweest, bij welke kunde en vernuft op een hoogen prijs gesteld, derzelver bezitters de hoogachtinge van 't publiek verworven. Misschien is dit noch 't geval in Engeland, in Geneve? maar zijn ze niet een weinig in-courante waar onder ons, bij welke familie en rijkdommen, iemand van perzoonlijke verdiensten ontslaande, alles afdoen? Gereedlijk beken ik misgetast te hebben, indien men mij toonen kan zes favorieten van 't fortuin, die deeze twee stelten

niet opbeurden.(*) Ik voor mij ik ken ze niet, maar wel luiden van de uitgestrektste kunde, 't helderste verstand, die ongekend, 'k laat staan aangezien, hier of elders verschimmelen, en uit moedeloosheid zich agter zich zelve verschuilen.

Op fortuin? De luiden - 't is eene algemeene bemerking - slaan eer de hand aan de hoed, dan zij ze in de zak steken. Der Geleerden fortuin is noch al zo sober als hun aanzien. De Predkanten mogen zich getroosten, verzekerd, dat 't geen in 't vat is niet verzuurt. Maar toon mij een advocaat. een artz, die na jaaren tobbens, zich den tijd kan neemen, om een oogenblik uitteblaazen, voordat hij inslaapt; en zo gij 'er één gevenden hebt, zeg eens, dat 't geen witte raaf is.

Meent iemand in den letterarbeid een beter loon voor zijne bemoeijingen, voor zijne verdiensten te

(*) *Amurath Effendi* beöogt hier niet mede, dat de amptenaars van den eersten rang, wier posten de meeste kunde en verdiensten vorderen, daarvan *altoos* verstooken zijn; dit zij verre, 't geen hij beweert, is, dat kunde en verdiensten *alleen* een partikulier hier te lande zeer zeldzaam tot die posten van aanzien zullen doen steigen, ten zij hij een kruiwagen (*familie*) en een kruijer (*rijkdom*) hebbe, die hem voortstuuwen.

vinden; hij raadpleege des kundigen, en hij zal leeren, dat de drukpers eene melk-koe is, die weinig geeft en veel droog staat. Ik heb alleen twee auteuren gekend, gelukkig genoeg in dit traanendal, om zich de kost, op den ouden dag, in een proveniershuis te kunnen koopen. Ik voor mij ben zo verzekerd met dit werken te timmeren van de gulden op een stuiver, dat ik welhaast, tegens dat ik aan den bodem van mijn laatste zak guldens kom, een zwavelstokken-fabriek gaa opzetten, wel te verstaan liever dan dezen dorren en doornigen grond langer te beploegen.

Ik ken geen neteliger beroep, dan dat van auteur, tooneelspeler en predikant; ik zou 'er den *theater*-kwakzalver wel bij doen maar 't schijnt dat zijne nietigheid hem behoede voor de critique. Zeker moet eens schrijvers hoofd-bestreeven zijn algemeen te behaagen, d.i. na de Maan te grijpen! Eerst(*) als 't kind noch in de geboorte steekt, toetst hij, uit een zedig wan rouwen in zijn eigen oordeel, zijn werk aan dat zijner vrien-

(*) Ik spreek' hier alleen van de openbaare ongelegenheden, verknogt aan 't handwerk van auteur: maar kon 't publiek droomen, wat 'er achter de gordijnen omgaat, mogt men 't zelve een boekje open doen van de kommer, 't heimelijk hartzeer, de teloorstellingen, verdriet, 't gehaspel daaraan vast, mogt men onder zijn oog brengen, 't tooneel van den zo gewoonen oorlog, en 't meest dagelijksch gekijf tusschen den drukker, uitgever en auteur, dat zelve publiek zou eindelijk, denk ik, wat meer respect, ten minste medelijden, beginnen te voelen voor een handwerk, waarin men zo veel voor 't zelve lijdt en opöffert.

den. Niemand is 'er, die niet heeft opgemerkt, hoe de menschen mild zijn in 't raadgeeven, op voorwaarde, dat de raadvraager hun gehoorzaame: dat is, dat hij gedooge, dat men schreijelings over u heen gaat zitten, om u te berijden, waarheen men wil. 't Is hard, maar 't mogt 'er noch meê door; was 't niet, dat deeze oost - geene westwaarts rijden wil.

Heeren en Dames kritieken, 'k heb door uw spitsroeden moeten loopen, UEd. en Onëdelen zult voor mij ook eens de revue passeeren! A. Maar mijn Hemel, een boek zo te ontcieren door zulke platte uitdrukkingen! - B. 't Werk heeft niet veel te beduiden. - C. 't Is jammer; toch eenige weinige gedagten; de rest niet dan een bundel spreekwoorden. D. 't Boek is zonder methode. E. Ja, 't is geen kunst *aardigheedentjes* te schrijven; maar zaaken. F. Maar Neeftje weet je niet, dat 'er opiniën zijn, die men moet respecteeren? G. 't Werk is zo wat luchtig *opgekletst*.

H. Die manier van schrijven is goed, om zich de geheele waereld tot vijand te maaken
I. De schrijver is vol eige-wijsheid, en rekent zich overal toe bevoegt. enz.

Ten besluit eene enkele opmerking: Men kan, zonder eenige kennisse van muziek hooren, of iemand zuiver dan valsch speelt. Men kan onkundig van de regelen der architektuur een gebouw met recht fraai vinden. enz. Maar met de *schrijverij* is de zaak geheel anders; alle wel opgevoede menschen kunnen *nu* schrijven, dat is, letters op 't papier maaken; dan wanneer zij dit zonder kop of staart, zonder kragt, magt of heerlijkheid doen; wanneer zij, in weêrwil van een renfort van allerlei subsidiaire troupes, niets dragelijks, niets leesbaars voor 't licht brengen, zo mag men daar, om voor bekwaam rechter in dit geval te kunnen doorgaan, 't nodig is een deftig werkstuk van eige(*) fabriek aan 't

(*) Deeze, die ik waardeer, zijn juist die geenen welke berechtigd zijn, de keur te zetten op boeken, zo als de overluî van 't zilversmits-gild 't doen op 't zilver. 't Zou eene groote laatdunkendheid zijn, 't zou ruiken alsof men meende de wijsheid alleen in pacht te hebben, hun dit voorrecht te willen afspreeken. - Maar iedereen voelt, dat hier alleen questie is van eene partij *mondgaauwertjes*, die, sloeg men geloof aan hunne praatjes, drie man in de geleerdheid zeven armen afhouwen, eene partij *orateurs*, gewoon in hunne collegiën 't hoogste woord te voeren, en *a quorum ore plebs inerudita pendet*, eene partij half en quart geleerde beunhaazen en parlevinkers, die, omdat hun geldkist vol klinkende munt is, waanen dat hunne harzens 't ook van verstand zijn.

vengster te kunnen zetten) deeze bedillers raaden liever de snater te houden, dan hunne neuswijzigheid, hunne onwetendheid en nijd door de belachlijke meesterachtigheid hunner uitspraaken aan den dag te leggen. AMEN.

Siet! alsser yemant boecken schrijft,
De leser lacht, de leser kijft
De leser prijst, de leser spot,
En beijde dickmaal sonder slot;
En die het veeltijts minst beseft
Dien isset die het hardtste treft.
Nu tegens dit gemeensaem quaet
En weet ik anders geenen raedt,
Als dat men uijt een vroom gemoet
In alle dingh sijn beste doet,
En laten dan een ieder man,
Al seggen wat hij seggen kan.

Vader CATS .

Faculteit van koophandel.

Wij zouden ons bezondigen, bijaldien wij dit hakzel onzer nationaale geleerdheid lieten afloopen, zonder navolgende hoogstnoodzaakelijke herinnering.

De koophandel is de algemeene borst, welke de ingezetenen dezer gewesten voedt. Heeft iemand hier te lande ooit gedagt, van de Negotie eene studie te maaken, en eene Academie of Kweekschool voor de Studenten in die wetenschap, die goudmijn voor den Staat, zo rijk in voordeel, als eenige andere liefhebberijën 't weinig zijn, op te richten? Zou eene *facultas mercatoria* op onze Universiteiten niet even zo goed figureeren als eenige andere? - Mag men iemand die, op Eén na, het hoofd van 't eerste huis van Negotie van dit land en van Europa is, mag men een Heer van de uitgestrekste kunde, de rijkste ervaaring, 't helderste verstand gelooven, zo ontbeert onze opkomende koopmans-stand dergelijke faculteit zeer zeker; daar onze natie doorgaans meer praktijk dan theorie heeft. Gelooft mij, eerlijke Vaderlanders! de voordeelen van dergelijke Handel-Academie zijn onbereekenbaar! Kon men bij zulk een *Instituut* allengs een half dozijn van luiden aanwinnen, in staat om den Koophandel, Fabrieken, Trafieken en Navigatie van onzen aardbol in hun geheel te overzien, dergelijke schat van luiden bekwaam der natie voor te lichten omtrent haare waare en groote belangens, zou met geene edele gesteentens te betaalen zijn.

't Nadeel van den te grooten invloed der priesters op den geest der overheid.

'Elk kerk heeft, in elk eeuw, haar schelmen en haar helden. -
Verachting voor den geen, die niet juist denkt en doet
Wat onze kerkleere eischt, betaamt geen braaf gemoed;
Zij is de bron van 't woên der heilige aartstirannen,
De grond van haat bij 't graauw; zij voegt geen groote mannen.

MARIA VAN

De haatelijkheid onder de menschen, over verschil in 't godsdienstige, is de oogst der geestelijke oorblazingen. 't Menschelijk hart moet noodwendig wrok en wrevel voeden tegen hen, die ons beurtelings de deur des Hemels voor de neus sluiten. -

't Geluk der natiën hangt in eene groote maat af van de wijsheid van hen, die haar regeeren. Welk een ongeluk, als 't verstand des Souvereins beneveld en bekneepen wordt door priesterlijke vooroordeelen! 1°. 't Was aan derzelver zo bedwelmende als onstaatkundige uitwazemingen te wijten, dat, bij den opstand der Nederlandsche Provinciën tegen den Koning van Spanje, deeze

Historie der geestelijke vervolgingen.

'*Te haaten om 't geloof, baart afkeer, twisterij*,
Vervolgzucht, wantrouw, moord, verraad en tirannij;
't Smoort alle broederliefde, en zucht tot schuldvergeeving.
't Scheurt, op een wreede wijz', den band der samenleving.
't Is slechts de geestelijkheid, dit hierbij voordeel vind'.

LALAIN.

***D**e menschen zijn uit den aart genegen den baas te speelen over hun evenmensch*(*). *Heerschen is aange-*

(*) *Alzo laat 't zich opmaaken, wat men te denken hebbe van de* Aristocraaten, *een woord waarmede de kinderen in de k.kstoel thans speelen*; *een woord 't geen in deeze dagen zeer in de mode gekomen is, even als of die luiden in de politieke en impolitieke waereld een nieuw verschijnzel waren. Dan 't Aristocratendom is zo oud als 't menschdom, en zal zich nimmer laaten uitroeijen*. Item *zij, die 'er 't luidste tegen schreeuwen, pleegen zelve meest-äl de heerschzuchtigste Aristocraaten te zijn. Zou ik 'er ook aan hinken*?

Provinciën uit elkander geraakten; de R. Katholijken toen reeds gevoelende, dat zij, al vechtende voor de vrijheid van godsdienst, de slachtöffers geworden van priesterlijke partijschap, eigenlijk vochten, om die te verliezen.

Bijaldien in de kindsheid dezer Republiek, die niet weinig kinderachtigs heeft (blijkens onder anderen 't gedrag der regenten hier te lande, die midden in den oorloog, aangevangen ten voordeele der burgerlijke vrijheid, drie jaaren nadat zij, 't Spaansche juk afgeschud hebbende, de Graaflijke regeering hadden afgeschaft, dezelve in 1584. in den perzoon van WILLEM I. wederom trachtten te herstellen, - 't geen zo veel zou geweest zijn, als uit de eene kooi te vliegen in de andere enz. enz.) onze regenten meer kunde en veel min ijvers gehad hadden, de zaaken van 't vaderland zouden een voordeeliger keer genomen hebben: maar wanneer deeze door eene zoo heersch-zuchtige als boosaartige geestelijkheid zich 't bewind van zaaken uit de hand laaten rukken, wanneer zij afdaalen tot de banken der scholieren, om zich met de geestelijken intelaaten, in haspelaarijen over bovennatuurkundige spitsvinnigheden en godgeleerden hairkloverijën, zo fijn,(*) zo

(*) H. DE GROOT liet zich hier over, in zijne uitmuntende redevoeringe aan de Amsterdamsche Vroedschap, in deeze nadrukkelijke bewoordingen uit: ‘want de poincten die alzoo (ter saligbeidt) noodwendig zijn, moeten bij Vrouwen zo wel als bij Mannen, bij Jonge zo wel als bij Ouden, bij Arbeijdtsluiden zo wel als bij Doctoren verstaen ende aangenomen werden, op verlies van haare saligheidt. Hoe veele eenvoudige Godsaalige menschen zijn daarnu in de gemeente CHRISTI, jae misschien onder de Kerkendienaaren selve, die den stand van 't verschil (tusschen de Kalvinisten en Arminiaanen) niet en verstaen en niet weeten, wat zijde zij behooren te kiezen?
Bij aldien onze Godgeleerden en onze Regenten van deeze voorvaderlijke tijden doordrongen geweest waren met deeze gevoelens van gematigdheid en wijsheid, zouden zij, de grondwaarheeden van den Kristelijken Godsdienst, nodig tot een toekomenden gelukstaat, overeenkomstig deeze beginzelen, gebragt hebbende tot een zeer klein getal, veel reklijker geweest zijn in 't uitsteeken der hand van broederchap. Eensgezindheid, liefde en vrede zouden in dit gemenebest gebloeit en Kalvinisten, Lutheraanen, Remonstranten en Mennonieten zouden zich beschouwd hebben als leden van ééne Kerk; hoezeer zij in eenige, inderdaad kleinigheeden, onder elkander verschilden. En waarlijk, daar in 't godsdienstige ieder zijne manier vandenken heeft, zal men, zo allerlei beuzeling volstaat tot scheurmaakinge, welhaast zo veele kerken hebben als menschen. Waarom, zo wel als nu Voetiaanen, Coccejaanen, Lampiaanen, en 'k weet niet meer al welke *aanen*, elkander de hand geeven, kunnen alle, die zich Kristenen noemen, elkander niet als broeders aanmerken, en aan ééne tafel 't Heilig Avondmaal nuttigen!

naam, was 'k ook, zegt SANCHE *, over eene kudde varkens. De arme, dien niemand gehoorzaamt, gebiedt, graauwt en snaauwt, zijn hond als een hond*. -

Niet te vreeden de daaden van anderen te fatzoeneeren naar onze grilligheden, wil onze verwaandheid anderen met geweld in onze denkwijze overhaalen, dat is heerschen over 't geen de natuur tolvrij maakte, over hunne meeningen (*). *Dit is bijzonder 't zwak der geestelijken, die sterk doen in meeningen. De gelegenheid hiertoe laaten zij zeer zelden voorbijgaan. D' s de rechte* orvietaan, *roept ieder dezer geestelijke kwakzalvers*: *en zo gij uit hun potje niet wilt likken, worden zij boos en smijten 'er u mede om de ooren*; 't en zij 'er dak op 't huis is.

(*) '*De wet verbiedt een burger te beschikken over eens anders goed, en zij zou den priester vrijheid geeven te beschikken over mijne gedagten. Hoort mij mijne ziel dan minder toe, dan mijn beurs, mijne klederen of mijn erfdeel?*' *Waarom niet liever ons leven hier op de waereld betracht als een gastmael! en even als niemand zijn buurman aan tafel zuur aanziet, omdat hij saus- en geen water-visch eet, even zo behoorde men elkander niet onvriendelijk aantezien, om eenig verschil in godsdienstige meeningen. En geloof mij, even onverschillig 't voor 't gestel eens gezond mans is, of hij saus, dan water-visch eete, even zoo onverschillig is 't voor zijne ziel, of bij voorbeeld Kalvinus, Lutherus, Arminius of M. Simons hem de deur des hemels opene; en of hij 'er misschien? zonder eenigen portier insluipe. En die u wat anders vertellen, hebben 'er hunne inzichten bij*.

fijn, dat hoe men ze meer wil uitpluizen, hoe zelfs de schrandersten zich 'er meer in verwar-

De Veelgodendienaars schijnen 't minste van deeze ziekte gehad te hebben. De Romeinen kenden dezelve niet; *en zo zij, in de eerste tijden des Kristendoms, zijne aanhangers vervolgden, was 't niet om hun geloof, maar om de hindernissen aan de Roomsche godsdienstplegtigheden, die de Kristenen uit een heiligen ijver zich veroorloofden te stooren. Zo verre van hun geloof te willen opdringen aan de natiën, die zij onder hunne heerschappij bragten*; *plaatsten de Romeinen de afgodsbeelden der veroverde volkeren in hunne kerken naast de hunnen*; *en deeze poppen stonden 'er zo vreedzaam naast elkander, als nu op elkander voor mij op de tafel leggen 't N.T. en Cervantes*.

Maar de aanhangers van Moses, J.C. en Mahomed zijn 'er bitter mede behept geweest.

Gij, Israëlieten, wat hebt gij u oudtijds vergeeten! Wat hebt gij uwe nabuuren hunne liefde tot een klein halfduimpje menschen leêrs duur doen betaalen! en hoe gevaarlijk was 't niet, toen gij noch in uw fleur waart, gebooren te worden aan den zelfkant van Palestina, en onder 't bereik van uwe scheermessen!... Maar, arme Jooden! wat heeft men u dit ingepeeperd! Inderdaad zo lijdzaamheid in 't verdraagen van armoede, hoon, smaad en verdrukkingen iets verdienstelilks

ren, wanneer der regenten eenvoudigheid(*) 't oor leent aan de geestelijken opstookingen, en

(*) Van dit algemeen zeggen moeten wel degelijk uitgezondert worden, vooreerst Prins WILLEM de I, te wijs om niet te kunnen dulden eene meening van de zijne verschillende, te goed staatkundige, om geen voorstander te zijn van eene algemeene tolerantie; en ten bewijze der boosaartigheid van de toemaalige Geestelijkheid dient hier te worden aangeteekend, dat PETRUS DATHENUS hem om deeze zijne gematigdheid, van den openbaaren predikstoel voor een *goddeloozen* en een *Atheïst* durfde uitmaaken.
Ten tweede de Heer KORNELIS PIETERS-ZOON HOOFT , aan wiens schranderheid en gematigdheid onze voorvadren zo veel verplichting hebben. Bij geleegenheid der vervolginge van zekeren G.M. VOGELZANG, om de eene of andere aperij, drukte de Heer HOOFT zich in de Amsterdamsche Vroedschap, aldus uit: ‘de wapenen waren aangenomen om geweld en dwingelandij af te weeren; niet om te heerschen over eens anders geweeten. - Dat geweetens-dwang vooral der tegenwoordige Reegeeringe niet voegde’ enz. De lezer gelieve deeze redevoeringe vol van wijsheid en tolerantie geheel uitteleezen bij W A G E N A A R , Beschrijving van Amsterdam IV st. bladz. 103. ‘De Predikanten zogten zomtijds de overheid op te hitzen: doch zo men hen hoorde, zou men haast binnens- en buitendslands tegen elkanderen en tegen de Luterschen en Papisten, in oorlog raaken. enz. bladz. 112. ‘Zo men vervolgen wilde, behoorde men zijn regt daartoe, met klaare plaatzen uit het Nieuwe Verbond te toonen. Maar die waren 'er niet’ enz. bladz. 114. ‘De overheid hadt, in geloofszaaken, geen gezag altoos over de onderzaaten.’ enz. bladz. 117. ‘De zeden der andersgezinden waren niet erger dan die der Gereformeerden, zodat men hen, ook om deeze reden niet harder behoorde te handelen. Redelijker en voor 's lands welvaart dienstiger was het, dat men, volgende den ouden voet van Regeeringe, niemand over gelooofszaaken moeijelijk viele, maar elkanders doolingen ten goede hielde, als komende alleenlijk ten laste van hen, die ze bezwaarden. Dan zou men eendracht in den Staat behouden en elkanderen de hand blijven bieden in 't wederstaan van den algemeenen vijand; daar, zo zij, die naar nieuwe vervolgingen scheenen te haaken, hunnen wensch verkreegen, het verval van den Staat onvermijdbaar was’. Zodra de overigheid wijs genoeg is, om in geene Godgeleerde geschillen partij te kiezen, zal de gemeente 'er niet warm bij worden, en den Theologanten zal 't zelve verveelen 'er langer over te haspelen.

heeft, mogt Moses u den Hemel wel doen insluipen. Maar laaten de Kristenen 't niet zien! *Arme Jooden! wat heeft men, zedert bijna twee duizend jaaren, zich niet al moeite gegeeven, om u en uw geloof te verdelgen van de aarde*! *Maar dit schijnt zo moeilijk, als 't is te verdelgen 't ongedierte uit uwe ongekamde hairen; of, Lezer! staat u deeze vergelijkenis niet aan - ik ben 'er ook wat viesch van - als de visch-wijven uit de Nes, of de Jooden van onder de Beurs*.

Deeze vervolgingen zijn des te feller, naarmdate alle volkeren der aarde hierin alleen schijnen zamengerot te hebben, dat de Jooden 't voorwerp hunner onrechtvaardigheid moeten zijn: onder alle welke volkeren, de Turken noch 't kristelijkst *met hen omgaan. ô Lelijke religie-haat! gij verandert lammeren in wolven, en den vroomen* TITUS *in een* NERO : *want de verwoesting van Jerusalem kostte niet minder dan een millioen, drie hondert zeven- en- dertig duizend vierhonderd en negentig Israëlieten 't leeven. Wanneer de mensch zich eene euveldaad veroorloofd heeft, is de weg gebaand*; *en die zelve Romeinen vermoordden daarna noch* 580 *duizend van deeze ongelukkigen. Na 't inneemen hunner vestingen maakten zij van hen en hunne Joodsche boeken takke-bossen en smeeten ze in 't vuur. Hoe bitter zijn de Jooden daarna vervolgd geworden, te vuur en te zwaard in Duitsland, in Italiën, waar men den Kristenen verboodt onder straf van excommunicatie met een Jood te eeten, in Spanje, wiens Koningen nu den tijtel van Katholijk voeren, omdat* FER-

gaat gelooven, dat de tijdelijke en eeuwige gelukzaligheid en 't welvaaren des Vaderlands van der-

DINAND, *in* 1492, 800,000 *Jooden uit zijn rijk dreef, in Engeland, Vrankrijk? -*

De Historie der kruisvaarten is waereldkundig; maar eenigen, 't kan zijn, hebben vergeeten, dat deeze razernij om 't Muzulmansche bloed op 't heilig graf te plengen, een paar millioen haarer bewooners aan de aarde gekost heeft. -

En wie kan denken aan de godsdienstige vervolgingen, zonder hart en mond vol te hebben van de inquisitie! Hier onder hangt 't karkas haarer historie voor de lief hebbers.(†)

(†) *Stelt men zich voor, dat alle gewelddadige heerschappij over de gedagten van een ander niets dan zuivere inquisitie is, en pleegt men raad met 't menschelijk hart, zal haare historie zo oud zijn, zo niet als die van 't menschdom, ten minste als die van drie zijner voornaamste godsdiensten. 't Zal ook blijken, dat die landen, waarin men zich vleit verre af te zijn van deeze geestelijke plaag, 'er op verre na niet van gezuiverd zijn. Maar de eigenlijke inquisitie is van geen ouder datum dan* 1200. *Voor* deeze heerlijke uitvinding *is de nakomelingschap haare erkentenisse verschuldigd aan Paus* INNOCENT den III, *die deeze rechtbank stelde onder de directie van* ST. DOMINICUS. *Deeze abominatie hadt zich zeker nimmer buiten 't Roomsche gebied verspreid, zo de oppermagten van onze aarde niet de zwakheid gehad hadden zich door de priesters te laaten schoolmeesteren. Maar....*
'*Dit gerechtshof, waarvan de hoofdzetel in Spanje en Portugal, is al vreemd*; *voor 't zelve is 't geene misdaad geen God te erkennen*; *maar 't is 'er eene zeer zwaare dien te erkennen, zo als* MOSES *dien den Israëliten verkondigde, of 't oor te leenen aan de ketterijen der Protestanten. Aan deeze gruwelen geeven de rijkdommen van den zondaar altoos een noch schrikkelijker aanzien. Men beklaagt zich over de slapheid van andere gerechtshoven*; *maar de inquisitie was zo ijverig, zo scherpziende, de ketterijen zo menigvuldig, dat zij geheele Staaten bijna zou ontvolkd hebben. De kerker van ieder gevangenen der inquisitie is half zo groot als die te* Mijdrecht *op de zolder, d.i. zo lang en breed als een doodkist. Niemand mag zijn voorspraak zijn. Men dwingt hem ter ontdekkinge van medepligtigen, al heeft hij ze niet. Hier is de Hoogeschool voor de pijnbank. Die hunne ketterij bekennen, worden levendig verbrand*; *zij, wier belijdenis ongenoegzaam is, blijven al hun leeven opgeslooten. De inquisitie ontslaat niemand, tenzij hij vooraf gezwooren heeft, niets te zullen zeggen van 't geen er hem in wedervaaren is*; *en 't verbreeken van dien eed, zou alleen genoeg zijn, om hem te verbranden*.'

gelijke muggenzifterijën afhangen, dan staan partijschap en religie-oorlog voor de deur, en de molen, 't kan niet missen, raakt door de vang.

De lezer der Vaderlandsche geschiedenissen van die tijden, moet, zo hij een vreemdeling is lagchen, en zo hij een inlander is bloozen, wanneer hij komt aan die schandelijke rol van haatelijkheeden, van vervolgingen, van onrechtvaardigheeden en tijrannie, bedreeven jegens de zodaanige, die verschilden van hen, die zich allengs begonnen te noemen de heerschende kerk. en dat NB! juist, toen men tegens Spanje vocht, om de vrijheid van Godsdienst. Is 't mogelijk in de Historien een evengroot bewijs te vinden van tegenstrijdigheid!

Wij kunnen dit artikel onmogelijk besluiten, zonder onze Lezers te herinneren, dat de Religie-haat, en de godsdienstige partijschap, benevens haar stoet van vervolgingen, naar de maatigste bereekeningen, aan onze

Ten besluite hadden bij de opkomst der Republiek onze Regenten zich wat minder beezig gehouden met de *theologia polemica* en wat meer met eene gezonde Staatkunde, zouden de Nederlandsche Provinciën bij elkander gebleeven, hebben kunnen formeeren een Staat bekwaam zich zelve, uit zijn eigen bodem, te voeden, met eene bevolking van 5,000,000 menschen; in staat om den aanval van veroverzieke nabuuren kragtdadiger af te keeren. Deeze kans is nu geheel verkeeken!

Een ander die 't noch niet is. Hadden de Heeren Staaten van Zeeland (H. Ed. Mog. verschoonen 't geen ik gaa zeggen, om mijne vaderlands-liefde) reeds voorlang, boven al in de laatste jaaren, alleen die kleine staatkunde gehad, den R. Katholijken de alleronbepaaldste vrijheid van godsoefeningen te geeven, hun te veroorlooven hun hoogwaardige in 't openbaar langs de straaten, ten behoeve der zieken, om te draagen, hunne processiën even als in Braband en Vlaanderen, enz te mogen houden, door klokken-gelui de leeken na de kerken te lokken, deeze Provincie zou van die wijsheid des Soevereins onbereekenbaaren oogst ingezameld, haare bevolking vervierdubbbeld, en door deeze recruteering van rijke, nijvere, arbeidzaame ingezeetenen, met de Provincie Holland om de bloei misschien gewedijvert hebben.

Wat bruit 't den Soeverein, of de ingezeetenen na de *Mis* dan of zij na de *Mist* gaan, of zij *oud* of *nieuw*, wasch-of lamp-licht bran-

aarde 33 *milioenen* 95 *duizend en* 290 *Inwoners, gekost heeft*.

Zo 'er geene godsdienst een langer çeel van vervolgingen oplevert, dan de kristelijke, heeft onder de kristenen geene meer uitgestaan, dan de secte der Protestanten. Men mogt zich bijna schaamen mensch te zijn, als men denkt, hoe hij zijn vernuft scherpte, in 't uitdenken der wreedste solteringen tegens deeze ongelukkigen. Meer dan vijf duizend van hen, verlooren door een plakkaat van KAREL den Vden, *in deeze gewesten, 't leeven op 't schavot. Twintigmaal zo veel werden, op den naamdag van* BARTHOLOMEUS , *in Parijs vermoord Zo verandert de Religie-haat de menschen in tijgers, in waanzinnigen: want zij heeft lijken tien jaaren oud, waarvan de vorige eigenaars overtuigd werden van ketterij, weder opgedolven, en wat men noemt aan de publieke schande ten toon gesteld*.

Arme Protestanten! wat heeft men u de gelegenheid gegeeven, om de hemelsche gelukzaligheid recht te smaaken, naarmaate men voor u, de aarde in een hel veranderde; *en zo de hemel geen groot goed was, hadt gij dien te duur gekogt! Maar als men mededoogen moet hebben met uw lijden, moet men dan ook niet dol worden, als men denkt, hoe Gij, na pas adem te kunnen haalen, van onder de verdrukkingen der Katholijken, u onder elkander* (*denkt hier aan den ongelukkigen* SERVETUS *en 't groene hout, waar mede* CALVINUS *hem deedt verbranden*) *om allerlei vitterijen 't leeven zo desperaat bitter gaat maaken; en 't schaamt*

den, zo zij maar braaf, goed, zijn, en door hun ne nijverheid den Staat verrijken! War meer is; wat raakt iemand, of een ander Confucius, Moses, J.C. Lama, Mahomed of wien 't ook weezen mag, aankleeve.(*) Geweetenszaaken behooren tot geenen waereldlijken rechtbank, en zijn hoe vreemd zij ook mogen zijn, der tijdelijke welvaart van de burgerlijke maatschappijën geheel

(*) Deeze zijn letterlijk de gevoelens van de Hooge Regeering deezer Landen. Bij geleegenheid dat de Doopsgezinden in Bern vervolgd werden, schreeven de Heeren Staaten Generaal, in 1710, aan dat Canton: ‘God alleen heeft heerschappij over 't geweeten der Menschen. Aan denzelven moet ieder Mensch van zijn geloof en handelingen eenmaal reekenschap afleggen; voor de Zwitzersche echter als gereformeerden, die zo dikwils en zo rechtmaatig zich over geweldenarijen bezwaard hadden. tegens hen van de Roomsche Katholijken bedreeven, voegde dit 't minst. - Zeer hard was 't iemand over zijne denkwijze in 't godsnienstige met bannissement, gevangenis of doodstraffe te vervolgen: als door die denkwijze zelve aan 't gemeene welzijn geen nadeel toegebragt wierd.’

mij het zeggen, van deeze meer dan zotternijen heeft dit land de werkzaamste tooneelen opgeleeverd.

Dit alles speelt mij dimmer door den geest, of ik moet van JAN HUSS *spreeken. Arme, vroome, eerlijke* JAN HUSS ! *een Man, die ook 't zijne toebragt, dat wij niet langer des Pausen steêkinderen zijn, verdient onze opmerking. Zie hier 't laatste leevensbedrijf van deezen Martelaar. Keizer* SIGISMUNDUS *trachtte hem voor den houtstapel te bewaaren, door hem zijne geloofsbelijdenissen weder te doen inhaalen. Daags voor zijne teregtstelling, d.i. den 5den Julij* 1415, *zondt hij tot hem vier Bisschoppen, en de Barons* CHLUM *en* DUBA . *Men bragt* HUSS *uit de gevangenis tot hen; de Baron* CHLUM *sprak hem in deeze woorden aan*: '*Lieve, eerlijke, Heer Magister, wij ongeleerde Leeken, kunnen u in deeze zo gewigtige zaak, niet wel raaden. Ziet derhalven zelve toe, of gij u aan de mishandelingen, waarvan u 't Concilium bericht, in uw geweeten schuldig kent. In dat geval, schaamt u niet dit te belijden, en uwe dwaalingen te verlaaten. Maar zegt u uw geweeten, dat gij onschuldig zijt*; *zo doet niets tegen 't zelve. Hiertoe wil ik u geene aanleiding geeven. Want gij zult voor 't aangezicht Gods niet liegen*.' Deeze woorden braken hem 't hart. *Onder een stroom van traanen antwoordde hij: God is mijn getuigen, dat ik gaarne wijken en herroepen wil, zo ik iets geleerd heb, strijdig met de H. Schrift, of de leer van de Kerk. Ik begeer niets meer, dan, dat men uit dezelve mij van eene*

onverschillig! NB. zo lang als zij geregeerd worden, door opperhoofden te wijs om zich te laaten beluijen door de list van hen, die, uit heerschzucht, aan hunne meeningen, welke de bovenleggende partij rechtzinnigheid noemt, 't welvaaren *quasi* dier maatschappijen vast maaken: en 't geen evenveel opmerkingen verdient, 't komt op 't zelve uit, welke gevoelens men koestere, 't zij men de aarde voor een taerling of een kloot houde, 't zij men tegenvoeters stelle of niet, deeze opiniën, aan welke de geestelijkheid de behendigheid heeft eerst den godsd.enst en daarna de welvaart van 't Land op hunne wijze te verbinden (werdt niet TORICELLI door 't Heilig-Officie vervolgd, om de leer der tegenvoeters, en 'k herinner mij niet welk ander philosooph - is 't niet GALILEUS? - over 't draijen der aarde! enz) deeze opiniën, hoe schuldeloos ook, zullen altoos ieder oogenblik tot burger - oorlog aanleiding geeven, en den staat in vuur en vlam zetten, als men der priesterlijke oorblaazingen gehoor geeft en hen den baas laat speelen. -

Er zijn in de Republiek voor 't minst acht hondert dienstdoende Roomsche Katholijken Pastoors. Deeze moeten nu hunne studiën op de Hooge-School van Leuven gaan beginnen en volbrengen, en brengen dit doende jaarlijks duizenden 't Land uit. Ter voorkominge deezer geestelijke Contributie, die nu de Roomsch-Katholijke aan Braband betaalt, heeft men voorgeslagen, in deeze of geene kwij-

beter leer overtuige. Dit gedaan zijnde, ben ik bereid om alles te herroepen'

Daags daarop deedt de Bisschop van Londen eene Latijnsche Predikatie, over Rom. VI: 6 .(*), *Men las hem zijne ketterijen voor, men ontweidde hem, men zette hem een hooge papiere kroon op, beschilderd met duivels, waarop AARTS-KETTER, men bondt hem aan een paal, en verbrandde hem*.

Vroome, eerlijke HUSS , *hadt gij begreepen, dat uwe quasi-hijpocrisie, de verloochening uwer gevoelens, in 't boek des Opperrechters, gestaan zou hebben op de* folio *van uwe vervolgers, liever dan u te laaten branden, zoudt gij hen dit hout hebben kunnen doen bespaaren, om 'er schelvisch met aardäppelen over te kooken*.

Besluit.

'*Indien de vervolgingen, uit hoofde van godsdienstige meeningen, eenigen grond konden vinden in 't Goddelijk recht, zo zou onze aardbol een uitgestrekt toneel van bloedvergieting moeten zijn*: *de Musulman van de secte van Ali zou den Musulman van de secte van Omar moeten vernielen*: *deeze laatste zou dan*

(*) 'Dit wetende / dat onzen ouden mensch met [hem] gekruicight is / op dat 't ligchaem der sonde te niet gedaen worde / op dat wij de sonde niet meer en dienen.'

nende Stad van Over-IJssel een Kweek-School op te richten voor de Roomsche Katholijke Studenten. Men kan wel gissen, welke drommel hier wederom zijn kloet in gestoken heeft. *Tantum relligio potuit suadere malorum*!

Dat is volgens eene vrije vertaaling: *ô Zwarte vliegen*! *Zwarte vliegen!*

Politieke

In principatu commutando Civium,
Nil praeter domini nomen mutant pauperes.
Id esse verum parva haec fabella indicat.
Asellum in prato timidus pascebat Senex.
Is hostium clamore subito territus,
Suadebat Asino fugere, ne possent capi.
At ille lentus, quaeso, num binas, mihi
Clitellas impositurum victorem putas?
Senex negavit. Ergo, quid refert mea,
Cui serviam, clitellas dum portem meas?

PHAEDRUS gerâ-

recht hebben een Jood te empaleeren: *en deeze laatste zou de afgodendienaars van Africa in de mortier mogen stooten*.'

'*Alle zouden zij zich mogen vereenigen, om te verdelgen de kristenen, ten einde hen te straffen over hun schotschriften tegen de veelgodendienaars, over hunne kruisvaarten, hunne auto-da-fe's en hunne.....*'

'*'t Is een gemeen belangen van alle natiën, ze tot ééne te maaken door eene algemeene tolerantie*'.

Mogt deeze weldaad (*hoe wenschelijk ware dit niet onder ons*) *zich ook uitstrekken over 't staatkundige!*

P a r t i j s c h a p p e n .

Wanneer 't gebiet der staten neemt een keer;
Verwisselt maar het graau den naam van heer.
Dat dit zoo is, zal deze fabel melden.
Een harder weidde een ezel in de velden:
En schrikkende op het vijandlijk getier,
Dat schielijk zich liet hooren, ried het dier
Te vluchten, om aldus zijn lijf te bergen.
Maar d' ezel sprak: zal mij de vijant vergen
Een dubbel pak te dragen? Neen, sprak hij.
Toen sprak het beest weêrom: wat scheelt het mij
In zulk een staat? WAT MAG IK 'ER NAAR VRAGEN,
WAT HEER IK DIEN, ALS IK MIJN' LAST MOET DRAGEN?

braakt door HOOGSTRATEN.

Troost voor de gemoedelijken.

Er was een man, zijne assche ruste in vrede! hij inventari seerde 't gasthuis der menschelijke elende, en de lijst van alle onze ziektens en gebreken opgemaakt hebbende, beliepen zij over de twee duizend! (ongereekend die van welke de H. LUKAS spreekt Hand. I. vs 18) Hoe zeer nu ook, zedert de happigheid van grootmoeder EVA, 't uurwerk onzer ziele is in de war geraakt, is 't 'er verre af, dat aan 't laatste zo veel te lappen zou zijn, als aan 't eerste. Deeze troostelijke waarheid gaa ik ter opbeuringe veeler mismoedigen betoogen; en mijn betoog zal die waarheid in een nieuw licht stellen.

't Natuurlijk en Zedelijk huishouden der Amsterdammers, ofschoon een klein deel van 't geheel, kan strekken tot een voorbeeld en bewijs.

De mensch is zo gemaakt, dat hij hulpe zoekt tegen zijn lijden, en die hulp moet talrijker zijn, in reeden van de uitgestrektheid van 't lijden.

Amsterdam telt hondert vijf- en- twintig Esculaapen, twee hondert en in de zestig Heel- en Half-Meesters, twee hondert en ettelijke tachtig

Aptheeken, hondert en tachtig kruiden winkels.

Bij 't Rol-leezen der Geestelijken Artzen, aan welke de zielen der Amsterdammers toebetrouwd zijn, vind ik derzelver getal pas boven de negentig. 125 Doctoren met 260 Chirugijns maaken een getal van 385; reeken drie Aptheekers op één Doctor (want hunne smokkelaarij is te waereld kundig, om ze niet voor rechte lorrendraaijers te houden) mag te zamen, met de kruijen-boeren een hondertal uitmaaken. Zo zijn 'er circa vijf hondert luiden, die zich met de zorg voor der Amsterdammeren lighaamlijke gezondheid beezig houden. -

Alle zede-kundigen zullen instemmen, dat de ziektens van de ziel veel moeijelijker te geneezen zijn als die van 't lighaam; en ik neem veel eer iemand te helpen van de derden-daagze koorts, als de eerste ziel - artz 't doen zal van de kwaad spreekendheid; een lijder eer te geneezen van 't schurft, dan de ander 't doen zal van geldgierigheid, enz. Maar laaten wij onderstellen, dat ziel en ligchaam even veel moeite kosten in order te brengen, als dan zal de vergelijking van 't getal der artzen van de eerste vergeleeken bij die van 't laatste bewijzen, dat de ziektens van de ziel noch niet staan tot die van 't ligchhaam als 1 tot 4. Q.E.D.

NB. Onder 't getal der geestelijke artzen, hebbe ik niet begreepen de Krankenbezoekers, de Cathechizeermeesters en Matressen, maar ook heb ik niet in reekening gebragt de kiezent ek-

kende, klisteersters, noch de kopsters. Dit gaat kamp op.

Gelooven. Niet gelooven.

Ik ken geen handwerk, waar men meer meê in de kleêren gestooken wordt ('t snijders handwerk zelfs niet uitgezondert) dan met 't gelooven. Ieder zaak kan maar op eene wijze tevens bestaan, maar zij kan op duizend, enz. wijzen niet bestaan. Alzo is de waarheid ééne, de leugen legio. Lord CHESTERFIELD geloofde van alles niet meer, dan de helft; maar goede Lord! hoe zoudt gij hier met dit formulier aan laager wal raaken! 't Was te wenschen, dat wij een maatstok, een schaal, een proefsteen hadden, om ons uit die verleegenheid te helpen. In den koophandel, bij voorbeeld, waarin leugen en bedrog zo groote rol speelen. Men leest in de couranten, dat op *St Domingo* 30,000 Negers onthalst zijn; hoe veele moet men daarvan op de doode-lijst zetten? Men leest, dat in onze Coloniën een vrouw van een kind half wit, half zwart, in de kraam bevallen is. Hoe groot moet de vlak wit of zwart zijn? Lezers! legt de hand op uw conscientie, en zegt mij eens, wanneer gij 't een of ander gerucht verhaalt, hoe meenigmaal d.i. hoe zeldzaam gij dit gedaan hebt, zonder 'er iets, zonder 'er een jota of tittel toe of af te doen, zonder 'er iets aan te verhaspelen! Wie heeft niet waargenomen, dat een gerucht onken-

baar wordt, zodra 't eene menigte monden heeft doorloopen, en verder geraakt is van zijn oorsprong? -

Geen koe heet bont, ten zij ze een vlak heeft. Maar te bepaalen en de groote, en de kleur en de figuur van die vlak, is baaze-werk. De verstandigste partij zal altoos zijn en blijven te gelooven:

Van alle gewoone dingen	7/8
Van alle gewoone dingen, die lang geleeden, of op een grooten afstand gebeurd zijn, niet meer dan	3/4
Van alle buitengewoone zaaken, die in onzen kring, en in onzen leeftijd gebeuren	1/8
Van dezelven, gebeurd op een grooten afstand van plaats of tijd	1/16
Van 't nieuwe wonderbaare	1/100
Van 't oude wonderbaare	0(*)

Van 't goede 't geen men van de grooten vertelt bij hun leeven, niet meer dan de helft. Van 't kwaade 't geen men na hun dood zegt, een derde; en even zo veel van 't kwaad van de geenen, die zuchten onder den last van tegenspoed. Als men deeze laatsten prijst, mag men bij dien

(*) De lezer begrijpt wel, hoop' ik, dat hier alleen van ongeweide zaaken gesprooken werdt: de anderen zijn zo onbereekenbaar, zo onbereekenbaar als ik weet niet hoe. 'k Kan geen vergelijkenis vinden, die kragtig genoeg is.

lof veilig noch een vierde voegen. Zegt een Juffertje, dat zij vijftien, en eene Dame, dat zij zevenëndertig jaaren oud is, neem van de eerste een paar, en schenkt ze de laatste - snoeft een krijgsman, dat hij een half dozijn in duël heeft kapot gemaakt, laat 't 'er één zijn - heeft een jaager 20 stuks wild. naar zijn zeggen, gevangen, doet 'er de helft af; draaft men in 55 minuuten na Haarlem, zet 't op anderhalf uur - vertelt u een jonge getrouwde, dat hij zijne Egâ de heele nacht heeft wakker gehouden, laat 't een halfuur, laat 't drie quartiers zijn, - en zegt u een auteur, een lantaarn, maaker, dat zijn werk geheel origineel is, gelooft menschen, geloost iemand, die 't handwerk een weinig kent, gelooft, dat hij zeven achtsten, en nog meer geloogen heest.

Indien iemand ons weet te betoogen de preciese proportie van waarheid en loogen, van *bombario* en neit-*bombario*, die dagelijks op de Beurs van Amsterdam gedebiteerd worden, hoe veel onder de geleerden van professie, en *uit liefhebberij*, 'er copij voor origineel, hoe veel in de waereld 'er rotten-str..t voor peper verkogt wordt, wij zullen hem BEKROONEN(*) met een onzer Lantaarns, verguld op sneê.

(*) Naast een paar Cocardes(†) op ieder veld stuk, voor de hoofdwacht, zichtbaar in eene, en zo wij hoopen, de eenigste stad deezer provincie, is dit woord voor mij 't sterkste braak-middel, gelijk alles door-*geparfumeerd* met verwaandheid. Wanneer, in 's Hemels naam, zullen eindelijk die *Bekroonders-baazen* eens beginnen te voelen, dat zij, met deeze *Bekrooning*, zichzelven eene *Kroon* opzetten? Wie, (behalven een partij van *Bekroonende* Uilskuikens,) legt openlijk zo eene aanstootelijke laatdunkendheid aan den dag, om zijne goedkeuring een *Kroon* te noemen! (Zo walgt 't mij wederom te leezen vier maalen *Bekroonen* en *Bekrooning* in éénen enkelen brief van den Heer TEN HAAFF, Eersten Secretaris van 't Bataafch Genoodschap, aan de Heeren Recensenten, No. XI, bladz. 354. En gij, Vroome zielen! Gij, die vergeetende, dat één zot meer vraagen kan, dan tien wïjzen beantwoorden, na deeze gewaande *Kroon* wed ijvert, wist gij, recht aan wat kleinigheeden 't hangt, en aan wie en aan welke keurmeesters 't menigmaal staat, of men U een *Kroon*, of een Zotskap zal opzetten, 'k vertrouw, gij zoudt liever tanden-stokers gaan zitten snijden, dan u tot dergelijke kinderachtigheid verleedigen. En van dit alles is 't domme publiek de *dupe*, en neemt beleeft de hoed voor dergelijk eenen *Bekroonden* af. Zo werkt de eene zotheid de andere in de hand!

(†) ----

Van de kinder-teelt.

't Is oneindig moeijelijk wat nieuws te zeggen over iets, waaraan zo veele eeuwen geärbeid,

maar waarover altoos noch veel meer gesprooken wordt. - In alles behaagt mij de afwisseling. Ik haat niets meer dan ouwbakke kost. Laat anderen, zo 't hun vermaakt, bewijzen, dat 's middags om 12 uuren dag is. 'k Zal hen niet stooten van hun stok-paardje. 't Mijne is 't *singuliere*. En waarlijk raakt men 'er misschien niet verder meê van de waarheid (heeft dit ook een klein snuifje van verwaandheid?) dan met te loopen over 't gebaande pad. In gevaar van ketterachtige waar aan de markt te brenbrengen, wil ik liever van den gepriviliegeerden weg afwijken, dan rechtzinnig anderen en

mij verveelen. Eene behaaglijke nieuwe dwaaling is mij welkomer dan eene verlepte waarheid. -

De aangenomen meeningen eens volks komen uit de fabriek der Staatkunde. Gaat men bij haar in de school, bestendig zal men hooren preeken: *vermeenigvuldigd u*. Dit mag voor een Staat, als een ligchaam beschouwd, voordeelig zijn; maar of dit even zo is voor de partikulieren, in hoe verre zich hiertoe hun plicht uitstrekt, is 't geen wij een oogenblik gaan onderzoeken, of juister, is iets 't geen wij aan des Lezers onderzoek gaan voordraagen: en dit onderzoek zal hem noch zo belangrijk zijn, als dat der *Onthaalbieren* en *Kermis-wijnen*.

Ik gun gaerne, dat men de leer der vermeenigvuldiginge met greetige ooren inzwelge, wanneer men, in den eenvoudigen staat der natuur, op 't land leevende, uit haaren milden schoot, gemaklijk eene ruime tafel bereiden kan, waaraan de mensch zijne weinige behoeftens voldoen kan. Maar wanneer hij, van die eerste eenvoudigheid afgeweeken, zijne nu vermeerderde nooddruftigheeden of niet, of niet dan met de uiterste bekommernisse, en in gevaar van teloorstelling en gebrek, voldoen kan, dan mag men onderzoeken, of hij dien lust tot vermeenigvuldiginge onbepaald of moet, of mag inwilligen.

Of hy moet? 't Huwelyk, ontheeven van den omslag, door de priesters daar aan vastgemaakt, is voorzeker de staat die den mensch best past; en ieder man moet eene vrouw neemen: 't geen

't getal der mans en vrouwen, ongevaer, even groot zijnde, dan maakt, dat alle de plaatzen bezet zijn. Indien dus de mensch zijner natuurlijke bestemminge voldeedt, zou de bevolking onzer aarde dezelve blijven, in geval uit ieder huwelijk iets meer dan twee kinderen gebooren werden. Maar omdat de krijgsdienst onder anderen, een milioen mans aan de gehuuwden staat ontrukt, omdat een legio van jonge, en meer dan jonge heertjes (om welke, 't zij in 't voorbijgaan gezegd, ieder te geneeren, een aantal meisjes ook haare roepinge tot 't huwelijk missen, of wier ledig-gang een partij huishoudens in verwarring brengt,) verkiezen zich den last des huwelijks van den hals te schuiven; in andere woorden, omdat 'er in dit corps zo veele verlofgangers, verlofgangsters en vrijwillige invaliden zijn, moeten daarom de rest dubbelen dienst doen, en voor hun *gratis* loonwachten waarneemen? of heeft mijn vriend *** 't aan 't rechte einde, die beweert, dat ieder individu betaald heeft, wat de Natuur kan vorderen, zodra dezelve een ander in zijne of haare plaatze gesteld heeft, tegens de Dood ze komt aflossen?

Of hij mag? 'Er was eens een Koopvaardijschipper, gewoon in zijn soep-ketel water te gieten, naarmaate 't getal der gasten toenam. Maakte dit (d.i. de komst der nieuwe gasten) 't vleesch-nat krachtiger?

Wiens vermogens zich niet verder uitstrekken, dan om een paar kinderen op- en tot stand te

brengen; bederft die, de gansche huspot niet, zo hij 'er een halfdozijn voorteelt; en hebben de oudsten ook eenig schijn van recht over hunner ouderen *quasi*-wulpsheid te klaagen?

Doet een Hovenier verstandig, die de lastige weêligheid der natuur in de wielen rijdt, en de overtollige vruchten noch jong afsnijdt, om de overige des te beter te doen slaagen?

Deeze ongeleegenheid is door verscheide volkeren gevoeld, maar de middelen daartegen gebeezigd, moeten iedereen stooten. 'Er is een beschaafd volk (ten minste hieldt 't 'er zich voor) geweest, bij 't welk de vader de kinderen, die hem over de hand kwamen, voor oud vuil, op de straat wierp. Dit onbarmhartig gedrag is veel min te verschoonen, dan dat van een ander volk, schoon 't dit noch veel wreeder kan schijnen, bij 't welk de volkrijkheid betreklijk tot zijn bodem, zo groot is, dat de vrees, om van honger te sterven, den Staat een wet heeft doen maaken, die de ouders verplicht, de kinderen boven een zeker getal, aanstonds bij de geboorte te smooren.....

Hier zit ik nu tusschen twee stoelen in de asch, en blijv' 'er zeker tot 't toekomende jaar zitten; gelukkig, indien ik dan noch iets draagelijks kan aan de hand geeven, tegen eene ongeleegenheid, die door veelen gevoeld wordt, maar waar over weinigen durven klaagen.

De zedelijke toestand der Nederlandsche natie op 't einde der achttiende eeuw.

Er is onlangs een Boek onder deezen tijtel in 't licht gekomen, waarvan de Schrijver mi ne Landgenooten als baarlijke duivels afmaalt. Geeft men hem geloof, zo maakt 't verregaandste zedenbederf van hen niet meer dan eene partij kanaille, en de beste raad mogt misschien zijn, een groote ringmuur om 't V. Nederland te trekken, en 'er een groot Rasphuis van te maaken. Dit Boek is in een ieders handen (waaruit ik volgens 't gevoelen van zeker oordeelkundig vriend juist niet besluiten wil tot deszelfs slechtheid) en kan zwakke en naargeestige menschen niet dan mismoedig maaken, daar zij te voren reeds niet zondigden door overmaat van vrolijkheid.

Men zou, met oogmerk om de kragt van dit geheele Boek in ééns te vergruizen, alleen kunnen aanmerken, hoe de mode reeds overoud is de voorvaderen te prijzen ten koste van de reevenden, en deeze laatsten te laaken, om de gewaande deugden der eersten des te gunstiger te doen afsteeken: zodat deeze tegenswoordige gansche Jeremias-klagt niet nieuw is. Maar deeze weinige bedenkingen (voor eene geleerde opzettelijke wederlegginge is deeze *Olipodrigo* niet geschikt) zullen nadruklijker mijne verschrikte Landgenooten een weinig kunnen opbeuren.

Kan 't waar zijn, dat de massa onzer nationaale deugd zo afneemt, vergeleeken bij die der vorige eeuw? Die der Republikeinen, is de Vaderlands-liefde. Kan dezelve zo vermindert zijn *in een tijdstip, waarin 't Vaderland meer* Patriotten *telt, dan immer!* Maar ernstiger, kan 't waar zijn, dat ons opkomend geslacht zo slecht, zijne opvoeding zo buitengemeen verwaarloosd is, daar 'er nimmer, zedert de scheppinge, een tijd geweest is, waarin zo veele lieden van verdiensten geärbeid hebben aan de publieke Opvoedinge, gelijk zulks zedert 25 jaaren gedaan is. Zijn dan alle deeze bemoeijingen, zijn alle die Volks-boekjens: *Ten Nut van 't Algemeen* , niet meer dan hooi gedorst!

Deeze gewaande meerdere slechtheid van 't teegenswoordig geslacht verspreidt zich, naar de uitspraak van dat werk, door alle standen afgeweeken van de zeden, die een Nederlander passen. Van deze standen zal ik 'er eenige weinigen doorloopen.

Was deugd en braafheid meer verspreid onder onze Regenten in de vorige eeuw? Hoor eens wat D'ESTRADES 'er van schreef: ‘wat Holland aangaat, 'er zijn teegenswoordig driehondert Afgevaardigden van de Steden, alle om te koopen.’ Tom. III. pag. 514. En elders: ‘ik ken alleen vier perzoonen, die zich niet laaten omkoopen.’ ibid. p. 80.

't Is 'er zo verre van daan, dat 't zeden-bederf onder lieden van deezen stand zou toegenomen zijn, dat ik mij oprecht verzekerd houd in

't teegendeel van een merkelijken aanwas van Deugd en Braafheid.

Zijn onze militairen slechter? Lees 't leeven van onzen beroemden DE RUITER, en herinner u aan zijne herhaalde klagten over 't wangedrag der onder hem dienende kapiteinen. Heeft de Heer ZOUTMAN over iets dergelijks geklaagd?

Zouden de geestelijken heden ten dage slechter zijn? 'k kan 't niet gelooven. Zeker zijn ze min wrang, menschlievender, verdraagzaamer; en de deur des Hemels, door wiens sleutelgat men voor 100 jaaren kruipen moest, staat nu voor 't minste op een kiertje.

De Kooplieden. Zijn de bankroeten, de frauduleuze bankroeten, nu, in eevenreedigheid van hun getal, meenigvuldiger dan over hondert jaaren?

Maaken de boeren nu slechter boter of kaas, en verkogten zij in zestien hondert hunne waaren niet met de meeste winst; al was 't ook ten koste van een leugentje?

Waarin zijn wij thans toch zo groote deugnieten! Maakt dan de scherprechter nu grooter fortuin dan voormaals![*] Zijn de misdaaaden nu

(*) 't Is 'er zo verre van daan dat de Scherprechter op zijne reekening voor 't Gerecht van ..... veen, onlangs alle de posten verhoogde, uit hoofde van *de slechtheid der tijden*.

zo meenigvuldig! Zo verre is 't 'er van daan, dat ik iemand tarte op te leeveren een voorbeeld van een Stad als Amsterdam, waarin zo weinig euveldaaden gepleegd worden, waarin men met meer veiligheid voor leeven en bezittingen zijne dagen slijten kan. - Ja maar de huwelijkstrouw wordt nu op 't schandelijkste geschonden? Zijn dan de echtscheidingen nu meenigvuldiger als voortijds?

Frugaliteit en spaarzaamheid kenmerkten onze voorvaders! Dit beken ik. Maar daartoe hadden zij reeden; hunne mindere rijkdom dwong hen kaarig te zijn. Zeker heeft de weelde onder ons toegenomen. Maar hebben de rijkdommen 't niet gedaan? zou men 'er een oogenblik aan durven twijfelen? waar blijven de jaarlijksche renten van die onnoemelijke sommen aan vreemde Mogendheeden opgeschooten? Of moeten wij leeven, wij die in vergelijking met onze voorvaderen schatrijk zijn, als zij, bij wie schraalhans keuken-meester moest zijn. Ik voor mij bedank' voor eene deugd, die verbieden wilde de voordeelen, mij aangebooden, door begoorte, nijverheid of 't fortuin te smaaken.

Zeker is 't dat de weelde ‘de naarstigheid, de arbeidzaamheid, den ijver uitdooft.’ Dit is geweest, is en zal altoos zo blijven, omdat niemand arbeidt, die 't niet meer noodig heeft.

‘De invloed van den godsdienst ep den welvaart der maatschappijen kan niemand in

twijfel trekken:’ - Maar in den zevenjaarigen oorlog wilde iemand de nederlaag der wapenen van LODEWIJK XV aan de ongodsdienstigheid der Fransche officieren wijten; waarop een ander vroeg, of de Koning van Pruissen zo vlijtig na de mis ging.

Zo bloeit en vaart England thans zo wel, om dat de Engelschen zo godvruchtig zijn? ja wel! even als of 't niet waereldkundig was, dat men aldaar 't geen men Kristenen noemt, onder de luiden van fatzoen, met lantaarns kan loopen zoeken, en 'er weinigen vinden. Toen in den voorlaatsten oorlog de Engelsche Zeemacht die der Franschen en Spanjaarden vergruisde, was aan 't hoofd dier zeemacht een Minister gesteld, zo godsdienstig, dat hij een aap hieldt, gekleed in priesterlijk gewaad, dien hij, ter openbaare bespottinge van den godsdienst liet ageeren, ik durf niet zeggen, hoe! Indien ergens de godsdienst ontheiligd wordt, is 't aan boord van een Engelsch Oorlog-Schip; maar dit beIet hen niet hunne vijanden braaf 't jak uit te veegen.(*)

(*) De aanhaaling uit CICERO, waarin hij 't nut van den Godsdienst voor de Burgerlijke Maatschappijen uitgalmt, doet weinig uit voor hen die weeten, dat CICERO een knoppen-draaijer was, voorzien van een dubbeld, een publiek en een privaat Sijstema. 't Was volgens 't eerste, 't geen niet dat van de overtuiging zijns geweeten, maar een Sijstema van welvoeglijkheid was, dat hij in die aanhaaling spreekt. Die met aandacht zijne Philosophische werken geleezen heeft, moet de waarheid van deeze remarque niet onslipt en kan niet onkundig zijn, dat CICERO een twijfelaar was.

Heeft 't Koningrijk van Pruissen ook welgevaaren, gesteegen in aanzien, onder een Monarch, die zeker niet fijn was? Is CATHARINA de IIde zo buiten-gemeen godsvruchtig? Waren de Turken, die de Grieken uit Constantinopolen verjoegen, zo goede Kristenen?

Maar de invloed van den godsdienst op den voorspoed van een Staat daar gelaaten, is 't dan noch wel zo zeker, dat de onkunde, in denzelven van dag tot dag toeneemt? en zou men alle die poogingen der Godgeleerden, kenbaar in dat heirleger van Theologische Boeken, waarvan geheele risten dagelijks uitkomen, en die niet zouden uitkomen zo ze niet verkogt wierden, en niet verkogd zouden worden, zo ze niet geleezen wierden, die hoon durven aandoen, dat ze de kaart niet een weinig zouden verbeteren, waarop wij na den Hemel moeten steevenen.

Quis desiderio fit pudor, aut modus I am Cari Capitis? HORAT

Die kaatst, moet de bal verwachten, of dank-schrijven aan Mr. Monthly Review (*).

Waarom raast dat volk met zulken hoogmoed?
DAVID .

EERWAARDE PEET-OOM !

Mij ongevergd te doopen, en ten doop te houden, is recht kristelijk, is vriendelijk, is bovenal geestig - maar de rest is erger dan stiefvaderlijk. Zijn dat manieren? en dat voor iemand, die ze aan anderen wil leeren! Foei! dat recommandeert niet. Wie zou dat verwacht hebben van dat lachend aangezicht, die zachte trekken, die lieve houding. Zie eens, hoe boosaartigheid, hoe toorn een menschelijk gelaat onkenbaar maakt. Dan, gaat gij opgehitst door een partij zwaarmoedige geleerden en neuswijze pedanten, zo hoog van verbeeldinge van zich zelve, zo arm in genie, als rijk in nijd tegen alles, 't geen 'er eenige vonken van geeft, gaat

(*) Zie *The Appendix to the Sixth Volume of the Monthly Review enlarged*. Pagina 518. Artikel IX. *Aanteekeningen gehouden op eene Reize door Turkyen, enz.* waarin de Schrijver van dit Maandwerk den Aantekenaar den naam geeft van *eccentric* of *étourdi*. 't Is niet meer dan mijne schuldigheid, hem deswegen mïjn *Peet-Oom* te noemen, en hem tevens geluk te wenschen met zijne groote vorderingen in de Fransche Taal, die hem *eccentric* en *étourdi* tot *synonima* doen slaan, zo als die in 't Nederduitsch hem koeijen voor karseboomen den aanzien.

gij, u laatende gebruiken om de kastanjes uit 't vuur te haalen, u branden, loop bij hen om brandzalf.

Mijn kind is stout; vaderliefde verblindt mij niet omtrent alle de zonden en elende, waar onder 't ontvangen, omtrent de gebreken, waarmede 't in de waereld gekomen is. Ik gaf toe, ik dankte u, zo gij 't daarvan wilde geneezen, als *rechter*, maar dat gij 't zoekt te verminken als *scherprechter!....* weg met dat leelijk handwerk! En gij, die met uw mikroskoopisch oog de kwaalen van uw evennaasten zo scherpziende weet uit te vinden, wat verdient gij om uwe overal doorslaande nijd en partijdigheid, uwe ontijdige personaliteiten, uwe hatelijke verdraaijingen (de boeren bij ons en u heeten *'t liegen*) die u in haast 't goede doen of voorbij loopen of verminken, om uw gal op 't gebrekkige, of op 't geen u niet bevalt, uit te braaken? Staat de houding van mijn kind u niet aan, wat raakt dat zijn vader! Zogt hij ooit eene partij hijpocrieten, die, voor duizend guldens, vijftigmaal 's jaars tegen hun geweeten spreeken, die zich een onverdienden naam van heiligheid zoeken te verwerven, door onschuldigen te molesteeren met hunnen huichelachtigen ijver, of eene partij neuswijze fijnbaarden naar den mond te praaten?

Eerwaarde Peet-Oom! Gij velt uw eige vonnis, *voor hem die de geelzucht heeft, krijgt alles een geele tint*, (ibid. p. 536.) *en waar de bijën de honing uit zuigen, doen 't de spinnen haar venijn*. 't Is eene ongesteldheid; maar wit zo niet *zwart*, zeker *graauw* te willen maaken, mag 'er dat door?

Eerst 't hembd over de rok trekkende, degradeert gij mijn zwart-fluweele karpoes tot een janpottagie muts. Dan vertelt gij, dat ik met een Engelsch masker, en dat noch wel van de slechtste zoort(*) loop', daar alle

(*) Peet-Oom zegt, dat ik een Aap ben van STERNE, maar in zijne slechtste grillen. Hemel! welke eene schranderheid is 'er nodig eenige vermaagtschap te vinden tusschen de *Sentimenteele Reize*, en de *Reis-Aanteekeningen*. Maar bijt hij mij toe: *ex quovis ligno non fit Mercurius*. Om u te bedienen met een koekje van uw eige deeg, zeg ik: *ex quovis ligno fit Criticus*, van uw kaliber.

mijne bekende zeer wel weeten, dat ik mij, in mijn eigen natuurlijk gelaat presenteer, nu, dat ik vermaard ben in 't handwerk van PINETTI, (ofschoon ik niet één éénig kunstje met kaart of beker ken) wederom insimuleert gij, dat ik kapitein SUTHERLAND 't borduurzel van de rok heb afgetornd, (daar ik den man nimmer kende, noch zelfs hoorde noemen) eindelijk, op eene zeer ongemanierde wijze, een niets ter materie doende *diploma* mij uit de zak getoverd hebbende, beschimpt gij mij, en wilde mij met pakjes kruijen en een hansworst op de kermissen laaten reizen, enz. enz. enz. 't Is te zot, om 'er van te reppen. Uw rechtbank, wegens de partijdigheid, voor incompetent verklaarende, is 't overtollig te treeden in eene geärticuleerde refutatie(*). Mijne vrienden

(*) Onpartijdigen en hen, die eenig deel neemen in deeze poespas, verzoek ik alleen de drie volgende trekken te noteeren. I. De Reis - Aantekenaar klaagt ergens (bladz. 210) over de overkropping van boeken onder ons. Dit, 't geen Oompie REVIEW misschien vijfhonderdmaalen zelve gezegd heeft, maar dat ik niet zeggen mag, geeft hem geleegenheid zich dapper uitteslooven: 'hierin is de Schrijver, zegt hij (ibid. 525,) ongevaer zo veel uit één stuk, als een straatrover 't zou weezen, die, terwijl hij iemand met 't pistool op de borst afzette, de ondeugendheid van de tijden zou beweenen.' Gesteld, dat die overkropping van boeken waar is, wilde ik wel eens weeten de mogelijkheid om deeze bemerking aan 't publiek medetedeelen, zonder 't getal der boeken met eene uniteit te vermeerderen. Had ik den omroeper moeten huuren, om dit aan de burgerije te verkondigen? had ik 't moeten laaten aanplakken? had ik den toornwachter moeten verzoeken, dit 't publiek door een roeper toe te schreeuwen? had ik door een aanspreeker 't moeten laaten notificeeren? of had ik Oompie moeten smeeken, dit der gemeente, op de oogenblikken als zij noch niet slaapt, voor te leezen? - II. Nadat de Aantekenaar gezegd heeft, dat 't Vrouwenvertrek des Sultans in Constantinopolen *alleen* bewaard wordt door gesneedenen, vergeet Peet - Oom zich in deeze onbekookte uitdrukkinge: 'We doubt the truth of this assertion.' *'k Weet niet of 't wel waar is*. NB. Dit wordt den Aantekenaar, die een paar jaaren onder de Turken leefde, toegebeeten door iemand, die diep in de twee geheele *yards* of ellen, uit 's moeders keuken was. Toen ik dit voor de eerstemaal las, voelde ik eene gemengde aandoening, gelijk aan die van iemand, welke in twijfel staat, of hij lagchen, vomeeren, de schouders ophaalen of opvliegen zal. Noch één st al.
De Aantekenaar
III. Spreekende van de oorzaaken der verbastering der Moderne Grieken, zegt hij, dat dezelve *gelijktijdig* ontstaan is met de verkondiging van eene nieuwe leer. 'Deeze leer is, alle K. Leeraars zeggen 't, en veelen zouden 'er een eed op doen (*de Doopsgezinden zweeren niet, en veele Leeraars zouden haare waarheid door geen eed willen staaven*) van een Goddelijken oorsprong. Maar haare tolken, die ze kwalijk begreepen, ze verbasterd, ze verdorven hebben, door allerlei onkruid, zijn de onbetwistbaare werktuigen van deeze geestelijke versterving onzer vermogens door zo veele eeuwen, TOT AAN DE HERVORMINGE, en denkelijk ook voor een gedeelte des vals van twee zeer groote rijken geweest, bladz 394. alwaar hij ook uitdrukkelijk verklaart zijne afkeerigheid, van 't heilrijke, van de zaligmaakende kragt deezer leer een stip te willen afdoen - ... een legio van geestelijke kwakzalverij en bedrog, de welke de verbastering der K. leer NB. en van deeze spreek ik alleen; NIET VAN DE K. LEER ZELVE, DIE LAAT IK DAAR, enz.' bladz. 403.
Mr. Review:
De verbastering der Moderne Grieken 'geeft onzen Schrijver een frische geleegenheid, om zijne onkunde van 't Kristendom aan den dag te leggen, en zijne vooringenomenheid tegen 't zelve, door op 't zelve te wijzen, als de oorzaak der verbastering van die vermaarde natie, en alle de onkunde die in de middel eeuwen plaats hadt. Wij stemmen met hem toe, dat dit alles eenigermaate te wijten was aan den hoogmoed, geldgierigheid en 't bijgeloof der geestelijkheid, die 't Kristendom verdorven hadt, zelfs voor dat 't zich vestigde in 't rijk, en 't zelve daarna onkenbaar maakte, bij 't geen Christus en zijne Apostelen geleerd hadden: maar wij houden staande, dat 't NB. Evangelie niet meer aansprakelijk is voor dit bederf en

kennen mij en mijn bedrijf, gevolglijk uw lastertaal. En om eene partij padden, welke uit hunne donkere holen, hun gist spuwen tegen lieden, die zij hielden voor bloedjes, schrikachtig genoeg om zich te laaten versukkelen, te overbluffen, lagch ik wat.

DA CAPO : *Mijn kind is stout*, Peet - Oom! 't heeft zijn kuuren en gebreken; 't is toch goelijk genoeg om eene vriendelijke, eene onpartijdige correctie te lijden met gedult, met leerzaamheid, maar bij eene zo buffelachtige behandeling als die van Uw Eerwaarden, is 't zeer geneegen te krabben en te schoppen. *A Gouverno*.

En welk waren zijne ergste boevestukken? 't Zijn niet de steentjes, waarmeê 't zo wat in 't hondert gesmeeten heest. Zijn euveldaad is niet beleefd met de hoed onder den arm, een exemplaar in de hand, bij Oom

zijn gevolg, dan de Aphorismi van Hippocrates (*waar bemoeit de man zich meê?*) 't zijn voor de flaters van een omzwervenden kwakzalver.'

Criticus, ter ootmoedige handkus,(*) te zijn gekomen; ze is de scheur in uw mottig kleed een paar stee-

(*) 'Affecting to despise all criticism' d.i. *zich de airs geevende van zich te zetten boven alle critique:* 'he boldly decides on every thing.' ibid. p. 518. *doet hij stout uitspraak over alle zaaken*. Een JOB in 't auteuren zou bij deeze laatste passage zijne reputatie verliezen. Zegt mij wie deedt ooit meer meesterachtig uitspraak, dan gij? Meent gij in 't particulier hier toe berechtigd te zijn door eenig uitsluitend octrooi? en waar hang' ik den schoolmeester uit, zo als gij bijna overal? Waant gij misschien, die niet meer als der geleerden raadsman zijt, u op te werpen tot hun Curator en ons tot uwe Steê-kinderen te maaken? 't Is niet uw tegenspraak, (waaraan ieder die schrijft, zich moet onderwerpen,) 't zouden niet geweest zijn uwe wederleggingen, onderzoek of discussiën, wapenen, die men bij u te vergeefsch kon zoeken, 't is uwe neuswijze, meesterachtige, impertinente manier, waarop gij mij ongemanierd uw gal in de neus zoekt te wrijven, die mij *mag* belgen. - Dit zeg ik u vooraf, omdat ik reeds voorzie, dat gij, bij 't in de hand neemen van dit *Lantaarntje*, dat ik voor u niet opstak, uwe oude, verlepte phrasiologie zult uitstallen, en zeggen. *de man is boos, de man kijft, de man scheldt*, of dergelijke voderijen. Zeg mij eens, zo iemand mij verradelings op de teenen trapt, en ik van mij afschop', aan wiens zijde is 't ongelijk?

ken wijder te hebben opgehaalt; ze is vertelt te hebben, dat uw praatstoel vermolzemd is.

Arm kind! veroordeelt om op uw eigen beentjes door de waereld voort te scharrelen, zonder leiband van eenig Geleerd Orakel (een leiband die luiden hongerig naar de vermaardheid, uit zo vreemde draaden, zo kunstig weeten te vlechten) wat hebt gij al moeten uitstaan. Was 't niet genoeg, dat Jonker LULARIS u een melktandje, waar mede gij zijne tedergeliefde Musen had in de tepel gebeeten,(*) wilde uitslaan; neen, een Engelsch Keffertje - 't lijkt wel dol - moest u noch komen aanvliegen. Sus, sus nochtans, kind, 't

(*) *Al waren de Musen ook Domine's Dochters, kon hij ze niet erger behandelen?* zegt mijn Peet- Oom. Waarom moet de aap geheel uit de mouw komen. Zeker beoogde ik nimmer u persoonelijk. Integendeel, ik hield u voor een hupsch, goed, verstandig, beleefd man, wiens kennis ik mij een vermaak gemaakt zou hebben te cultiveeren. Waarom dwingt gij mij, door uwe nodelooze hostiliteiten, van denkwijze te veranderen? 't Spijt mij.

hondje blaft wel, maar 't bijt niet. Luister 'er voortaan niet meer na. 't Aardigste van de grap is, na zo goed als tien massive pagina's geschuimbekt te hebben van boosheid, zegt gij, door den mond van VIRGILIUS, dat de bal niet aan was. Genoeg. Ieder den mond te stoppen, is iets waarna mij de muts niet staat, zo min ais om 't publiek te amuseeren, met 't speelen voor een der hoofdpersonagies, in eenig geleerd Spiegelgevecht, waar mede dat zelve publiek veel te onverschillig. te loom, om te onderzoeken aan wiens zijde recht en billijkheid is, zich gewend heeft te lagchen, ten koste der beide Kampvechters. 'k Wil mij niet boos maaken, als gij, maar liever ten bewijze, hoe weinig wrevel ik in mijne hart voed', u deeze heilzaame vermaaninge toedeelen: Leer voortaan (en deeze les is u, U goud waerd) omzichtiger zijn, u niet te wrijven aan luiden, die gij noch niet kent, open niet zo greetig de ooren voor de ophitzinge van uwe cabaal, hang min den huichelaar uit in uw schrijven, en den vrijdenker in uw spreeken, doe van dit alles communicatie aan de familie, en hier mede onze reekening voor geliquideert houdende (deedt gij anders, gij zoudt aan een doofmaus deur kloppen) zal alles van mijn kant vergeeten en vergeeven blijven.

Pijnstillende pleister.

De toeneemende duurte van alles, tot 's leeven onderhoud nodig, is zo waereldkundig, als 't is dat de jaargelden onzer Eerwaarde Geestelijkheid gereegeld zijn geworden, in een tijd, toen men zo veel koopen kon voor een gulden, als heden ten dage voor een ducaat. Zo was deeze geëerbiedigde stand voor twee hondert jaaren veel te hoog betaald of thans te weinig. Dan 't laatste is waar; en 't zou mij ontschieten, zo niet meer dan één kruijer ruim zo veel inkomen hadt, als is 't gewoon inkomen van een Amsterdamsch Herder, den hoogst betaalden. Zou dit ook een bewijs zijn, van 't verval, van de minachting van den godsdienst, wanneer deszelfs Bedienaars verwaarloost worden, en zij gevaar loopen van door kommer en elende te vergaan? En wat zou 'er 't gevolg van zijn, wanneer de behoeftigheid den Herders hunne staf uit de hand hebbende doen vallen, de kudde voortaan in 't wild en de varkens in 't koorn liepen! Wie die een gevoel heeft van godsvrucht en menschheid zou zich, zou men zeggen, niet de rok uittrekken, liever dan zijn verkleumden Zielsverzorger van koude te doen vergaan! Er is, kan men ter eere van onze Natie zeggen, geene, die zo vaerdig de hand in de zak steekt, wanneer 't 'er op aankomt noodlijdenden te helpen. Geen land is 'er, waarin men zo veele kostbaare gestichten ontmoet, gebouwd, tot heul der behoeftigen, uit de beurs van partikulieren.

Waarom, zou men zeggen, dan niets gedaan ter ondersteuning (eene ondersteuninge, die de tydsomstandigheeden onontbeerlijker maaken van dien Eerwaardigen stand, welke zich(*) dag en nacht afslooft door de zorgen voor 't eeuwig welzljn (NB. 't eeuwig welzijn! onthoud dit wel) dier geenen, welke zich aan hun toebetrouwen? De reeden hiervan ligt niet in de godvruchteloosheid, de onmeededogenheid der goede gemeentens, maar in hunne onkunde. 't Is niet mogelijk, dat mijne Braave Landsgenooten de beslommering hunner geestelijke Artzen (die van wegens de voortreflijkheid hunner roepinge, na de wetgeevende Magt en de Overigheid, den aller-eersten rang in de burgerlijke maatschappij bekleeden, en die dus naar rechten kunnen vorderen de middelen, om overeenkomstig dien rang te mogen leeven) zouden kennen, en niet zouden ijlen, om hun bij te springen. Dit is niet mogelijk; en zo dit Lantaarntje, ook door zijn schemerlicht, hunne elende algemeener zichtbaar maakt, zullen de geestelijken de kragt onzer olie ondervinden.

Ondertusschen staan 'er alleen twee wegen tot redres open. De eerste is, dat de jaargelden der

(*) Men verhaalt van een predikant, op een klein dorpje in Vriesland, wien eene letterlijke armoede perste zich en zijn gezin met paardeboonen te geneeren. Kan dit 'er door?

Heeren Predikanten verhoogd worden uit 's Lands kasse, zo er genoeg in is. In een strijdig geval blijft'er niets overig, dan dat de partikulieren bijspringen. Zou 't niet praktikabel zijn ettelijke maalen, in reeden der plaatzelijke omstandigheeden, op dezelve wijze als nu de liefdegaven ingezameld worden, eene collecte te doen voor den Leeraar? Wanneer dit eens in alle kerken algemeen was ingevoerd, zouden de Heeren Predikanten, die toch luiden van geboorte, en van stand, van 't hoogste aanzien zijn, zich niet behoeven te schaamen 'er de profijten van aan te neemen. Welk een heerlijk middel voor de braave gemeente, die haaren Herder naar zijne echte waardij weet te taxeeren, om hem in 't geheim den aangeleegendsten dienst te bewijzen (want, waarom zouden wij 't bemantelen? die geen brood heeft, en brood ontvangt, ontvangt een grooten dienst) en barmhertig, en grootmoedig te zijn, zonder haare weldaaden aan de klokreep te hangen!

Aan deezen boom hangt noch een andere zeer smaaklijke vrucht. Toekomende jaar kan een ander ze er afplukken.

Slot en sleutel.

Wij aanvaarden deezen arbeid met dat vroom gemoed, om in dit papier, zonder eenige de geringste pretensie te pakken, een cargasoen van allenmansgading, van waaren, die in iegelijks huishouden kunnen te pas komen. en zonder de welke dat huishouden onvolmaakt zou weezen. Met dit oogmerk gingen wij, zonder eenige aanneeming

van perzoon, zonder eenige predilectie voor de corpulentste foliant boven de nedrigste 48vo. *afroomen*, de werken die met de meeste reputatie over algemeen nuttige zaaken handelen, in de hoop, om 't geen aan derzelver volledigheid ontbrak, aan te vullen uit de berichten mijner bekenden.

Hoe vond ik mij in die hooop bedrogen! 'Er staat geschreeven: *Klopt en u zal open gedaan worden*. De hekken zijn verhangen. Men zou de deur kunnen intrappen, en noch geen informatiën bekomen, omtrent veele zaaken, die in geene gedrukte boeken gevonden worden, en bij welker weetenschap ieder vaderlander belang heeft. Slaperigheid, onoplettendheid, verwaarloozing en eene malle geheimhouding verstoppen de toegangen tot onderrichting, hier te lande, meer dan iemand zou gelooven.

Naast aan zijn geluk-star, moet Mr. REVIEW 't aan deeze omstandigheid dankwijten, dat wij op de weinige pagina's, die ons noch overbleeven, (en die wij voor eenige veel interessantere particulatiteiten, met wier communicatie men ons gevleit hadt, weggelegd hadden) de geleegenheid vonden, zijn Eerw. zo warm uit de pan te bedienen, waartoe wij ons anderzints, in een afzonderlijk werk, nimmer zouden verleedigt hebben. 't Zij nu, zo 't wil, de opmerkzaame lezer moet bij de minste opmerkzaamheid opmerken, dat wij om best deeden, om dit boekje van binnen en van buiten om 't mooiste te maaken. Is ons dit mislukt, en zet hij bij de doorbladering een gezicht, als een musicus bij 't matten-kloppen, of 't aanvijlen van een zaag, 't publiek trooste zich. Zeer waarschijnelijk trekken wij met onze kantdoos naa eene andere kermis, en vallen het niet meer lastig.